

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 3 від 31 жовтня 2024 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.4:361.65:316.346.32-053.6:331.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.1>

Тамара ВАСИЛЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, пр. Університетський, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50086

ORCID: 0000-0001-7770-1575

Іванна РАЗМОЛОДЧИКОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, пр. Університетський, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50086

ORCID: 0000-0002-6051-1991

Бібліографічний опис статті: Василюк, Т., Размолодчикова, І. (2024). Інноваційні підходи до соціального сервісу для молоді: від волонтерства до професійної підтримки. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.1>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО СЕРВІСУ ДЛЯ МОЛОДІ: ВІД ВОЛОНТЕРСТВА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

Мета статті полягає у проведенні деталізованого науково-практичного аналізу інноваційних підходів до соціального сервісу для молоді, зокрема через волонтерські ініціативи та оцінці впливу на професійну підтримку молодих людей.

Методологія дослідження. У дослідженні було використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, індукція і дедукція) та системно-структурний аналіз, кейс-метод, метод експертних оцінок, що дозволили створити загальну картину існуючих підходів і тенденцій у сфері волонтерства та соціальних інновацій, а також визначити конкретні приклади успішних волонтерських ініціатив і програм для ідентифікації найкращих практик.

Новизна. Наукова новизна одержаних результатів в статті зумовлена вирішенням важливого наукового завдання, яке полягає у напрацюванні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо впровадження інноваційних підходів до соціальних сервісів для молоді через інтеграцію волонтерства і професійної підтримки.

Висновки. Встановлено, що цифрове волонтерство, мікрволонтерство, програми корпоративного волонтерства, волонтерство на основі навичок, міжпоколінне волонтерство та інноваційні платформи формують нові можливості для залучення і реалізації волонтерської діяльності. З'ясовано, що впровадження новітніх технологій, використання професійних компетенцій волонтерів, а також створення гнучких моделей участі дозволяють значно підвищити ефективність волонтерської діяльності. Встановлено, що новітні форми волонтерської діяльності використовують цифрові платформи та соціальні медіа для організації соціальних акцій, залучення молоді з різних регіонів і формування нових форматів співпраці. На основі проведеного дослідження встановлено, що в умовах воєнного стану волонтерська діяльність набуває особливої актуальності, виконуючи важливу функцію в підтримці військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих внаслідок бойових дій. Результати дослідження підтверджують, що інноваційні підходи до соціального сервісу для молоді, що поєднують волонтерську діяльність та професійну підтримку, сприяють значному покращенню якості життя молодих людей, відкриваючи їм перспективи для особистісного зростання та соціальної інтеграції.

Ключові слова: інноваційні підходи, соціальний сервіс, молодь, волонтерство, професійна підтримка.

Tamara VASYLIUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54 Universytetskyi ave., Kryvyi Rih, Dnipro region, Ukraine, 50086

ORCID: 0000-0001-7770-1575

Ivanna RAZMOLODCHUKOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54 Universytetskyi ave., Kryvyi Rih, Dnipro region, Ukraine, 50086

ORCID: 0000-0002-6051-1991

To cite this article: Vasyliuk, T., Razmolodchukova, I. (2024). Innovatsiyni pidkhody do sotsialnoho servisu dlya molodi: vid volonterstva do profesiynoyi pidtrymky [Innovative approaches to social service for youth: from volunteering to professional support]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.1>

INNOVATIVE APPROACHES TO SOCIAL SERVICE FOR YOUTH: FROM VOLUNTEERING TO PROFESSIONAL SUPPORT

The purpose of the paper is to carry out a detailed scientific and practical analysis of innovative approaches to social service for young people, in particular through volunteer initiatives and to assess the impact on professional support of young people.

Research methodology. *The research used general scientific (generalization, comparison, induction and deduction) and system-structural analysis, the case method, the method of expert evaluations, which made it possible to create a general picture of existing approaches and trends in the field of volunteerism and social innovation, as well as to identify specific examples of successful volunteer initiatives and programs to identify best practices.*

Novelty. *The scientific novelty of the results obtained in the paper is due to the solution of an important scientific task, which consists in developing theoretical provisions and practical recommendations for the implementation of innovative approaches to social services for young people through the integration of volunteering and professional support.*

Conclusions. *It has been established that digital volunteering, micro-volunteering, corporate volunteering programs, skills-based volunteering, intergenerational volunteering and innovative platforms create new opportunities for engaging and implementing volunteer activities. It was found that the introduction of the latest technologies, the use of professional competencies of volunteers, as well as the creation of flexible models of participation allow to significantly increase the effectiveness of volunteering. It has been established that the newest forms of volunteer activity use digital platforms and social media to organize social actions, attract young people from different regions and form new formats of cooperation. On the basis of the conducted research, it was established that in the conditions of martial law, volunteering becomes especially relevant, performing an important function in supporting military personnel, internally displaced persons and victims of hostilities. The results of the study confirm that innovative approaches to social service for young people, combining volunteering and professional support, contribute to a significant improvement in the quality of life of young people, opening up prospects for personal growth and social integration.*

Key words: *innovative approaches, social service, youth, volunteering, professional support.*

Постановка проблеми. Сучасні умови відзначаються швидкими соціальними та технологічними змінами, де питання соціальної підтримки молоді набуває особливої ваги. Молодь, стикаючись із численними викликами на етапі формування кар'єри та соціальної інтеграції, потребує ефективних механізмів підтримки, де одним із ключових інструментів, який може здійснити суттєвий вплив на ці процеси, є волонтерська діяльність. Інноваційні стратегії в сфері соціальних послуг, що передбачають залучення волонтерських ініціатив, можуть відкривати нові горизонти для молодіжної аудиторії, сприяючи як соціальній інтеграції, так і професійному супроводу.

Варто відзначити, що у зв'язку з глобалізаційними процесами та технологічними змінами традиційні моделі соціальної підтримки стають малоефективними для задоволення поточних запитів молодого покоління. Сучасні реалії вимагають термінової адаптації соціальних сервісів до нових умов та викликів, що у свою чергу вимагає імплементацію інноваційних підходів у волонтерську діяльність, для того, щоб покращити їхню доступність та результативність. Інтеграція інноваційних технологій і методик у такі підходи має потенціал сприяти значному підвищенню ефективності соціальних послуг, однак їхній вплив на соціальну інтегра-

цію та професійне становлення молоді вимагає здійснення ретельного наукового вивчення. З огляду на це, постає потреба у проведенні всебічного дослідження та оцінці новітніх підходів до соціальних послуг для молоді, що у свою чергу сприятиме встановленню їхнього впливу на волонтерські ініціативи, підвищенню конкурентоспроможності молодих фахівців на ринку праці та сприянню їхній соціальній інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У межах цього дослідження вважаємо за необхідність звернути особливу увагу на наукові праці, що аналізують вплив волонтерської діяльності на процеси соціальної інтеграції та професійного становлення молоді. Сучасні наукові розвідки сфокусовані на дослідженні диференційованих аспектів волонтерства, зокрема ефективності програм, ролі громадської активності та впливу інноваційних моделей на розвиток соціальних і професійних компетенцій молодого покоління. Особливий інтерес у нашому дослідженні викликають праці таких дослідників, як: Фланаган К. А. та Ван Хорн Б. досліджує вплив громадської участі на молодь і важливість членства в місцевих спільнотах; Лях Т. Л. розглядає стратегії ефективного залучення волонтерів та їх вплив на результативність програм; Андоліна М. В., Дженкінс К., Кітер С., і Зукін К. досліджують значення громадської участі та її вплив на соціальний розвиток молоді; Зоська Ю. В., Щербина В. М., Кузьмін В. В., Стадник О. Ф., Бондаренко О. В. аналізують роль професійних мереж у розвитку кар'єри, що корисно для розуміння впливу волонтерства на професійний розвиток; Крейвенс Д. аналізує вплив Інтернету на волонтерську діяльність в Європейському Союзі, висвітлюючи новітні тенденції та інновації. Дані дослідження і публікації, що охоплюють різні аспекти волонтерської діяльності, соціальних інновацій та їх впливу на молодь забезпечують теоретичну і практичну основу для проведення дослідження інноваційних підходів до соціальних сервісів і професійної підтримки молоді.

Мета статті полягає у проведенні деталізованого науково-практичного аналізу інноваційних підходів до соціального сервісу для молоді, зокрема через волонтерські ініціативи та оцінці впливу на професійну підтримку молодих людей. Для досягнення мети визначено наступні завдання: провести аналіз сучасних інновацій-

них підходів; оцінити вплив волонтерських програм на професійну підтримку молодих людей. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз, кейс-метод, метод експертних оцінок.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні поняття «волонтер» набуло значного поширення лише на початку 1990-х років ХХ століття. До цього періоду суспільно корисна діяльність переважно асоціювалася з термінами «благодійник», «альтруїст» або «громадський діяч». Радянська епоха волонтерства суттєво вплинула на формування уявлень про волонтерську діяльність в Україні. Одна з основних проблем, яка заважає розвитку волонтерських ініціатив в Україні, полягає в скептицизмі потенційних волонтерів щодо безкоштовної праці та відсутності явних кар'єрних перспектив. Багато з них не враховують нематеріальних переваг волонтерської діяльності, які можуть бути не менш значущими для їхньої кар'єрної стратегії, аніж матеріальні винагороди. Українські дослідники зазначають, що деякі аспекти діяльності, підтримувані в минулому, не відповідають істинним принципам волонтерства, оскільки були орієнтовані на підтримку комуністичної ідеології чи соціалістичної держави, а не на реальну допомогу окремим індивідам (Лях, 2013).

Волонтерська діяльність є широко поширеною серед молоді, що зумовлено як наявними ресурсами молодих людей, такими як час і енергія, так і їхніми базовими соціально-психологічними потребами, де дані потреби включають прагнення до спілкування та взаємодії з однолітками, а також бажання бути серйозно сприйнятими та виконувати завдання, що мають значущість і вагу в очах дорослих (Flanagan, Van Horn, 2001). Варто відзначити, що подібні потреби обумовлені віковими особливостями соціалізації та розвитку особистості.

Додатково, волонтерська діяльність є важливим елементом професійної підготовки, надаючи молодим людям можливість здобути перший досвід у професійній сфері (Andolina et al., 2002). Варто відзначити, що волонтерство приносить значну суспільну користь, що сприяє його активній підтримці та практичному впровадженню з боку різних суб'єктів

місцевого розвитку. З'ясовано, що волонтерську діяльність можна розглядати як особливий приклад праксеологічної кар'єрної практики, котра демонструє унікальні аспекти застосування професійних знань і навичок на практиці (Zoska et al., 2020).

Волонтерство виступає як інструмент для перевірки здатності до застосування професійних знань, здобутих здобувачами освіти в ході навчання. Особливо виражений потенціал волонтерської діяльності у спеціалізованих освітніх програмах, які спрямовані для отримання додаткових професійних знань, де даних освітніх програм можуть входити соціальна робота та психологія. У рамках цих програм волонтерська діяльність, зокрема під час тренінгів, не тільки забезпечує здобувачам освіти і молодим спеціалістам практичний досвід, але й протегує розповсюдженню соціально важливої інформації (Kuzmina et al., 2020). Таким чином, варто відзначити, що волонтерство являється важливим і ефективним соціальним інструментом для розв'язання диференційованих актуальних питань та роботи з молоддю.

Волонтери відіграють ключову роль у реалізації соціальних інновацій, які відрізняються від технологічних і бізнес-інновацій своєю скепованістю на задоволення соціальних потреб і розширення можливостей. Основні моделі інновацій, наприклад, лінійна модель, що описує послідовність етапів від генерації ідеї до її впровадження, можуть бути корисними для розуміння того, як волонтери здатні здійснювати певний вплив на різних етапах реалізації соціальних інновацій (Godin, 2006). Хоча в академічній літературі рідко дискутується інформація стосовно потенціалу волонтерів у генерації ідей та винахідництві, деякі дослідження підтверджують їхню значущу роль у цьому процесі (Reznickova, Zepeda, 2016).

Дослідження показують, що волонтери можуть здійснювати істотний вплив на створення нових ідей та ресурсів для організацій, в яких вони реалізують свою професійну діяльність (Cravens, 2014; Metcalf, 2010). Волонтери досить часто відіграють роль інноваторів на стадії розробки, виступаючи як підприємці або «провідні користувачі» (Defourny, Nyssens, 2013; Von Hippel, 1986). Під час розробки соціальних інновацій волонтери виконують різноманітні практичні завдання, а на етапі розпо-

всюдження вони можуть мобілізувати громаду та сприяти розповсюдженню соціальних інновацій через соціальні мережі (Nyonator et al., 2005; Ling, 2006).

Однією з важливих ініціатив, яка підтримує ці процеси і надає молодим волонтерам платформу для реалізації інноваційних ідей, є програма Youth Volunteering Innovation Challenge (YVIC). Метою цієї програми є стимулювання соціально значущих проєктів в регіоні Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), що сприяє сталому розвитку та позитивному соціальному впливу в цьому регіоні. Програма підтримує молодих волонтерів, надаючи їм доступ до наставництва та фінансових ресурсів для реалізації і розширення їхніх проєктів. Програма має чітко визначену структуру з кількох ключових етапів, кожен з яких має свої специфічні цілі та завдання:

1. Етап «Ідея та прототип». На даному початковому етапі молоді учасники мають змогу створити, розробити і представити свої інноваційні ідеї. Вони створюють початкові концепції та прототипи, що допомагає перетворити абстрактні ідеї на конкретні моделі чи проєкти. Учасники можуть мати лише загальну концепцію або перший, ще не прибутковий, варіант свого проєкту.

2. Етап «Зростання та зрілість». Цей етап зосереджений на підтримці проєктів, які вже реалізуються і розвиваються. Проєкти на цьому етапі мають активних клієнтів або бенефіціарів та працюючу модель доходів, але ще не досягли значного масштабу чи стабільного фінансового потоку. Це також стосується проєктів із масштабованою бізнес-моделлю, які вже генерують прибуток або отримують значне зовнішнє фінансування.

Програма включає три національні семінари з інновацій, що проходять в Індонезії, М'янмі та Таїланді, а також один регіональний семінар, відкритий для всіх країн АСЕАН, де дані заходи спрямовані на реалізацію молодіжних ідей і їх подальше розширення на рівні регіону. Переможці національних і регіональних семінарів отримують доступ до програми наставництва, яка передбачає онлайн- та особисте наставництво від експертів і партнерських організацій Волонтерів ООН. Наставники надають технічну підтримку і допомогу у розвитку проєктів, а також допомагають підготувати їх до регіонального семінару та подальшого масштабування.

Отже, програма YVIC представляє цінний приклад інноваційного підходу до соціальних сервісів для молоді, забезпечуючи комплексну підтримку на всіх етапах розвитку проєктів і сприяючи соціальному впливу та сталому розвитку в регіоні АСЕАН. Програма YVIC є важливою ініціативою, що підтримує молодь у реалізації соціально значущих проєктів, активно сприяє інноваціям у волонтерстві, застосовуючи сучасні технології та підходи для розвитку нових ініціатив, а також забезпечує професійну підтримку через наставництво і доступ до необхідних ресурсів. Окрім того, YVIC зосереджена на досягненні соціального впливу та сталого розвитку, що відповідає сучасним цілям соціальних сервісів, спрямованих на покращення якості життя та забезпечення рівних можливостей для молоді (United Nations, 2024).

В умовах динамічного розвитку технологій і соціальних змін волонтерська діяльність зазнає суттєвих трансформацій. Цифрове волонтерство, мікрволонтерство, програми корпоративного волонтерства, волонтерство на основі навичок, міжпоколінне волонтерство

та інноваційні платформи формують нові можливості для залучення і реалізації волонтерської діяльності (див. табл. 1).

Аналіз представлених категорій волонтерської діяльності та відповідних платформ демонструє, як сучасні тенденції впливають на еволюцію волонтерства та свідчать про важливість адаптації волонтерських ініціатив до сучасних вимог і можливостей, що у свою чергу протегуватиме підвищенню їхньої ефективності та доступності. Варто відзначити, що зміни вносять значний внесок у розвиток волонтерського сектору і його інтеграцію у соціальні процеси, а також вимагають адаптацію волонтерства до нових умов соціальної взаємодії (Glore, 2024a).

У сучасних умовах розвитку суспільства інноваційні волонтерські ініціативи відіграють ключову роль у забезпеченні сталого впливу на соціально-економічні процеси та розвиток громад. Впровадження новітніх технологій, використання професійних компетенцій волонтерів, а також створення гнучких моделей участі дозволяють значно підвищити ефективність

Таблиця 1

Аналіз сучасних тенденцій та інноваційних підходів у волонтерській діяльності

Категорія	Опис	Платформи
Цифрове та віртуальне волонтерство	Віртуальне волонтерство, яке включає надання допомоги через онлайн-платформи, забезпечує участь у волонтерських проєктах без прив'язки до географічного розташування. Ця форма волонтерства набрала популярності під час пандемії COVID-19, яка обмежила особисту взаємодію, але продемонструвала потенціал дистанційної взаємодії.	Catchafire, VolunteerMatch
Мікро-волонтерство	Мікро-волонтерство характеризується виконанням короткострокових завдань з незначними часовими витратами, де завдання зазвичай можна виконувати онлайн або протягом декількох годин, що робить волонтерство більш доступним для осіб з обмеженим часом.	Не зазначено
Програми корпоративного волонтерства	Програми корпоративного волонтерства часто включають волонтерство працівників як частину стратегічних ініціатив, що у свою чергу може передбачати застосування професійних навичок працівників для підтримки неприбуткових організацій, а також оплачувану волонтерську відпустку. Такі програми покращують залученість працівників і демонструють корпоративну прихильність до соціальної відповідальності.	Google, IBM
Волонтерство на основі навичок	Волонтерство на основі навичок зосереджується на застосуванні спеціалізованих професійних знань волонтерів для вирішення конкретних завдань. Цей підхід сприяє оптимальному залученню експертних знань волонтерів, що дозволяє значно підвищити результативність та вплив їхньої діяльності.	Taproot Foundation, Catchafire
Волонтерство між поколіннями	Програми волонтерства між поколіннями сприяють взаємному навчанню та співпраці між особами різного віку. Такі ініціативи допомагають у вирішенні проблем старіння та соціальної ізоляції, сприяючи зміцненню соціальної згуртованості.	–
Інноваційні волонтерські платформи та інструменти	Інноваційні платформи та інструменти для волонтерства включають платформи, що полегшують процеси залучення волонтерів, надання спеціалізованої допомоги та управління волонтерськими ресурсами.	VolunteerMatch, Be My Eyes, Taproot Foundation

Примітки: сформовано автором на основі джерела (Glore, 2024a).

волонтерської діяльності. Це, зокрема, відкриває можливості для залучення нових учасників, зокрема тих, хто має обмежений час або особливі потреби. Таблиця 2 містить успішні приклади інноваційних волонтерських проєктів, що демонструють ефективність інноваційних підходів.

Проєкти, представлені у таблиці 2, підкреслюють значний потенціал інновацій у сфері волонтерської діяльності, особливо в умовах сучасних соціальних викликів. Ці ініціативи не лише вирішують актуальні соціальні проблеми, але й сприяють професійному та особистісному розвитку волонтерів, зміцнюючи соціальні зв'язки та сприяючи згуртованості суспільства. Використання таких інноваційних підходів до волонтерства створює нові перспективи для розбудови стійких і ефективних громадських проєктів, здатних від-

повідати на потреби сучасного суспільства (Glore, 2024b).

На сучасному етапі розвитку соціальних сервісів для молоді спостерігається активне впровадження інноваційних підходів, зокрема у сфері волонтерства та професійної підтримки. Новітні форми волонтерської діяльності використовують цифрові платформи та соціальні медіа для організації соціальних акцій, залучення молоді з різних регіонів і формування нових форматів співпраці. Цифрове волонтерство забезпечує ширший доступ до можливостей соціальної участі, дозволяючи молодим людям долучатися до проєктів незалежно від географічних обмежень.

Волонтерська діяльність у сучасних умовах все більше фокусується на розвитку так званих «м'яких» навичок (soft skills), а не лише на вдосконаленні професійних компе-

Таблиця 2

Успішні приклади інноваційних волонтерських проєктів

Назва проєкту	Опис	Вплив та результати
Онлайн-служба волонтерства ООН	Платформа, що об'єднує волонтерів зі всього світу з організаціями, які потребують допомоги в таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, права людини. Волонтери працюють віддалено, виконуючи завдання, пов'язані з дослідженнями, перекладом, створенням контенту та іншими завданнями.	Завдяки платформі реалізовані численні проєкти, що сприяють розвитку шкіл у країнах, що розвиваються, підвищенню обізнаності про права людини та охорону здоров'я. Волонтери зазначають про високий рівень задоволення участю в даних волонтерських проєктах через глобальний вплив їхніх внесків.
Модель Salesforce 1-1-1	Інноваційна корпоративна програма, де компанія виділяє 1% свого продукту, 1% капіталу та 1% часу працівників для волонтерської роботи. Волонтери працюють над технологічними рішеннями для некомерційних організацій і підтримки громадських ініціатив.	Програма забезпечує розробку технологій для благодійних організацій та фінансову підтримку місцевих проєктів. В результаті були створені довгострокові партнерства з громадськими організаціями, що підвищило ефективність і стабільність волонтерських програм на глобальному рівні.
Impact Day від Deloitte	Щорічний день волонтерства, коли працівники компанії долучаються до громадських проєктів, використовуючи свої професійні навички в таких сферах, як фінансове планування, юридичні консультації, IT-підтримка тощо.	Волонтерські проєкти, організовані протягом цього дня, принесли значну користь громадським організаціям і місцевим громадам. Дана програма підвищує задоволеність працівників і сприяє розвитку їхніх професійних навичок, формуючи міцні зв'язки між бізнесом і суспільством.
Generations United	Проєкт, який об'єднує різні покоління для спільної роботи над соціально важливими проєктами. Молодь надає технічну підтримку, тоді як люди старшого віку діляться своїм досвідом і життєвими навичками.	Програма сприяє міжпоколінній взаємодії, вирішує питання соціальної ізоляції серед літніх людей і підвищує обізнаність молоді про проблеми старших поколінь. Проєкти успішно зменшують розрив між поколіннями та сприяють формуванню стійкого суспільного діалогу.
Програма мікро-волонтерства	Гнучка волонтерська модель, де волонтери виконують короткострокові завдання (наприклад, переклад документів, створення соціального контенту). Завдяки цій моделі, волонтери можуть працювати віддалено та долучатися до проєктів у зручний для них час.	Ця модель дозволяє залучати велику кількість людей з обмеженим часом або можливостями, що сприяє ширшому охопленню волонтерської діяльності. Організації отримують необхідну підтримку, а волонтери мають можливість робити свій внесок без тривалих зобов'язань.

Примітки: сформовано автором на основі джерела (Glore, 2024b).

тенцій. Дмитро Якимець, керівник проєктів ESG, зазначає, що до волонтерських ініціатив часто долучаються висококваліфіковані професіонали, і саме така діяльність сприяє формуванню комунікативних навичок, емоційного інтелекту, здатності надавати ефективний зворотний зв'язок, а також протегує розвитку вміння адаптуватися до ситуацій, які виходять за межі стандартних корпоративних процесів. Варто відзначити, що волонтерська діяльність сприяє ефективному функціонуванню в стресових умовах та невизначеності, забезпечуючи розвитку у волонтерів навичок управління власними ресурсами, зокрема через впровадження принципів балансу між роботою та відпочинком (well-being), що оптимізує їхню здатність виконувати завдання як у робочих, так і у волонтерських проєктах.

З'ясовано, що волонтерство розглядається як унікальний механізм розвитку соціального капіталу та мережевих зв'язків (нетворкінгу), а також надання нових можливостей для інноваційного проєктування. Наприклад, спільнота волонтерів компанії EPAM Ukraine бере активну участь у реалізації проєктів цифрової трансформації для громадських організацій та державних установ на умовах pro bono, зокрема займаючись розробкою концепцій, впровадженням CRM-систем, проведенням дослідницьких етапів (discovery) і налаштуванням безпекових інфраструктур. Варто відзначити, що волонтери вважають участь у таких ініціативах можливістю створювати нові проєкти, своєрідні «стартапи» всередині великої корпорації, надаючи унікальні можливості для реалізації інноваційних ідей.

Після початку повномасштабної військової агресії на території України, команда EPAM отримала запит від благодійної організації "savED", яка працює над відновленням доступу до освіти в постраждалих громадах. В Україні було зруйновано понад 400 шкіл, а близько 3000 навчальних закладів потребують реконструкції. У відповідь на цей виклик, волонтери EPAM розробили веб-сайт для підтримки діяльності фонду та залучення фінансування, що забезпечило висвітлення важливих ініціатив щодо відновлення освітньої інфраструктури. Цей проєкт став складним завданням з огляду на інтеграцію численних зовнішніх систем і фінансові обмеження, проте він також

став важливим етапом у професійному розвитку учасників.

Проєкт не лише дав змогу волонтерам виявити навички управління на новому рівні, а й сприяв усвідомленню значущості ефективного нетворкінгу та лідерства. Завдяки залученню понад 2500 користувачів, з яких понад 400 є активними, і залученню 11 нових партнерів, проєкт значно розширив свою впливовість і залучив міжнародну аудиторію, що свідчить про його високий соціальний і професійний результат. Варто відзначити, що участь у волонтерських ініціативах дозволяє переглянути підходи до управління комерційними проєктами, оскільки в умовах волонтерства чітко виявляються найбільш важливі та ефективні процеси, які потім можуть бути використані для покращення бізнес-стратегій (Григор'єва, 2023).

Отже, в умовах воєнного стану волонтерська діяльність набуває особливої актуальності, виконуючи важливу функцію в підтримці військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих внаслідок бойових дій. Волонтери відіграють ключову роль у вирішенні багатьох соціальних проблем, що виникають у громадах під час війни, забезпечуючи постраждалих продовольством, медичною допомогою та іншими необхідними ресурсами для задоволення базових потреб населення (Національна соціальна сервісна служба України, 2024).

Таким чином, волонтерська діяльність відіграє ключову роль у сприянні професійному розвитку молоді, забезпечуючи можливості для набуття практичного досвіду, розвитку «м'яких» навичок та формування лідерських якостей, що у свою чергу сприяє наданню молодим фахівцям необхідних знань та навичок для успішної кар'єри. Волонтерство не лише розширює професійні горизонти, але й створює умови для нетворкінгу та наставництва, що протегує адаптації молодих фахівців до сучасних вимог ринку праці. Отже, інноваційні підходи до соціального сервісу для молоді, що поєднують волонтерську діяльність та професійну підтримку, сприяють значному покращенню якості життя молодих людей, відкриваючи їм перспективи для особистісного зростання та соціальної інтеграції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи результати дослідження,

можна підсумувати, що впровадження інноваційних підходів до соціального сервісу для молоді, зокрема через волонтерські ініціативи, позитивно впливає на професійну підтримку та сприяє підвищенню соціальної інтеграції молоді і їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. З'ясовано, що застосування сучасних інноваційних підходів значно полегшує доступ до волонтерських ініціатив, залучаючи широку аудиторію учасників та формуючи більш гнучкі моделі взаємодії. Визначено, що волонтерська діяльність, яка протегує отриманню необхідних навичок для забезпечення майбутньої професійної підтримки, сприяє підвищенню конкурентоспроможності молоді на ринку праці та стимулює їхній професійний розвиток. Таким чином, можемо відзначити, що інноваційні підходи сприяють соціальній інтеграції молодих людей, надаючи їм необхідні інструменти для активної участі

у громадському житті та професійному становленні.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення методів соціальної підтримки молоді, розробки ефективних програм волонтерської діяльності, а також для впровадження новітніх інструментів професійного розвитку, що сприятиме формуванню активної та соціально відповідальної молоді. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці і впровадженні нових моделей соціальної підтримки, які інтегрують інноваційні технології та підходи для забезпечення ще більш ефективного залучення молоді до волонтерської діяльності, що може включати дослідження впливу диференційованих форм цифрових платформ на доступність та ефективність волонтерських ініціатив, а також аналіз потенціалу партнерств між державними, неурядовими організаціями та бізнесом у створенні нових можливостей для молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лях Т. Л. Планування залучення волонтерів як важливий компонент волонтерської програми. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 23(1). С. 206–213. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23(1)_26)
2. Flanagan C. A., Van Horn B. Youth civic engagement: Membership and mattering in local communities. Focus. Davis, CA: 4-H Center for Youth Development, University of California. 2001.
3. Andolina M. W., Jenkins K., Keeter S., Zukin C. Searching for the meaning of youth civic engagement: Notes from the field. *Applied Developmental Science*, 2002, № 6(4), pp. 189–195.
4. Zoska Y. V., Scherbyna V. M., Kuzmin V. V., Stadnik O. F., Bondarenko O. V. Career networking as a praxeological communicative practice of the XXI century in social theory. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2020, № 9, pp. 3048–3056. URL: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.371>
5. Kuzmina M. O., Protas O. L., Fartushok T. V., Raievska Y. M., Ivanova I. B. Formation of students' competence of tertiary educational institutions by practical training aids. *International Journal of Higher Education*, 2020, № 9(7), pp. 279–288. DOI: 10.5430/ijhe.v9n7p279
6. Godin B. The linear model of innovation: The historical construction of an analytical framework. *Science, Technology, & Human Values*, 2006, 31, 639–667.
7. Reznickova A., Zepeda L. Can self-determination theory explain the self-perpetuation of social innovations? A case study of slow food at the University of Wisconsin–Madison. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 2016, 26, 3–17.
8. Cravens J. Internet-mediated volunteering in the EU. Seville, Spain: European Commission, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies. 2014.
9. Metcalf L. E. Creating international community service learning experiences in a capstone marketing-projects course. *Journal of Marketing Education*, 2010, 32, 155–171.
10. Defourmy J., Nyssens M. Social innovation, social economy and social enterprise: What can the European debate tell us? In Moulaert F., MacCallum D., Mehmood A., Hamdouch A. (Eds.), *The international handbook on social innovation: Collective action, social learning and transdisciplinary research* (pp. 40–52). Cheltenham, UK : Edward Elgar. 2013.
11. Von Hippel E. Lead users: A source of novel product concepts. *Management Science*, 1986, 32, 791–805.
12. Nyonator F. K., Awoonor-Williams J. K., Phillips J. F., Jones T. C., Miller R. A. The Ghana community-based health planning and services initiative for scaling up service delivery innovation. *Health Policy and Planning*, 2005, 20, 25–34.
13. Ling P. Social capital, resource mobilization and origins of the civil rights movement. *Journal of Historical Sociology*, 2006, 19, 202–214.
14. United Nations. Youth Volunteering Innovation Challenge in ASEAN. 2024. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2017/04/youth-volunteering-innovation-challenge-asean/>

15. Glore. The Future of Volunteering: Trends and Innovations by GloRe. 2024a. URL: <https://local.glorecertificate.net/2024/08/20/the-future-of-volunteering-trends-and-innovations-shaping-the-sector/>
16. Glore. Innovative Volunteering Projects: Success Stories and Replicable Models. 2024b. URL: <https://local.glorecertificate.net/2024/05/31/innovative-volunteering-projects-success-stories-and-replicable-models/>
17. Григор'єва О. Кар'єра й волонтерство: як реалізувати себе професійно й бути корисним для суспільства. *Vector*. 2023. URL: <https://vctr.media/ua/karyera-j-volonterstvo-yak-realizuvati-sebe-profesijno-j-buti-korisnim-dlya-suspilstva-206780/>
18. Національна соціальна сервісна служба України. Волонтерство в умовах воєнного стану: чому це важливо? 2024. URL: <https://nssu.gov.ua/news/volonterstvo-v-umovakh-voiennoho-stanu-chomu-tse-vazhlyvo>

REFERENCES:

- Liakh, T. L. (2013). Planuvannia zaluchennia volonteriv yak vazhlyvyi komponent volonterskoï prohramy [Planning the involvement of volunteers as an important component of the volunteer program]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky*, vol. 23(1), pp. 206–213. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23(1)_26) [in Ukrainian].
- Flanagan, C. A., & Van Horn, B. (2001). Youth civic engagement: Membership and mattering in local communities. Focus. Davis, CA: 4-H Center for Youth Development, University of California.
- Andolina, M. W., Jenkins, K., Keeter, S., & Zukin, C. (2002). Searching for the meaning of youth civic engagement: Notes from the field. *Applied Developmental Science*, № 6(4), pp. 189–195.
- Zoska, Y. V., Scherbyna, V. M., Kuzmin, V. V., Stadnik, O. F., & Bondarenko, O. V. (2020). Career networking as a praxeological communicative practice of the XXI century in social theory. *International Journal of Criminology and Sociology*, № 9, pp. 3048–3056. Retrieved from <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.371>.
- Kuzmina, M. O., Protas, O. L., Fartushok, T. V., Raievska, Y. M., & Ivanova, I. B. (2020). Formation of students' competence of tertiary educational institutions by practical training aids. *International Journal of Higher Education*, № 9(7), pp. 279–288. DOI: 10.5430/ijhe.v9n7p279.
- Godin, B. (2006). The linear model of innovation: The historical construction of an analytical framework. *Science, Technology, & Human Values*, 31, 639–667.
- Reznickova, A., Zepeda, L. (2016). Can self-determination theory explain the self-perpetuation of social innovations? A case study of slow food at the University of Wisconsin–Madison. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26, 3–17.
- Cravens, J. (2014). Internet-mediated volunteering in the EU. Seville, Spain: European Commission, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies.
- Metcalf, L. E. (2010). Creating international community service learning experiences in a capstone marketing-projects course. *Journal of Marketing Education*, 32, 155–171.
- Defourny, J., Nyssens, M. (2013). Social innovation, social economy and social enterprise: What can the European debate tell us? In Moulart F., MacCallum D., Mehmood A., Hamdouch A. (Eds.), *The international handbook on social innovation: Collective action, social learning and transdisciplinary research* (pp. 40–52). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Von Hippel, E. (1986). Lead users: A source of novel product concepts. *Management Science*, 32, 791–805.
- Nyonator, F. K., Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., Jones, T. C., Miller, R. A. (2005). The Ghana community-based health planning and services initiative for scaling up service delivery innovation. *Health Policy and Planning*, 20, 25–34.
- Ling, P. (2006). Social capital, resource mobilization and origins of the civil rights movement. *Journal of Historical Sociology*, 19, 202–214.
- United Nations. (2024). Youth Volunteering Innovation Challenge in ASEAN. Retrieved from <https://www.un.org/youthenvoy/2017/04/youth-volunteering-innovation-challenge-asean/>
- Glore. (2024a). The Future of Volunteering: Trends and Innovations by GloRe. Retrieved from <https://local.glorecertificate.net/2024/08/20/the-future-of-volunteering-trends-and-innovations-shaping-the-sector/>
- Glore. (2024b). Innovative Volunteering Projects: Success Stories and Replicable Models. Retrieved from <https://local.glorecertificate.net/2024/05/31/innovative-volunteering-projects-success-stories-and-replicable-models/>
- Hryhorieva, O. (2023). Kariera y volonterstvo: yak realizuvaty sebe profesiino y buty korisnym dlia suspilstva. [Career and volunteering: how to realize yourself professionally and be useful to society]. *Vector*. Retrieved from <https://vctr.media/ua/karyera-j-volonterstvo-yak-realizuvati-sebe-profesijno-j-buti-korisnim-dlya-suspilstva-206780/> [in Ukrainian].

18. Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy. (2024). Volonterstvo v umovakh voiennoho stanu: chomu tse vazhlyvo? [Volunteering in martial law: why is it important?]. Retrieved from <https://nssu.gov.ua/news/volonterstvo-v-umovakh-voiennoho-stanu-chomu-tse-vazhlyvo> [in Ukrainian].

УДК 796.2:378.147-026.12-024.63

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.2>

Анатолій ВОЛЬЧИНСЬКИЙ

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, завідувач кафедри здоров'я та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-5204-6823

Ярослав СМАЛЬ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури і спорту, Заклад вищої освіти «Академія рекреаційних технологій і права», вул. Карбишева, 2, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43023

ORCID: 0000-0002-8043-9771

Олександр МАЛІМОН

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри здоров'я та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9814-9123

Петро ГЕРАСИМЮК

асистент кафедри здоров'я та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0009-0006-0244-8863

Бібліографічний опис статті: Вольчинський, А., Смаль, Я., Малімон, О., Герасимюк, П. (2024). Особливості застосування рухливих ігор та ігрових вправ у фізичному вихованні майбутніх фахівців соціальної сфери. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 13–19, <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.2>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР ТА ІГРОВИХ ВПРАВ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Проблема недостатнього рухового режиму учасників освітнього процесу потребує особливої уваги, оскільки негативно позначається на їхньому фізичному розвитку та стані психічних процесів, зокрема: мислення, запам'ятовування, уваги, сприймання. Цей факт певною мірою знижує успішність навчання. Тому слід шукати шляхи використання таких засобів у навчально-виховному процесі здобувачів освіти, які б сприяли підвищенню рухової активності і, як наслідок, поліпшенню їхнього фізичного та психологічного стану. Метою статті є розкриття особливостей використання у навчальному процесі з фізичного виховання майбутніх фахівців соціальної сфери рухливих ігор та ігрових вправ як засобу поліпшення їхнього фізичного стану. Підвищенню рухової активності студентів певною мірою сприяють заняття з фізичного виховання із застосуванням рухливих ігор та ігрових вправ. Розкрито особливості використання ігрового методу у процесі фізичного виховання, що забезпечує достатню фізичну активність та сприяє зміцненню здоров'я, формує моральні й вольові якості. Висвітлено характер рухливих ігор, їхню структуру й інтенсивність. Зауважено, що вдало підібрані викладачем рухливі ігри та ігрові вправи на заняттях суттєво сприяють розвитку важливих фізичних якостей: сили, швидкості, спритності, витривалості; закріплюють і вдосконалюють різноманітні вміння й навички з ходьби, бігу, стрибків. Наголошено на ретельному доборі ігор, їх дозуванні, що дає змогу урізноманітнити заняття, сформувані у студентів потрібні фізичні якості. Зазначено, що різноманітні рухи та ігрові дії ефективно впливають на діяльність серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, збуджують апетит і сприяють міцному сну. Ефективним у фізичному вихованні є ігровий метод занять. Використовуючи рухливі ігри та ігрові вправи, можна значно поліпити фізичну підготовленість студентів і зміцнити їхнє здоров'я.

Ключові слова: фізичне виховання, студенти, рухливі ігри, ігрові вправи.

Anatoly VOLCHYNSKYI

PhD in Physical Education and Sports, Head of the Department of Health and Physical Culture, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-5204-6823

Yaroslav SMAL

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Physical Culture and Sports, Institution of Higher Education "Academy of Recreation Technologies and Law", 2 Karbysheva str., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43023

ORCID: 0000-0002-8043-9771

Oleksandr MALIMON

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor at the Department of Health and Physical Culture, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9814-9123

Petro GERASIMYUK

Assistant at the Department of Health and Physical Culture, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0006-0244-8863

To cite this article: Volchynskiy, A., Smal, Ya., Malimon, O., Gerasymiuk, P. (2024). Osoblyvosti zastosuvannya rukhlyvykh ihor ta ihrovykh vprav u fizychnomu vykhovanni maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Features of the application of mobile games and game exercises in the physical education of future specialists of special education]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 13–19, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.2>

FEATURES OF THE APPLICATION OF MOBILE GAMES AND GAME EXERCISES IN THE PHYSICAL EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS OF SPECIAL EDUCATION

The problem of insufficient motor mode of the participants of the educational process requires special attention, as it negatively affects their physical development and the state of mental processes, in particular: thinking, memorization, attention, perception. This fact reduces the success of studies to some extent. Therefore, it is necessary to look for ways to use such means in the educational process of education seekers, which would contribute to increasing motor activity and, as a result, improving their physical and psychological condition. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the use in the educational process of physical education of future specialists in the social sphere of mobile games and game exercises as a means of improving their physical condition. To a certain extent, physical education classes with the use of mobile games and game exercises contribute to increasing the motor activity of students. The peculiarities of the use of the game method in the process of physical education, which provides sufficient physical activity and contributes to strengthening health, forms moral and volitional qualities, are revealed. The character of mobile games, their structure and intensity are highlighted. It is noted that well-chosen mobile games and game exercises in classes significantly contribute to the development of important physical qualities: strength, speed, dexterity, endurance; consolidate and improve various skills and abilities in walking, running, and jumping. Emphasis is placed on the careful selection of games, their dosage, which makes it possible to diversify classes and form the necessary physical qualities in students. It is noted that a variety of movements and game actions effectively affect the activity of the cardiovascular, respiratory and other systems of the body, stimulate the appetite and promote sound sleep. The game method of classes is effective in physical education. Using mobile games and game exercises, you can significantly improve the physical fitness of students and strengthen their health.

Key words: physical education, students, mobile games, game exercises.

Постановка проблеми. Реформи в галузі освіти передбачають широке впровадження принципово нових технологій, які забезпечують щонайвищу продуктивність та ефективність праці людини. Успішність розв'язання

поставлених завдань залежить від активності людського чинника у всіх сферах трудової діяльності. Сучасний випускник закладу вищої освіти повинен мати не лише знання, уміння та навички в обраній професійній діяльності,

а й достатньо високий рівень фізичної, психофізичної та психічної підготовленості.

Відомо, що успішне виконання своїх виробничих обов'язків можливе лише за умови доброго стану здоров'я і самопочуття, довготривалої працездатності, які можна набути лише за регулярних занять фізичного виховання.

Аналіз досліджень. Враховуючи те, що учасники освітнього процесу під час навчання тривалий час малорухливі, деякі органи і системи життєдіяльності втрачають здатність правильно функціонувати. Недостатній руховий режим негативно позначається на фізичному розвитку і стані психічних процесів: відчуття, сприймання, мислення, запам'ятовування, уваги (як загального спрямування психіки на активну діяльність), що зрештою знижує успішність навчання студентів (Артюх).

Фізична і розумова працездатність здобувачів освіти мають спільну фізіологічну основу систем забезпечення, які пов'язані між собою. Низький рівень фізичної і психофізіологічної підготовки впливає на ефективність засвоєння навчальних програм із спеціальності, а в подальшому – на можливість бути працездатним фахівцем. Тому вища освіта, як важливий етап формування особистості, потребує комплексного підходу до гармонійного розвитку учасників освітнього процесу (Вольчинський, Касарда, Малімон, Герасимюк, Смаль, 2024; Рухливі ігри, як основний засіб розвитку фізичних якостей : методична розробка). У цьому контексті особливої важливості набуває ефективність занять із фізичного виховання з використанням таких засобів і методів, які суттєво підвищують рухову активність і сприяють поліпшенню фізичного та психологічного стану особистості. Одним із таких засобів є рухливі ігри та ігрові вправи.

Видатні теоретики, філософи, педагоги, досліджуючи рухливі ігри, дають їм різні тлумачення, вказують на необхідність використання їх для розвитку фізичних якостей, зокрема швидкості, сили й витривалості, гармонійного поєднання та взаємодії духовної і фізичної культури.

Упродовж віків в Україні формувалися самобутні рухливі ігри, забави, естафети, у яких відображалися звичаї нашого народу, його побут та уява про світ. Час вносить зміни у зміст ігор, створює багато різних варіантів, лише їхня рухлива основа залишається незмінною.

Рухливі ігри, в яких бере участь уся група, несуть великий емоційний заряд, сприяють швидкому й повному переключенню студентів на новий вид діяльності, а, отже, і більш повноцінному їх відпочинку. З усіх запропонованих рухливих ігор досить ефективними є ігри на гнучкість, спритність, витривалість, швидкокісно-силові і силові здібності. Наприклад, ігри на гнучкість («Передача м'яча», «Палиця за спину», «Місток і кішка») знижують зовнішнє психічне напруження, тривожність, підвищують миролюбність (Рубанов).

Мета статті – розкриття особливостей використання у навчальному процесі з фізичного виховання майбутніх фахівців спеціальної освіти рухливих ігор та ігрових вправ як засобу поліпшення їхнього фізичного стану.

Виклад основного матеріалу. Вагома роль щодо переконання студентів у необхідності рухової активності відводиться викладачам фізичного виховання. Щоб зацікавити здобувачів освіти фізичною діяльністю, зокрема рухливими іграми та ігровими вправами, педагог має прикласти максимум зусиль. Передусім він повинен досконало будувати заняття, використовуючи елементи бігу, лазіння, подолання перешкод, стрибків тощо. На початковому етапі занять доцільно використовувати ігри-естафети, ігрові вправи, командні ігри-стрибки, ігри-кидання, комбіновані ігри та весь багатий арсенал вправ, що входить до спортивно-ігрового методу. Щоб гра зацікавила, давала насолоду, виховувала, потрібно одне й те ж завдання виконувати в різних варіантах.

Для проведення занять водночас необхідні певні підготовчі заходи з використанням ігрового методу. У фізичному вихованні цей метод використовується переважно з метою формування навичок та комплексного вдосконалення рухових здібностей, зокрема спритності, швидкості орієнтації, кмітливості, самостійності, ініціативності.

Для ігрових вправ характерна конкретність рухових завдань відповідно до вікових особливостей та фізичної підготовленості студентів. Під час ігрових вправ здобувачі освіти повинні бездоганно виконувати основні рухи, тому ці вправи доцільно застосовувати здебільшого для вивчення та вдосконалення певних рухів. Ігри можна проводити з кількома (5–10) або групою (25) студентів. Дозування рухів в ігрових вправах, на відміну від сюжетних ігор, слід визначати

конкретніше, що також є однією з їх позитивних сторін (Донченко, Петришин, 2020).

Як уже зазначалося вище, педагог повинен правильно ставити завдання, використовуючи на занятті ігровий метод. Якщо, наприклад, стоїть завдання вдосконалити у студента навичку кидання в ціль, то слід добирати такі ігри, де цей рух є основним («М'яч у кільце», «Квач із м'ячем», «Цілься краще» та ін.). Залежно від підготовленості студентів правила гри можна спростити або дещо ускладнити. Наприклад, у грі «Підкинь та злови» основною метою є вдосконалення вміння ловити м'яч та швидко бігати. Отже, цю гру можна провести, розбивши студентів на дві команди, як змагання. Перемогу отримає та команда, яка більше разів спіймає м'яч за обумовлену кількість разів. Це ускладнить дії гравців, вимагатиме від них більшої уваги та швидкого бігу.

Зрозуміло й чітко викладач повинен пояснювати правила кожної гри, розкриваючи найголовніше. У процесі гри глибше з'ясовувати її окремі деталі. Щоб краще засвоїти рухливу гру уже на першому занятті найскладніші моменти можна пояснювати жестом і показом деяких рухів, особливо це стосується вправ із м'ячем. Повторюючи гру, педагог уже лише нагадує основний її зміст. Уводячи деякі ускладнення в гру, слід пояснити додаткові правила та способи виконання окремих дій. Кожну рухливу гру викладач починає умовним сигналом (змах рукою, свисток тощо). Сигнал подається лише після того, як усі учасники займуть відповідні місця.

У змагальних іграх бажано застосовувати команду з двох частин: «Увага!», «Руш!». Усе це формує у студентів правильну й швидко реакцію на відповідні сигнали. Можна спокійно сказати: «Гру почали», або попередити студентів, що починати гру слід після слів «один, два, три!», чи за сигналом свистка й водночас уважно стежили за ходом гри, виконанням основних рухів.

Малоактивні студенти, фізично не підготовлені потребують особливої уваги. Їм необхідно своєчасно допомогти, підтримати, підбадьорити, вселити віру у власні сили (Донченко, Петришин, 2020).

Важливим моментом у керівництві рухливими іграми є дозування рухів. Особливо це стосується бігу, ловлення, стрибків. Фізичне навантаження викладач повинен регулювати розміром дистанції, зменшенням чи збільшенням кіль-

кості та складності правил і перешкод, введенням коротких пауз для відпочинку або аналізу помилок. Закінчувати гру слід тоді, коли студенти отримують достатнє фізичне й емоційне навантаження. Помітивши перші ознаки втоми, доцільно запропонувати інший вид діяльності.

Кількість повторень рухливої гри залежить від фізичного навантаження та головних завдань із фізичного виховання. Зрозуміло, що ігри слід частіше повторювати, тоді вони будуть набагато краще засвоюватись і вдосконалювати певні рухові вміння, знання та навички. Перед кожною грою слід сформулювати основне педагогічне завдання, що полегшує підбір ігор для вдосконалення різних видів основних рухів та виховання певних морально-вольових і фізичних якостей. Дозуючи ігри (у часі або кількості повторень), насамперед слід виходити з того, чи добре ознайомлені студенти з цією грою. Коли гра вже не один раз повторювалась, то настала певна адаптація до фізичного навантаження, отже, дозування можна дещо збільшити.

Важливе значення мають також комплексність і послідовність. Навчання вправ і виховання фізичних здібностей за допомогою спортивно-ігрового методу – це цілісний педагогічний процес, який передбачає використання таких дидактичних принципів як науковість, свідомість, систематичність, активність, доступність, послідовність. Проте для виховання фізичних здібностей необхідні ще й деякі додаткові методичні прийоми, які у поєднанні з дидактичними принципами утворюють єдину систему навчання (Довгань, Копилов, Горборуков).

Виховання фізичних здібностей здійснюється комплексно із додержанням такої послідовності виконання вправ: гнучкість, спритність або навчання техніки вправ, швидкість, швидкісна сила, витривалість. Такий підхід забезпечує успішне виконання вправ, передбачених програмою. Факт взаємозалежної фізичної та технічної підготовки студентів загальновідомий і не потребує коментарів. До того ж, комплексне виховання фізичних здібностей у молодому віці – це не лише фундамент для високих досягнень у спорті, а й майбутній професійній діяльності.

Питання послідовності введення вправ у систему навчання з використанням спортивно-ігрового методу, спрямованих на виховання фізичних здібностей, досить повно висвітлене в науковій та методичній літературі. Досвід також показує,

що, наприклад, після вправ на витривалість, такі якості, як швидкість і спритність не підлягають впливу, бо організм стомлений.

Виховуючи швидкість, варто пропонувати вправи, які виконуються з максимальною швидкістю і належать до робіт максимальної потужності. Слід знати, що у кваліфікованих спортсменів тривалість такої роботи не перевищує 20–22 с. У юнаків швидкість розвивається найефективніше під час коротких навантажень, а інтервали між навантаженнями мають становити 60–120 с. Звичайно, це положення поширюється і на виховання інших фізичних здібностей. Так, з метою розвитку сили вправи слід виконувати в повільному й

середньому темпі, відповідно до навантажень, що становлять 70–75 % від максимальних. Кількість вправ, які включають у роботу різні групи м'язів, становить 6–8; кожна вправа виконується 6–9 разів залежно від рівня фізичного розвитку студентів. Великі або навіть значні фізичні навантаження повинні чергуватись із достатнім відпочинком, адже стомлені м'язи потребують енергії для повної роботи.

Короткий, але ефективний відпочинок у період тренування має менше значення, ніж «великий» відпочинок. Досвід показує, що найефективнішими інтервалами відпочинку під час виховання швидкісних здібностей є перерви в межах 1–2 хв. за дозованого навантаження.

Критерієм для продовження роботи є частота дихання та пульсу. Доведено, що найбільша частота пульсу в момент найменшої працездатності. Повільний пульс, спокійне дихання свідчать про те, що студент готовий до виконання нової фізичної роботи (Карасевич, Карасевич, 2019; Методичні вказівки для практичних та самостійних занять з дисципліни «Фізичне виховання (професійно-прикладна фізична підготовка)» для студентів усіх спеціальностей).

Характер відпочинку між виконанням окремих вправ може бути активним і пасивним. У більшості випадків рекомендується використовувати вправи на розслаблення, що сприяють швидкому відновленню працездатності.

Спортивно-ігровий метод дає так звані «рівні» навантаження, коли під час гри навантаження чергуються з різкими спадами фізичної активності (правила гри, вийшов із гри, вступив у гру, різні зупинки тощо). Тому характер відпочинку повинен устанавлюватись виклада-

чем і носити дозований характер. Мають місце великі психологічні навантаження, особливо під час рольових ігор, естафет, ігор з елементами волейболу, баскетболу, футболу. Тому, на нашу думку, тут доцільний пасивний відпочинок (Малахова, Белкова, 2019).

За рівнем фізичного навантаження ігри бувають великої, середньої та низької інтенсивності. Великою інтенсивністю характеризуються ті ігри, де беруть участь одночасно всі студенти. Їхній зміст становлять інтенсивні рухи: подолання перешкод, біг у поєднанні з метаннями, стрибки.

Характер гри середньої інтенсивності відносно спокійніший (переступання через предмети, ходьба у поєднанні з іншими рухами, метання предметів у ціль). Частина учасників гри активно рухається, інші знаходяться в статичному положенні і спостерігають за діями перших.

Ігри з низькою інтенсивністю – це біг із незначною швидкістю та змішане пересування (біг у поєднанні з ходьбою) (Спортивно-ігрова діяльність, як засіб підвищення фізичної підготовленості та емоційного стану студентів на заняттях з фізичного виховання).

Загалом ігровий метод використовується для закріплення навичок, необхідних студентам, допомагає викладачу надати заняттям емоційну окрасу, змагальний характер, що позитивно позначається на процесі навчання. Велике значення мають ігри з елементами акробатики. В них включаються темпові підскоки, перекиди, перевороти, переكاتи, шпагати, мости, вправи для розвитку гнучкості.

Висновки. Отже, перед викладачами фізичного виховання постає досить важливе завдання – підвищити рухову активність учасників освітнього процесу, зокрема майбутніх фахівців спеціальної освіти, сформувати в них інтерес до фізичної культури і спорту. Ефективним у вирішенні цієї проблеми є ігровий метод занять із фізичного виховання. Використовуючи рухливі ігри та ігрові вправи, можна значно поліпшити фізичну підготовленість студентів і зміцнити їхнє здоров'я.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо розробку та впровадження для здобувачів освіти спеціальних занять із фізичної культури, що за обсягом та інтенсивністю відповідатимуть стану їхнього здоров'я та фізичної підготовленості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюх О. А. Рухливі ігри на уроках фізичної культури. Їх роль та значення. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-ruhlyvi-igri-na-urokah-fizichno-kulturi-h-rol-i-znachennya-337047.html>
2. Вольчинський А. Я., Касарда О. З., Малімон О. О., Герасимюк П. П., Смаль Я. А. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів у системі вищої освіти : методичні рекомендації. Луцьк, 2024. 46 с.
3. Довгань П. Ю., Копилов О. М., Горборуков В. М. Спортивно-рухливі ігри як один з елементів формування здібностей студентів на заняттях із фізичного виховання. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be0783ad-3804-4a48-b599-08305d3c11b9/content>
4. Донченко В. І., Петришин О. В. Спортивно-ігрова діяльність, як засіб підвищення фізичної підготовленості та емоційного стану студентів на заняттях з фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та фізичного виховання* : зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю. Полтава, 2020. С. 82–65.
5. Карасевич С. А., Карасевич М. П. Рухливі ігри та ігрові вправи : навчальний посібник. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2019. 146 с.
6. Малахова Ж. В., Белкова Т. О. Професійно-прикладна фізична підготовка в освітньому процесі студентів вищих медичних закладів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 66. Т. 2. С. 43–47.
7. Методичні вказівки для практичних та самостійних занять з дисципліни «Фізичне виховання (професійно-прикладна фізична підготовка)» для студентів усіх спеціальностей / укладач : Бейгул І. О. Дніпродзержинськ, 2012. 15 с.
8. Рубанов Є. І. Рухливі ігри як засіб відновлення фізичного та психологічного стану студентів в період навчального процесу. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ae7e-58d4.docx.html>
9. Рухливі ігри, як основний засіб розвитку фізичних якостей : методична розробка / уклад. Дереш І. В. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01008n6n-5c41.docx.html>
10. Спортивно-ігрова діяльність, як засіб підвищення фізичної підготовленості та емоційного стану студентів на заняттях з фізичного виховання. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/items/e17f5e5a-e37d-49fe-b50e-ffaace0db8fd>

REFERENCES:

1. Artiukh, O. A. Rukhlyvi ihry na urokakh fizychnoi kultury. Yikh rol ta znachennia [Movement games in physical education lessons. Their role and importance]. Retrieved from <https://naurok.com.ua/stattya-ruhlyvi-igri-na-urokah-fizichno-kulturi-h-rol-i-znachennya-337047.html>
2. Volchynskiy, A. Ya., Kasarda, O. Z., Malimon, O. O., Herasymyuk, P. P., & Smal, Ya. A. (2024). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka studentiv u systemi vyshchoi osvity [Professional and applied physical training of students in the system of higher education] : metodychni rekomendatsii. Lutsk. 46 s.
3. Dovhan, P. Yu., Kopylov, O. M., & Horborukov, V. M. Sportyvno-rukhylyvi ihry yak odyin z elementiv formuvannya zdibnostei studentiv na zaniattiakh iz fizychnoho vykhovannya [Sports and movement games as one of the elements of forming students' abilities in physical education classes]. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be0783ad-3804-4a48-b599-08305d3c11b9/content>
4. Donchenko, V. I., & Petryshyn, O. V. (2020). Sportyvno-ihrova diialnist, yak zasib pidvyshchennia fizychnoi pidhotovlenosti ta emotsiinoho stanu studentiv na zaniattiakh z fizychnoho vykhovannya [Sports and game activities as a means of increasing the physical fitness and emotional state of students in physical education classes]. *Aktualni problemy fizychnoi kultury, sportu ta fizychnoho vykhovannya* : zb. materialiv I Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. z mizhnar. uchastiu. Poltava. S. 82–65.
5. Karasievych, S. A., & Karasievych, M. P. (2019). *Rukhlyvi ihry ta ihrovi vpravy [Movement games and game exercises]*: navchalnyi posibnyk. Uman : Vydavets «Sochinskyi M. M.». 146 s.
6. Malakhova, Zh. V., & Bielkova, T. O. (2019). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka v osvithnomu protsesi studentiv vyshchikh medychnykh zakladiv [Professional and applied physical training in the educational process of students of higher medical institutions]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 66. Т. 2. S. 43–47.
7. Metodychni vkazivky dlia praktychnykh ta samostiinykh zaniat z dystsypliny «Fizyчне vykhovannya (profesiino-prykladna fizychna pidhotovka)» dlia studentiv usikh spetsialnostei [Methodological guidelines for practical and independent classes in the discipline «Physical education (professional-applied physical training)» for students of all specialties] / Ukladach: Beihul I. O. Dniprodzerzhynsk, 2012. 15 s.
8. Rubanov, Ye. I. Rukhlyvi ihry yak zasib vidnovlennia fizychnoho ta psykholohichnoho stanu studentiv v period navchalnoho protsesu [Mobile games as a means of restoring the physical and psychological state of students during the educational process]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ae7e-58d4.docx.html>

9. Rukhlyvi ihry, yak osnovnyi zasib rozvytku fizychnykh yakosti : metodychna rozrobka [Active games as the main means of developing physical qualities] / Uklad. Deresh I. V. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/01008n-6n-5c41.docx.html>

10. Sportyvno-ihrova diialnist, yak zasib pidvyshchennia fizychnoi pidhotovlenosti ta emotsiinoho stanu studentiv na zaniattiakh z fizychnoho vykhovannia [Sports and game activities as a means of increasing physical fitness and emotional state of students in physical education classes]. Retrieved from <https://repository.pdmu.edu.ua/items/e17f5e5a-e37d-49fe-b50e-ffaece0db8fd>

УДК 37.063.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.3>

Наталія ЖУЛА

аспірантка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-7491-9322

Бібліографічний опис статті: Жула, Н. (2024). Роль неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 20–24, doi:<https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.3>

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

У статті розглядається роль неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом. Розкрито поняття аутизм та розглянуті різноманітні дефініції неформальної освіти. Визначені суб'єкти соціальної підтримки дітей з аутизмом. Окреслена роль неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом. Визначень суть неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом. Обґрунтовано шість ключових аспектів ролі неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, до яких віднесено: оновлення знань про новітні методи діагностики та терапії, розвиток практичних навичок і адаптивності, необхідних для ефективної роботи в індивідуальних та групових умовах, обмін досвідом та залучення до волонтерських програм, суб'єкти соціальної підтримки для глибшого розуміння потреб та особливостей дітей з аутизмом, доступ до новітніх досліджень та інновацій у сфері аутизму, дозволяючи застосовувати більш доступний та гнучкий графік порівняно з традиційною освітою, сприяє розвитку емпатії та емоційної стійкості, сприяє створенню мережі підтримки серед суб'єктів соціальної підтримки, що дозволяє не лише обмінюватися досвідом, але й отримувати поради та емоційну підтримку тощо.

Неформальна освіта набуває особливої ваги в сучасних умовах, коли війна в Україні ставить нові виклики перед суб'єктами соціальної підтримки дітей з аутизмом. Завдяки їм вони можуть здобувати необхідні знання та навички для ефективного забезпечення якісної, комплексної підтримки та покращення життя дітей з аутизмом.

Ключові слова: неформальна освіта, суб'єкти соціальної підтримки, діти з аутизмом, інклюзивне середовище.

Nataliia ZHULA

PhD Student at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, 7 Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-7491-9322

To cite this article: Zhula, N. (2024). Rol neformalnoi osvity u pidhotovtsi subiektiv sotsialnoi pidtrymky ditei z autyzmom [The role of non-formal education in the preparation of subjects of social support for children with autism]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 20–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.3>

THE ROLE OF NON-FORMAL EDUCATION IN THE PREPARATION OF SUBJECTS OF SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM

The article considers the role of non-formal education in the preparation of subjects of social support for children with autism. The concept of autism is disclosed and various definitions of non-formal education are considered. Identified subjects of social support for children with autism. The role of non-formal education in the preparation of subjects of social support for children with autism is outlined. Definitions are the informal education of subjects of social support for children with autism. Six key aspects of the role of non-formal education of subjects of social support for children with autism, which include: updating knowledge about the latest methods of diagnosis and therapy, developing practical skills and adaptability, necessary for effective work in individual and group conditions, exchange of experience and involvement in volunteer programs, social support subjects for a deeper understanding of the needs and characteristics of children with autism, access to the latest research and innovation in the field of autism, allowing you to apply a more affordable and flexible schedule compared to traditional education, promotes empathy and emotional resilience, promotes a support network among social support actors, which allows not only to exchange experiences, but also to receive advice and emotional support, etc.. Non-formal education is of particular importance in modern conditions, when the war in Ukraine poses new challenges to the subjects of social support for children with autism. Thanks to them, they can acquire the necessary knowledge and skills to effectively provide quality, comprehensive support and improve the lives of children with autism.

Key words: non-formal education, subjects of social support, children with autism, inclusive environment.

Актуальність проблеми. У зв'язку зі складними військовими подіями в Україні роль неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки, що працюють з дітьми з аутизмом, є надзвичайно актуальною, оскільки у сучасних умовах діти з аутизмом та їхні сім'ї потребують особливої уваги та підтримки, враховуючи стресові ситуації, психологічні та емоційні аспекти. Наразі, велика кількість суб'єктів соціальної підтримки, незважаючи на наявність ґрунтовних теоретичних знань, не мають достатнього практичного досвіду роботи з дітьми з аутизмом в умовах підвищеного стресу та нестабільної ситуації в нашій державі. Військові події створюють нові виклики для суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, а неформальна освіта допомагає швидко адаптуватися до змінних умов, навчаючи новим підходам та методам підтримки особливої категорії дітей у кризових ситуаціях забезпечуючи необхідні знання, навички та ресурси для надання комплексної, якісної та адаптованої до нових реалій допомоги.

Неформальна освіта є важливою складовою підготовки суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом в умовах війни, адже, традиційна система формальної освіти часто не встигає адаптуватися до швидких змін у наукових дослідженнях та практичній роботі з дітьми означеної категорії, в той час як неформальна освіта заповнює цей пробіл, надаючи актуальну інформацію та інструменти для ефективної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом досліджували: С. Бойченко, Т. Гладун, Н. Івашура, І. Козубовська, І. Кривонос, Т. Олійник, Н. Павлик, О. Рассказова, О. Романюк, Т. Скрипник, Л. Шипилина та інші.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження різних аспектів аутизму або розладів аутистичного спектра (РАС) постійно зростає, оскільки кількість діагностованих випадків у світі постійно продовжує збільшуватись, що зумовлює необхідність розробки нових підходів, програм, діагностики, терапії та підтримки осіб з аутизмом для поліпшення їхньої якості життя. Аутизм – це комплексне порушення розвитку, для якого властиві

різноманітні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг. (Т. Скрипник, 2010, с. 24). Діти з аутизмом потребують комплексної підтримки, яка охоплює різні аспекти їхнього життя. Важливу роль у підтримці дітей з аутизмом відіграють суб'єкти соціальної підтримки, але для того, щоб вони могли ефективно працювати та допомогати дітям з аутизмом, ці суб'єкти повинні мати відповідні знання та навички.

Розглянемо більш детально суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, тобто це широкий спектр осіб, організацій, які надають різні види допомоги та підтримки дітям з аутизмом та їхнім сім'ям. До основних суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом належать: батьки та члени родин, спеціалісти з раннього втручання, педагоги, соціальні, медичні працівники, різноманітні організації, волонтери та інші особи. Одним із важливих джерел ґрунтовних знань та практичних навичок суб'єктами соціальної підтримки є неформальна освіта.

У сучасній науковій літературі існують різноманітні дефініції неформальної освіти, зокрема Н. Павлик розглядає як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій (Павлик, 2017, с. 14).

Дослідниці Т. Скорик та В. Вергунова трактують неформальну освіту як освітній процес, організований поза межами формального, що спрямований на задоволення освітніх потреб здобувачів освіти за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями та спеціальностями (Скорик, Вергунова, 2021, с. 86).

Науковиці В. Анголенко, В. Герасименко, Н. Печериця зазначають, що неформальна освіта здійснюється різними суб'єктами освітнього простору (у тому числі й громадськими, некомерційними організаціями). Вона спрямована на адаптацію людини до швидко змінюваного соціального, економічного, технологічного, політичного середовища, її інтеграцію в соціум, активізацію участі у суспільних процесах, постійне оновлення знань, навичок і умінь незалежно від віку особи. Окрім того, неформальна освіта покликана підтримувати на необхідному рівні соціальну й освітню компетентність фахівця (Анголенко, Герасименко, Печериця, 2021, с. 5).

У своєму науковому доробку Т. Дрозд характеризує методи навчання, які активно використовуються у неформальній освіті, а саме діалогічні методи взаємодії, такі як дискусії, дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, різноманітні види ігор (ділові, рольові, навчальні тощо), консультації, симуляції професійних або соціокультурних процесів і явищ, а також інноваційні освітні технології, такі як open-space (відкритий простір), майстерня майбутнього, world-cafe (світове кафе), peer-education (рівний навчає рівного) та інші (Дрозд, 2023, с. 75).

Виходячи з вищезазначеного, можемо стверджувати, що неформальна освіта суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом – це форма навчання, яка відбувається поза межами офіційної системи освіти. Вона включає в себе різноманітні освітні заходи, такі як курси, тренінги, семінари, воркшопи, онлайн-курси, обміни досвідом, майстер-класи, вебінари та інші форми навчання. Неформальна освіта часто є добровільною, гнучкою та практично орієнтованою, що дозволяє учасникам здобувати нові знання і навички у зручний для них час і темп. Вона може охоплювати як професійний розвиток, так і особистісне зростання, і є важливим інструментом для адаптації до швидких змін у суспільстві та на ринку праці.

Враховуючи те що неформальна освіта відіграє значну роль у підготовці суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, розглянемо ключові аспекти цієї ролі:

По-перше, вона дозволяє фахівцям постійно оновлювати знання про новітні методи діагностики та терапії, завдяки участі в спеціалізованих тренінгах, семінарах, вебінарах тощо. Такі заходи надають можливість ознайомитися з передовими науковими дослідженнями та практиками, обговорити актуальні проблеми та шляхи їх вирішення з колегами та експертами в галузі. Крім того, інтерактивний формат навчання сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та дозволяє застосовувати отримані знання на практиці, що є надзвичайно важливим для ефективної підтримки дітей з аутизмом;

По-друге, неформальна освіта сприяє розвитку практичних навичок і адаптивності, необхідних для ефективної роботи в індивідуальних та групових умовах. Завдяки практичним заняттям, воркшопам і симуляціям суб'єкти

соціальної підтримки можуть відпрацьовувати різноманітні техніки взаємодії з дітьми з аутизмом у реальних ситуаціях, що дозволить їм бути гнучкими та швидко адаптуватися до змінних обставин і потреб кожної дитини. Крім того, неформальна освіта часто включає в себе елементи менторства та супервізії, що сприяє обміну досвідом та підвищенню професійної майстерності через практичне навчання і зворотний зв'язок;

По-третє, завдяки можливості обміну досвідом та залученню до волонтерських програм, суб'єкти соціальної підтримки здобувають глибше розуміння потреб та особливостей дітей з аутизмом, що підвищує їхню здатність надавати якісну підтримку з урахуванням недискримінаційного підходу. Волонтерські програми надають можливість суб'єктам соціальної підтримки безпосередньо працювати з дітьми з аутизмом, спостерігаючи та вивчаючи їхню поведінку в різних ситуаціях. Спілкування у з іншими особами та професіоналами у роботі з дітьми з аутизмом допомагає обмінюватися кращими практиками та новітніми методиками, що сприяє розвитку більш глибокого та всебічного підходу до кожної дитини. Це забезпечує інклюзивне середовище, де кожна дитина отримує підтримку, враховуючи її унікальні потреби та здібності;

По-четверте, неформальна освіта забезпечує доступ до новітніх досліджень та інновацій у сфері аутизму, дозволяючи застосовувати більш доступний та гнучкий графік порівняно з формальною освітою. Це дозволяє суб'єктам соціальної підтримки легко оновлювати свої знання та навички, адаптуючись до нових методик і підходів підтримки дітей з аутизмом. Завдяки можливості вибирати зручний час і формат навчання, суб'єкти соціальної підтримки дітей з аутизмом можуть ефективно поєднувати навчання з професійною діяльністю, що сприяє їхньому безперервному професійному розвитку. Крім того, неформальна освіта часто надає доступ до ресурсів і матеріалів, які можна використовувати в повсякденній роботі, що допомагає покращити якість підтримки дітей з аутизмом;

По-п'яте, вона сприяє розвитку емпатії та емоційної стійкості, що є важливими аспектами у роботі з дітьми, які мають особливі потреби. Емпатія допомагає суб'єктам соціаль-

ної підтримки краще розуміти почуття і потреби дітей з аутизмом, сприяє побудові довірчих відносин і підтримці їхньої самооцінки. Заохочуючи розвиток емоційної стійкості, суб'єкти соціальної підтримки допомагають дітям з аутизмом краще управляти своїми емоціями, адаптуватися до нових ситуацій і вирішувати конфлікти конструктивним способом;

По-шосте, неформальна освіта сприяє створенню мережі підтримки серед суб'єктів соціальної підтримки, що дозволяє не лише обмінюватися досвідом, але й отримувати поради та емоційну підтримку, що є важливим аспектом у складній роботі з дітьми з аутизмом. В такому спілкуванні суб'єкти соціальної підтримки можуть ділитися ефективними методиками, практичними порадами, надавати консультації і взаємно підтримувати один одного у вирішенні професійних та емоційних викликів, що виникають під час навчання та розвитку дітей з аутизмом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи, роль неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом відзначимо, що вона є надзвичайно важливою в сучасних умовах, особливо в контексті складних військових подій

в Україні. Неформальна освіта надає можливість швидко і ефективно реагувати на нові виклики, забезпечуючи суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом необхідними знаннями та практичними навичками в умовах підвищеного стресу та нестабільності. Неформальна освіта може допомогти покращити співпрацю між суб'єктами соціальної підтримки, сім'ями та фахівцями, які працюють з дітьми з аутизмом. Вона сприяє підвищенню кваліфікації суб'єктів соціальної підтримки, їхньої здатності адаптуватися до змін і надавати високоякісну, комплексну підтримку, яка відповідає специфічним потребам дітей з аутизмом, що в свою чергу, покращує якість життя цих дітей та сприяє їхньому розвитку й забезпечує необхідну підтримку. Перспективами подальших досліджень є дослідження нових програм неформальної освіти, які відповідають актуальним потребам суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, які зосереджуються на новітніх методах діагностики та терапії аутизму, на роботі в складних умовах воєнних подій, на самозбереженні та емоційній стійкості, а також на налагодженні партнерських відносин та співпраці осіб з аутизмом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анголенко В., Герасименко В., Печериця Н. Досвід реалізації неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 2021. 3. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3>
2. Дрозд Т. Взаємозв'язок формальної та неформальної освіти в контексті діяльності закладу вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, 2023. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-4.11>
3. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : [Навчальний посібник] / Надія Павлик. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.
4. Скорик Т., Вергунова В. Неформальна освіта як чинник професійного розвитку майбутніх учителів. *Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (11–12 червня 2021 року, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка). Чернігів, 2021. С. 86–89.
5. Скрипник Т. Феноменологія аутизму: Монографія. К.: Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

REFERENCES:

1. Anholenko, V., Herasymenko, V., & Pecherytsia, N. (2021). Dosvid realizatsii neformalnoi osvity doroslykh u sferi sotsialnoi roboty [Experience in implementing non-formal adult education in social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1> [in Ukrainian].
2. Drozd, T. (2023). Vzaiemozviazok formalnoi ta neformalnoi osvity v konteksti diialnosti zakladu vyshchoi osvity [The interconnection between formal and non-formal education in the context of higher education institution activities]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia «Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia»*, № 4. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-4.11> [in Ukrainian].
3. Pavlyk, N. (2017). *Teoriia i praktyka orhanizatsii neformalnoi osvity molodi [Theory and practice of organizing non-formal education for youth]*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
4. Skoryk, T., & Verhunova, V. (2021). Neformalna osvita yak chynnyk profesiinoho rozvytku maibutnykh uchyteliv [Non-formal education as a factor in the professional development of future teachers]. Proceedings from MIIM '21 :

Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu «Synerhiia formalnoi, neformalnoi ta dualnoi osvity maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi ta pochatkovoї osvity» – Proceedings of the international Ukrainian conference «Synergizing formal, non-formal, and dual education for early childhood and primary educators». (pp. 86–89). Chernihiv [in Ukrainian].

5. Skrypnyk, T. (2010). Fenomenolohiia autyzmu : Monohrafiia [Phenomenology of Autism : Monograph]. Kyiv : Vydavnytstvo «Feniks» [in Ukrainian].

УДК 378.013:069](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.4>

Наталія КОЛЯДА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Марина МІЩЕНКО

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-0739-0497

Алла ВОЙТОВСЬКА

доктор філософії з соціальної роботи, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4960-6348

Бібліографічний опис статті: Коляда, Н., Міщенко, М., Войтовська, А. (2024). Музейна педагогіка в умовах закладу вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.4>

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стрімкий розвиток вищої освіти потребує пошуку нових форм, методів та засобів реалізації освітнього процесу. Саме тому сьогодні все актуальнішим є інтерес до музейної діяльності як науково-освітнього осередку та залучення музеїв до процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. У контексті інтеграції освітнього процесу і музейної діяльності все більшого значення набуває питання музейної освіти як міждисциплінарного напрямку досліджень.

У статті авторами презентовано досвід співпраці Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини та музеєм Василя Сухомлинського у Павлівській школі та школою-музеєм Анатолія Захаренка у селі Сахнівці. Зазначено про роль такої взаємодії у становленні особистості майбутніх педагогів, психологів та соціальних працівників. Описано спільні заходи, що сприяють розвитку педагогічної спадщини та популяризації серед здобувачів вищої освіти.

Авторами описано історію музеїв та чисельність їхніх експозицій.

Представлено форми роботи, які вже є традиційними і які сприяють вивченню доробків видатних вітчизняних педагогів, серед яких Всеукраїнський науково-практичний семінар «Гуманна педагогіка у процесі особистісного розвитку дитини» («Лицар гуманної педагогіки – Олександр Антонович Захаренко»), Регіональний науково-практичний семінар «Гуманна педагогіка у процесі особистісного розвитку дитини» («Педагогічна поема Олександра Антоновича Захаренка») та фестиваль «Інсценізації казок В.О. Сухомлинського».

Ключові слова: музей, педагогіка, музейна педагогіка, науково-дослідний центр, здобувачі вищої освіти, педагогічна спадщина, освітня діяльність.

Nataliia KOLIADA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Maryna MISHCHENKO

PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-0739-0497

Alla VOITOVSKA

PhD, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4960-6348

To cite this article: Koliada, N., Mishchenko, M., Voitovska, A. (2024). Muzeina pedahohika v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Museum pedagogy in a higher education institution]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.4>

MUSEUM PEDAGOGY IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The rapid development of higher education requires the search for new forms, methods and means of implementing the educational process. That is why interest in museum activities as a scientific and educational center and the involvement of museums in the process of professional training of future specialists is becoming increasingly relevant today. In the context of the integration of the educational process and museum activities, the issue of museum education as an interdisciplinary area of research is becoming increasingly important.

In the article, the authors present the experience of cooperation between the Research Center for Pedagogical Local History of the dual subordination of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University and the Vasyl Sukhomlynskyi Museum in Pavlyshche School and the Anatolii Zakharenko School-Museum in Sakhnivtsi village. The role of such interaction in the formation of the personality of future teachers, psychologists, and social workers is emphasized. Joint activities that promote the development of pedagogical heritage and popularization among higher education students are described.

The authors describe the history of museums and the number of their expositions.

The forms of work that have already become traditional and contribute to the study of the works of prominent Ukrainian teachers are presented, including the All-Ukrainian scientific and practical seminar «Human Pedagogy in the Process of Personal Development of a Child» («Knight of Humane Pedagogy – Oleksandr Antonovych Zakharenko»), the Regional Scientific and Practical Seminar «Human Pedagogy in the Process of Personal Development of a Child» («Pedagogical Poem of Oleksandr Antonovych Zakharenko»), and the festival «Staging of Fairy Tales by V.O. Sukhomlynskyi».

Key words: museum, pedagogy, museum pedagogy, research center, higher education students, pedagogical heritage, educational activities.

Актуальність проблеми. Музеї є невичерпним джерелом інформації, яка передається з покоління в покоління. У сфері освіти це можливість ознайомитися з професійною діяльністю видатних письменників, педагогів, вчених, громадських діячів тощо, а також з їхніми доробками. Співпраця закладів вищої освіти та музеями є невід’ємною частиною освітнього процесу, оскільки це і соціокультурний розвиток здобувачів вищої освіти, а також професійне зростання майбутніх фахівців. Особливо це стосується педагогічних університетів, у яких навчаються майбутні педагоги, психологи, соціальні працівники тощо.

Сьогодні науково-педагогічні працівники послуговуються працями багатьох сучасників, однак фундаментальними залишаються праці вітчизняних класиків, таких як О. Захаренко та В. Сухомлинський. Ці вітчизняні класики спрямовували свою діяльність на розвиток толерантної особистості, готової до партнерства, а також сприяли розвитку творчих та інтелектуальних здібностей.

Вивчення їхнього життєвого шляху та їхніх праць передбачено як і певними освітніми компонентами, індивідуальними завданнями, так і під час поза аудиторною роботою.

Не менш важливим сьогодні є використання різних засобів та методів під час освітнього процесу. Використання засобів музейної педагогіки є міждисциплінарним «містком» у сучасній освіті. Це дозволяє не лише поєднувати традиційні методи і новітні, але й сприяє різносторонньому професійному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність О. Захаренка та В. Сухомлинського і досі вивчають сучасники, серед яких Т. Кочубей, О. Кравченко, О. Міхно, Д. Пашенко, Л. Ткачук, О. Сухомлинська та інші. Роль цих видатних педагогів у сучасній освіті вивчають Л. Березівська, В. Радул та інші.

Проблеми впровадження засобів музейної педагогіки у діяльність закладів вищої освіти вивчають О. Караманов, Ю. Ключко, Р. Маньковська, О. Міхно, Ю. Омельченко, В. Федяєва, Н. Філіпчук та ін.

Мета статті – розкрити роль шкільних музеїв у науково-освітньому просторі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання досвіду та напрацювань видатних педагогів у освітній діяльності має чимало різних причин – розвиток української освіти, різносторонній розвиток особистості здобувачів освіти, національно-патріотичне виховання, формування національної пам'яті. Окрім цього відвідування музеїв сприяє опануванню майбутніми педагогами, психологами та соціальними працівниками компетентностями щодо організації екскурсій під час надання послуг з інклюзивно-реабілітаційного туризму.

Відтак, з досвіду Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини та двома знаковими музеями – музеєм Василя Сухомлинського у Павлиській школі та школою-музеєм Анатолія Захаренка у селі Сахнівці. Така взаємодія спрямована не лише на збереження, вивчення та популяризацію педагогічної спадщини видатних українських педагогів, але й на професійну підготовку фахівців.

Музей Василя Сухомлинського знаходиться у Павлиському ліцеї імені В.О. Сухомлинського Онуфріївської селищної ради Кіровоградської області (с. Павлиш Олександрійського району Кіровоградської області) (Музей В.О. Сухомлинського).

Представниками факультету, зокрема керівником центру Н.М. Колядою, було здійснено науково-пізнавальну експедицію до музею (Науково-пізнавальна експедиція викладачів факультету до Навчально-виховного комплексу «Павлиська загальноосвітня школа I–III ступенів – ліцей імені В.О. Сухомлинського»).

Музей Василя Сухомлинського був створений відразу після смерті педагога. Спочатку це був меморіальний куточок, а згодом завдяки колективу Павлиського ліцею, педагогічній громадськості та іншим зацікавленим громадян був створений музей. Офіційно музей було відкрито 19 лютого 1975 року (Музей В.О. Сухомлинського).

Особливістю музею є те, що він заходиться у головному приміщенні школи, яку 22 роки очолював Василь Олександрович. Також відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР від 4.09.1970 р. Павлиській школі присвоєно ім'я Василя Сухомлинського (Музей В.О. Сухомлинського).

Рис. 1. Павлиський ліцей імені В.О. Сухомлинського Онуфріївської селищної ради Кіровоградської області

Експозиційна площа музею 230 м², педагогічно-меморіальний фонд становить 22 350 одиниць зберігання (Музей В.О. Сухомлинського).

Педагогічний фонд включає три експозиційні зали, у яких експонати розміщені у хронологічному порядку:

– «дитячі, юнацькі роки В.О. Сухомлинського, становлення його як педагога, керівника, науковця (1918–1960 рр.);

– творці історії Павлівської середньої школи (В.О. Сухомлинський і колектив однодумців);

– гуманізм – головний світоглядний принцип педагогічної творчості В.О. Сухомлинського (1960–1970 рр.);

– розділ «Учитель, дружина, мати», присвячений Г.І. Сухомлинській (Музей В.О. Сухомлинського).

Меморіальна частина музею включає квартиру, у якій жила сім'я Василя Сухомлинського. Сюди входить сімейна бібліотека, кабінет педагога, шкільна садиба, що була сформована за задумом та безпосередньою участю Василя Олександровича (Музей В.О. Сухомлинського).

Такі науково-пізнавальні експедиції сприяють розвитку науково-педагогічної та освітньої діяльності науково-педагогічними працівниками, студентами, аспірантами тощо. Це дозволяє вивчати наукові проблеми у соціальній сфері, психології та педагогіці. А також запроваджувати певні заходи щодо популяри-

зації педагогічної спадщини у закладах вищої освіти.

Відтак, Науково-дослідним центром педагогічного краєзнавства започатковано фестиваль «Інсценізації казок В.О. Сухомлинського», що відбувався в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Таких фестивалі було проведено три, участь у яких взяли студенти факультету соціальної та психологічної освіти та учні шкіл м. Умань (Про Центр: історія і сучасність).

Окрім цього, представники Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства вивчають педагогів Черкащини. Серед видатних діячів вивчається діяльність та життєвий шлях Олександра Антоновича Захаренка.

Експерсії до визначних місць є невід'ємною частиною життя факультету соціальної та психологічної освіти, тим більше з метою вивчення історії, культури, традицій Черкащини та її видатних діячів.

Відтак, не менш важливим є експерсії до Авторського Олександра Антоновича Захаренка ліцею у с. Сахнівці Корсунь-Шевченківського району Черкаської області (Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей).

Олександр Захаренко відомий своєю новаторською діяльністю в галузі сільської школи, залишив багату педагогічну спадщину, яка і досі є актуальною.

Рис. 2. Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей (с. Сахнівці, Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область)

Девізом Сахнівської школи стали слова О.А. Захаренка: «Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального» (Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей).

На базі школи функціонує шкільний музей, який розповідає історію с. Сахнівка. Музей включає 5 експозиційних зал, кінолекційну залу, кімнати для гурткової роботи, планетарій і обсерваторію. Постановою Колегії Міністерства культури УРСР музею за плідну роботу з виховання підростаючого покоління присвоєно почесне звання Народного (Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей).

Окрім вивчення діяльності видатного педагога, науково-педагогічні працівники факультету соціальної та психологічної освіти активно популяризують діяльність О. Захаренка серед здобувачів вищої освіти.

Відтак, у 2017 році разом з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В.О. Сухомлинського НАПН України, кафедрою педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Авторською О.А. Захаренка середньою загальноосвітньою школою с. Сахнівка Корсунь-Шевченківської районної ради Черкаської області та Уманським навчально-виховним комплексом «Загальноосвітня школа I–II ступенів №6 – дошкільний навчальний заклад» було проведено Всеукраїнський науково-практичний семінар «Гуманна педагогіка у процесі особистісного розвитку дитини» («Лицар гуманної педагогіки – Олександр Антонович Захаренко»), присвячений 80-й річниці від дня народження педагога («ЛИЦАР ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ – ОЛЕКСАНДР АНТОНОВИЧ ЗАХАРЕНКО»).

У 2022 році з нагоди відзначення Дня пам'яті та 85-ї річниці від дня народження великого українського педагога, заслуженого і народного учителя, академіка Академії педагогічних наук України Олександра Антоновича Захаренка відбувся Регіональний науково-практичний семінар «Гуманна педагогіка у процесі особистісного розвитку дитини» («Педагогічна поема Олександра Антоновича Захаренка») («ПЕДАГОГІЧНА ПОЕМА ОЛЕКСАНДРА АНТОНОВИЧА ЗАХАРЕНКА»).

Такий підхід розширює не тільки світобачення здобувачів, але й сприяє їх професійному розвитку та опануванню методів роботи видатних вітчизняних педагогів. Майбутні соціальні працівники, педагоги та психологи знайомляться із засобами музейної педагогіки та вчать їх використовувати у своїй професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Співпраця Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства НАПН України та МОН України з музеєм В. Сухомлинського та школою-музеєм А. Захаренка є прикладом успішної інтеграції наукових досягнень у практику освіти і навпаки. Ця співпраця є важливим кроком у збереженні та розвитку української педагогічної традиції, яка продовжує впливати на сучасну систему освіти та формування молодого покоління.

Перспективами є розширення співпраці, зокрема через розвиток нових спільних проєктів, спрямованих на популяризацію педагогічної спадщини, як в Україні, так і за її межами. Інтерактивні методи навчання, що базуються на ідеях Сухомлинського та Захаренка, будуть продовжувати інтегруватися в освітні програми з метою підвищення якості навчання та виховання нових поколінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей. URL: <https://sahnivka.school.org.ua/> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Захаренко Олександр Антонович. *Факультет соціальної та психологічної освіти*. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/захаренко-олександр-антонович/> (дата звернення: 05.09.2024).
3. «Лицар гуманної педагогіки – Олександр Антонович Захаренко». *Факультет соціальної та психологічної освіти*. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/лицар-гуманної-педагогіки-олексан/> (дата звернення: 05.09.2024).
4. Музей В. О. Сухомлинського. *School*. URL: <https://plvos.pp.ua/музей-в-о-сухомлинського/> (дата звернення: 05.09.2024).
5. Науково-пізнавальна експедиція викладачів факультету до Навчально-виховного комплексу «Павлівська загальноосвітня школа I–III ступенів – ліцей імені В. О. Сухомлинського». *Факультет соціальної та психологічної освіти*. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/науково-пізнавальна-експедиція-викл/> (дата звернення: 05.09.2024).

6. Павлиський ліцей імені В. О. Сухомлинського Онуфріївської селищної ради Кіровоградської області. URL: <https://plvos.pp.ua/> (дата звернення: 05.09.2024).

7. «Педагогічна поема Олександра Антоновича Захаренка». *Факультет соціальної та психологічної освіти*. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/педагогічна-поема-олександра-антон/> (дата звернення: 05.09.2024).

8. Про Центр: історія і сучасність. *Факультет соціальної та психологічної освіти*. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/english-мета-та-завдання-центру/> (дата звернення: 05.09.2024).

REFERENCES:

1. Avtorskyi Oleksandra Antonovycha Zakharenka litsei (2024). [Oleksander Antonovych Zakharenko Author's Lyceum]. Retrieved from: <https://sahnivka.school.org.ua/> [in Ukrainian].

2. Zakharenko Oleksandr Antonovych. *Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity* (2024). [Zakharenko Oleksandr Antonovych. *Department of Social and Psychological Education*]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/zakharenko-oleksandr-antonovych/> [in Ukrainian].

3. «Lytsar humannoi pedahohiky – Oleksandr Antonovych Zakharenko». *Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity* (2024). [Knight of humane pedagogy – Oleksandr Antonovych Zakharenko. *Department of Social and Psychological Education*]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/lytsar-humannoi-pedahohiky-oleksan/> [in Ukrainian].

4. Muzei V. O. Sukhomlynskoho. *School* (2024). [V. O. Sukhomlynskoho museum. *School*] Retrieved from: <https://plvos.pp.ua/muzei-v-o-sukhomlynskoho/> [in Ukrainian].

5. Naukovo-piznavalna ekspedytsiia vykladachiv fakultetu do Navchalno-vykhovnoho kompleksu «Pavlyska zahalnoosvitnia shkola I–III stupeniv – litsei imeni V.O.Sukhomlynskoho». *Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity* (2024). [Scientific and educational expedition of faculty members to the educational complex «Pavlysh V.O. Sukhomlynsky secondary school of I–III degrees – lyceum». *Department of Social and Psychological Education*]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/naukovo-piznavalna-ekspedytsiia-vykl/> [in Ukrainian].

6. Pavlyskyi litsei imeni V.O.Sukhomlynskoho Onufriivskoi selyshchnoi rady Kirovohradskoi oblasti (2024). [Pavlysh V.O. Sukhomlynsky secondary school of I–III degrees – lyceum]. Retrieved from: <https://plvos.pp.ua/> [in Ukrainian].

7. «Pedahohichna poema Oleksandra Antonovycha Zakharenka». *Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity* (2024). [A pedagogical poem by Oleksandra Antonovycha Zakharenka. *Department of Social and Psychological Education*]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/pedahohichna-poema-oleksandra-anton/> [in Ukrainian].

8. Pro Tsentr: istoriia i suchasnist. *Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity* (2024). [About the Center: history and modernity. *Department of Social and Psychological Education*]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/nauka/naukovo-doslidnyi-tsentr-pedahohichno/english-meta-та-zavdannia-tsentru/> [in Ukrainian].

УДК 364.4;364-7;364-4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.5>

Валентина КОСТИНА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-2410-7497

Scopus-Author ID: 57434313500

Олександр МОГИЛКА

доктор філософії у галузі соціальної роботи, викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи, Харківський національний медичний університет, просп. Науки, 4, м. Харків, Україна, 61022; менеджер проєктів Харківський благодійний фонд «Благо», просп. Героїв Харкова, 259, м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-0284-2749

Бібліографічний опис статті: Костіна, В., Могилка, О. (2024). Робота соціальних працівників у міждисциплінарних мобільних командах: аналіз закордонного досвіду та вітчизняні практики під час війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 31–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.5>

**РОБОТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ
МОБІЛЬНИХ КОМАНДАХ: АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ
ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРАКТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

У статті обґрунтовано актуальність соціальної роботи в умовах нових соціальних викликів у міждисциплінарних мобільних командах для підвищення ефективності вирішення складних соціальних кейсів. Метою публікації було здійснення аналізу закордонного та вітчизняного досвіду з питань надання соціальної допомоги різним категоріям населення на засадах міждисциплінарного підходу та колаборації фахівців. На основі аналізу наукової літератури та досвіду роботи спеціалізованих соціальних інституцій з питань надання соціальних послуг в умовах роботи мультидисциплінарних команд фахівців, виокремлено основні принципи та керівні положення у практиці роботи фахівців різного фаху з метою покращення якості надання соціальних послуг у сфері громадського здоров'я. Визначено важливі аспекти в організації якісної роботи фахівців мультидисциплінарної команди, а також важливі компетентності, яких мають набути майбутні фахівці соціальної галузі, які працюватимуть у сфері охорони громадського здоров'я в умовах співпраці різних фахівців на засадах мультидисциплінарного підходу до вирішення складних проблем клієнтів, які з'являються в умовах нових соціальних викликів (війни, пандемії та їхні наслідки). Наведено структуру мультидисциплінарної команди фахівців та специфіку організації їхньої роботи під час вирішення різних соціальних проблем в Україні та за кордоном. Надано характеристику досвіду роботи вітчизняних соціальних інституцій громадського і державного секторів у напрямі соціальної роботи з різними цільовими групами з використанням мультидисциплінарного підходу, що можуть застосовувати фахівці соціальної галузі-надавачі соціальних послуг, які працюють в умовах війни в Україні. Окреслено перспективи для подальшої роботи з удосконалення якості соціальних послуг на засадах імплементації прогресивного закордонного досвіду надання соціальної допомоги у складі мультидисциплінарних мобільних команд у сфері громадського здоров'я, а також підготовці фахівців соціальної галузі до відповідної роботи на засадах мультидисциплінарного підходу, що сприятиме покращенню якості надання соціальних послуг в умовах нових соціальних викликів.

Ключові слова: соціальні послуги, мультидисциплінарна мобільна команда, соціальний працівник, сфера громадського здоров'я, соціальна допомога, війна.

Valentyna KOSTINA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskikh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-2410-7497

Scopus-Author ID: 57434313500

Oleksandr MOHYLKA

Doctor of Philosophy in Social Work, Member at the Department of Psychiatry, Narcology, Medical Psychology and Social Work, Kharkiv National Medical University, 4 Sciences ave., Kharkiv, Ukraine, 61022; Project manager, Kharkiv charitable foundation "Blago", 259 Heroiv ave., Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0284-2749

To cite this article: Kostina, V., Mohylka, O. (2024). Robota sotsialnykh pratsivnykiv u mizhdystsyplinarnykh mobilnykh komandakh: analiz zakordonnoho dosvidu ta vitchyzniani praktyky pid chas viiny v Ukraini [Work of social workers in interdisciplinary mobile teams: analysis of abroad experience and domestic practices during the war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 31–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.5>

**WORK OF SOCIAL WORKERS IN INTERDISCIPLINARY MOBILE TEAMS:
ANALYSIS OF ABROAD EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICES
DURING THE WAR IN UKRAINE**

The article substantiates the relevance of social work in the conditions of new social challenges in interdisciplinary mobile teams to increase the effectiveness of solving complex social cases. The purpose of the publication was to carry out an analysis of foreign and domestic experience in providing social assistance to various categories of the population on the basis of an interdisciplinary approach and collaboration of specialists. Based on the analysis of scientific literature and the work experience of specialized social institutions on the provision of social services in the conditions of the work of multidisciplinary teams of specialists, the main principles and guiding principles in the practice of the work of specialists of various specialties are highlighted in order to improve the quality of the provision of social services in the field of public health. Important aspects in the organization of high-quality work of specialists of a multidisciplinary team were determined, as well as important competences that future specialists of the social sector should acquire, which will enable them to work in the field of public health protection in the conditions of cooperation of various specialists on the basis of a multidisciplinary approach to solving complex problems of clients who appear in conditions of new social challenges (wars, pandemics and their consequences). The structure of a multidisciplinary team of specialists and the specifics of the organization of their work in solving various social problems in Ukraine and abroad are given. The description of the work experience of domestic social institutions of the public and state sectors in the direction of social work with various target groups using a multidisciplinary approach that can be applied by specialists in the social field-providers of social services who work in the conditions of war in Ukraine is given. Prospects are outlined for further work on improving the quality of social services based on the implementation of progressive foreign experience in providing social assistance as part of multidisciplinary mobile teams in the field of public health, as well as training social sector specialists for appropriate work on the basis of a multidisciplinary approach, which will contribute to improving the quality of provision of social services in the conditions of new social challenges.

Key words: social services, multidisciplinary mobile team, social worker, public health, social assistance, war.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли навантаження на сферу соціальної допомоги значно зросло з появою нових викликів (війни, екологічні проблеми, інфекційні хвороби, які набувають рівня пандемій та призводять до катастрофічного збільшення маргіналізованої частини населення) важливим завданням соціальної роботи є пошук нових шляхів надання соціальної допомоги та захисту. Одним із дієвих рішень за визначенням ВООЗ є налагодження командної роботи та співпраці в мультипрофесійних командах, що дозволяє фахівцям набути додаткового ресурсу та навичок, а також покращити організацію та координацію медичних послуг і послуг з догляду у сфері охорони здоров'я.

Аналіз сучасних досліджень Як показав аналіз наукової літератури у сфері громадського

здоров'я в сучасних умовах спостерігається ускладнення проблем, з якими приходиться зіштовхуватися фахівцям під час надання допомоги, що потребує пошуку нових підходів до їх вирішення. Одним із дієвих та результативних більшість науковців зазначають мультидисциплінарний підхід на засадах інтеграції та колаборації у роботі фахівців різних спеціалізацій задля якісного вирішення проблем клієнтів.

Аналіз літератури засвідчив, що проблему мультидисциплінарної колаборації у соціальній роботі вітчизняні науковці досліджували у таких аспектах: особливості підготовки мультидисциплінарної команди фахівців до роботи з людьми похилого віку (І. Артеменко та Г. Діденко, 2018); теорія та практика соціально-педагогічної підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами

та їхніх сімей та залучення до цього процесу мультидисциплінарної команди фахівців в умовах інклюзії (Л. Вавіна, 2011, А. Колупаєва, 2010; Д. Романовська, С. Собкова, 2009; Я. Юрків, 2011 та ін.). Доволі активно досліджуваною є проблема теорії та практики соціальної роботи в мультидисциплінарних командах у сфері громадського здоров'я за кордоном: проблеми та дилеми професійної практики в роботі соціальних працівників в мультидисциплінарній команді (Н. Фрост, М. Робінсон, А. Еннінг, 2005); роль соціальної роботи в мультидисциплінарній команді (Д. Херод, М. Лімбері, 2002); визначення перспектив соціальної роботи на основі аналізу найкращих практик у сфері громадського здоров'я (С. Кіршбаум, 2017), аналіз сприйняття соціальними працівниками мультидисциплінарної командної роботи (Р. Джайлз, 2016) та ін. Спираючись на нагальну потребу практики надання якісних соціальних послуг в умовах повномасштабної війни в Україні, та, враховуючи вищезазначені наукові здобутки, додаткового дослідження потребує питання визначення особливостей діяльності фахівця соціальної галузі, що працює в мультидисциплінарній команді у сфері громадського здоров'я, а також окреслення перспектив для якісної підготовки фахівців до виконання відповідної діяльності.

Мета дослідження: на основі аналізу наукової літератури та практичного досвіду роботи фахівців соціальної галузі у складі мультидисциплінарних команд виокремити дієві практики, що забезпечують успішність відповідної діяльності в умовах війни в Україні, а також специфіку підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до відповідного типу діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено на сайті Інституту досконалості соціальної допомоги Social Care Institute for Excellence (SCIE), що є однією із агенцій соціального догляду, яка допомагає та підтримує зв'язки зі службами догляду в Англії, Північній Ірландії, Уельсі, Шотландії шляхом спільних досліджень, обміну, підтримки, соціальної допомоги, утворення мультидисциплінарних груп на основі громади multidisciplinary teams (MDT), або українською – МДК, де об'єднуються спеціалісти з охорони здоров'я та догляду та відбувається планування й координування допомоги людям, що мають серйозні ускладнення у влас-

ному житті. Робота багатьох МДК базуються на загальних практиках і зазвичай зосереджуються на догляді за дорослими зі складними потребами у здоров'ї та догляді» (Social Care Institute for Excellence, 2022, с. 3). Фахівці відзначають, що «мультидисциплінарні команди, які об'єднують відповідних професіоналів і практиків, можуть бути ефективним засобом заохочення кращої координації їхньої спільної роботи з такими контингентами: особи зі складними потребами (молоді люди, які вчинили правопорушення; люди з діагнозом рак; люди з важкими психічними розладами; люди, які знаходяться під загрозою жорстокого поводження або зневаги); люди у громаді з високим ризиком поганого здоров'я та соціальних наслідків; люди, які виписуються з лікарні; люди похилого віку, які живуть у будинках інтернатного типу тощо (Social Care Institute for Excellence, 2022, с. 4).

Також дослідники (Т. Ллойд, Дж. Біч, А. Волтерс, К. Таллак, 2023) наголошують на необхідності дотримання таких важливих характеристик роботи МДК як: призначення менеджера та/або керівника практики, який сприяє роботі всієї команди; організація єдиного процесу доступу до команди зі спільними зустрічами для обміну думками та проблемами; загальний електронний запис усіх контактів, оцінок та втручань членів команди з особою та її родиною; система ключових працівників, за допомогою якої здійснюють догляд за тими, хто має складні пакети підтримки, координація роботи команди різних фахівців, які можуть задовольнити потреби певної цільової групи (Lloyd T., Beech J., Wolters A., Tallack C., 2023, с. 11–12).

Хоча серед сучасних дослідників ще нема чіткості у визначенні ролі соціального працівника в мультидисциплінарній команді, деякі дослідження (Boland, J., Abendstern, M., Wilberforce, M., Pitts, R., Hughes, J., & Challis, D., 2021) намагаються віднайти докази для визначення особливої ролі соціального працівника в сфері психічного здоров'я.

Науковці (Douglas, N., Mays, N., Al-Haboubi, M. et al, 2022) на основі проведення спостереження за зустрічами мультидисциплінарної команди з питань охорони здоров'я та соціального догляду для людей похилого віку з довготривалими захворюваннями на рівні громади в Англії дійшли висновку, що важлива додаткова цінність МДК

полягає в: швидкому обміні інформацією про пацієнтів; кращому розумінні послуг агенцій-контрибуторів; стратегії планування для пацієнтів, для яких постачальники намагалися знайти правильний спосіб задовільного залучення; управління ризиками та надання взаємної підтримки в стресових ситуаціях; доведенні необхідності приділяти більше уваги усуненню перешкод для обміну інформацією, а також створенню простору для конструктивних суперечок між персоналом.

Важливими акцентами у сфері соціальної допомоги дорослим в Англії сьогодні є сприяння незалежності клієнтів та запобігання або відстрочення потреби в більш інтенсивній підтримці та наданні персоналізованих послуг як профілактичних зусиллях, спрямованих на уникнення їхньої можливої подальшої госпіталізації. У цьому аспекті вкрай важливою є також роль соціального працівника, як важливого кейс-менеджера, що на практиці може допомогти іншим фахівцям МДК у кращому визначенні та задоволенні складних потреб літніх користувачів соціальних послуг (Willis Paul, Lloyd Liz, Hammond Jackie, Milne Alisoun, Nelson-Becker Holly, Perry Emma, Ray Mo, Richards Sally, Tanner Denise, 2022, с. 480–484).

Канадськими дослідниками також доведено корисність використання практики міждисциплінарної роботи фахівців, яка на їхню думку сприяє додатковій фасилітації хронічно хворих людей, зменшенню певних бар'єрів у їхній взаємодії з лікарями, а також підвищенню стійкості та ефективності у роботі міжпрофесійних команд (Sibbald, S. L., Ziegler, B. R., Maskell, R., & Schouten, K., 2021, с. 654).

Як зазначає Генеральний директор соціального захисту Міністерства соціального розвитку та розвитку сім'ї Сінгапуру пані Енг Бі Ліан (Ang Bee Lian, 2014), соціальна робота з використанням підходу мультидисциплінарних команд є ефективною у роботі зі складними проблемами та випадками, коли спеціально навчені фахівці збираються разом, щоб надати краще обслуговування людині, яка може бути пацієнтом у медичному закладі або клієнтом у випадку соціального середовища. Доволі продуктивною нам видається ідея дослідниці, що склад МДК має бути динамічний та професіонали, які є частиною команди, можуть змінюватися залежно від потреб клієнта, або

у ситуаціях, коли його захист викликає занепокоєння та виникає необхідність у залученні до роботи міждисциплінарної команди таких додаткових соціальних агентів, як: представники служби поліції; працівники служби порятунку та опікуни, – з метою мінімізації впливу хвороби або особливої потреби на повсякденну діяльність та життя клієнта та його найближчого оточення. Ми цілком поділяємо думку дослідниці, що провідною роллю соціального працівника в МДК є сприяння соціальному благополуччю клієнтів, як особливому різновиду соціальної опіки. Цікавими для практики запровадження мультидисциплінарної командної роботи нам видаються приклади МДК, що наводить Енг Бі Ліан, (Ang Bee Lian, 2014, с. 2): «1) громадські бригади з питань психічного здоров'я (соціальні працівники, психіатричні медсестри та інші спеціалісти, такі як ерготерапевти, психіатри та психологи), що є моделлю для всіх мультидисциплінарних команд; 2) групи розслідування поведінки неповнолітніх правопорушників (соціальні працівники, офіцери пробації, спеціалісти з працевлаштування та освіти); 3) служби психічного здоров'я дітей та підлітків, які працюють на сесіях з питань психічного здоров'я в громаді або в амбулаторній дитячій психіатричній службі та надають спеціалізовані послуги дітям та молоді з розладами психічного здоров'я (дитячі психіатри, соціальні працівники, клінічні психологи, ерготерапевти, художні, музичні та драматичні терапевти); 4) команда із захисту дорослих, що працюють з питань жорстокого поводження з літніми людьми (служби захисту дорослих, системи цивільного та кримінального правосуддя, медичні та соціальні послуги та служби психічного здоров'я, деякі команди включають захисників домашнього насильства, спеціалістів із зловживання психоактивними речовинами та політиків». Дослідниця також наголошує, що робота в МДК є ефективною тоді, коли є більша кількість фахівців, що надають комплексну послугу, та є висока спрацьованість і спільна робота команди (усі члени команди є віддані одній справі; вислуховуються всі в команді; командою здійснюється рефлексія власної ефективності; є багато контактів між членами команди).

Серед важливих чинників, які впливають на ефективність роботи в МДК Енг Бі Ліан виділяє

такі (Ang Bee Lian, 2014, с. 3–4): спільна праця агентств та практиків, що мають узгоджені та досяжні цілі та завдання; добре розуміння ролі кожного професіонала; угода про роль головного спеціаліста; комунікація, актуальна для всіх практиків; обмін інформацією між фахівцями-практиками; колективне прийняття рішень, коли це доречно; ефективне лідерство; розвиток спільної міжпрофесійної культури серед практиків. Також дослідницею виокремлено поради для ефективної роботи МДК (Ang Bee Lian, 2014, с. 4): 1) визначення лідера, який встановлює чіткий напрям для роботи команди, слухаючи та надаючи підтримку та нагляд за її членами; 2) побудова роботи команди з опорою на набір цінностей, який чітко визначає напрям для надання послуг; 3) демонстрація командної культури та міждисциплінарної атмосфери довіри, де цінується внесок кожного і підтримується консенсус; 4) забезпечення наявності відповідних процесів та інфраструктури для підтримки бачення послуги; 5) сприяння ролевій взаємозалежності, з повагою до індивідуальних ролей та автономії кожного з фахівців.

На основі аналізу п'яти програм, що впроваджували різні організації з різних регіонів США, Sue Coyle (Coyle, Sue, 2018, с. 18), доводить позитивні впливи у роботі фахівців у галузі охорони здоров'я під час надання первинної медичної допомоги у галузі психіатричного здоров'я, яка робила акцент на необхідності інтегрованої допомоги шляхом об'єднання зусиль лікарів, психіатрів, медсестер і соціальних працівників. Кожна із аналізованих програм мала власну специфіку, але всі вони працювали за мультидисциплінарною моделлю: 1) Massachusetts chapter of the American Pediatric Association (MCPAP), що працює з 2004 року та має позитивні докази в роботі мультидисциплінарних команд в роботі з дітьми; 2) Collaborative Care Model, модель спільного догляду, яка виникла в Університеті Вашингтона та стосується дорослих пацієнтів, проте з'являється все більше доказів її використання підлітками, (для надання комплексних послуг, команда догляду за цією програмою в кожній клініці збільшувалася на дві особи: менеджера з питань поведінкового здоров'я (яким працював соціальний працівник, що виконував роль кейс-менеджера) та консультанта з психіатрії (який тільки слухав презентації випадку мене-

джера з догляду під час своїх щотижневих клінічних зустрічей та вносив свої рекомендації щодо лікування до медичної карти й надсилав їх до лікаря первинної медичної допомоги, який вже переглядав їх і вирішував з пацієнтом, чи хочуть вони виконувати ці рекомендації); 3) Brigham and Women's Hospital також використовувалася модель спільної допомоги. Разом із програмою інтегрованого догляду (iCMP), що дає можливість надавати інтегровану допомогу як в офісі, так і поза його межами, а також задовольняти потреби осіб із легкими/помірними розладами психічного здоров'я, а також потреби пацієнтів із більш складними проблемами на рівні громади, залучаючи до роботи громадських медичних працівників, спеціалістів з громадських ресурсів, спеціалістів з паліативної допомоги та геріатричних спеціалістів; 4) Health Care Homes, яку впроваджено у штаті Міссурі, засновано на наданні інтегрованих послуг Коаліцією Міссурі для поширення поведінкової медицини в громаді, що надають громадські центри психічного здоров'я штату (CMHCs) (ці медичні будинки є доступними для осіб із серйозним психічним захворюванням, розладом психічного здоров'я та розладом, що викликаний вживанням психоактивних речовин, або розладом психічного здоров'я та хронічним розладом фізичного здоров'я; саме в останньому випадку інтегрована допомога є вкрай важливою та надає додаткові ресурси); 5) Center of Excellence for Integrated Care, a program of the Foundation of Health Leadership & Innovation, що є центрами передового досвіду інтегрованого догляду, які впроваджують програми Фонду лідерства та інновацій у сфері охорони здоров'я й сприяють застосуванню інтегрованої моделі догляду, унікальної для кожної практики в Північній Кароліні.

Отже, аналіз вищенаведених закордонних практик догляду, який базується на міждисциплінарному підході та інтеграції зусиль різних фахівців сфери громадського здоров'я засвідчив, що у кожній із них (в межах наведених моделей чи програм) є соціальні працівники, функціональні обов'язки яких, безсумнівно різняться залежно від потреб, освіти та досвіду та змістовного наповнення їхньої професійної діяльності, але вони мають вирішальне значення для успіху інтегрованих служб догляду у вирішенні складних завдань, виконуючи ролі

координаторів зусиль команди по догляду, де роль фахівця соціальної галузі є вкрай важливою.

Крістіане Петрін Ламберт (Lambert C. P., 2019, с. 26–28) зазначає, що з появою міжпрофесійної практики (interprofessional practice – IPP) у сфері охорони здоров'я, яку започатковано Законом про доступну медичну допомогу Affordable Care Act (ACA) 2010 року, зросло усвідомлення необхідності долучення до цієї сфери соціальних працівників як ключових учасників інтегрованої допомоги міждисциплінарної команди фахівців, бо саме педагогічні компетентності фахівців соціальної роботи дозволяють їм бути лідерами у формуванні навичок, орієнтованих на розвиток ефективної спільної роботи різних фахівців сфери охорони здоров'я та наставниками у наданні можливостей для майбутніх практиків через міжпрофесійну освіту (IPE).

Міжпрофесійне освітнє співробітництво – The Interprofessional Education Collaborative (IPEC) є національною асамблеєю професій охорони здоров'я, що включає сестринську справу, медицину, стоматологію, фармацію, громадську охорону здоров'я, соціальну роботу та інші суміжні галузі, з метою сприяння, заохочування та підтримки зусиль у підготовці майбутніх медичних працівників до практики міжпрофесійної співпраці, яка допомагає забезпечити здоров'я окремих людей і населення вцілому. IPEC визначено основні компетенції для практики міжпрофесійної співпраці, щоб спрямувати освіту, які включають (IPEC, 2023): цінності, етику та взаємну повагу; ролі та відповідальність за здоров'я населення; міжпрофесійне спілкування з пацієнтами, родинами, спільнотами та фахівцями; і команди/командна робота для планування, надання та оцінки медичної допомоги, орієнтованої на пацієнта.

Аналіз вітчизняної теорії та практики соціальної роботи засвідчив наявність відповідної практики надання соціальної допомоги в умовах війни в Україні. Так, з березня 2022 року МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» у співпраці з Дитячим фондом ООН в Україні (UNICEF) реалізували проєкт «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди», який спрямований на гуманітарне реагування та підтримку людей у західній та центральній частині України у «приймаючих» і в «переселенських» громадах за допомо-

гою створення мультидисциплінарних мобільних команд в 11 регіонах України, що надавали соціально-психологічну, правову, медичну допомогу дітям та сім'ям, які постраждали від війни, з особливим фокусом на вагітних жінок, жінок із дітьми, дітей та підлітків (Проєкт «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди», 2022). Кожна команда має 5 співробітників: 4 надавачі соціально-психологічної допомоги (психолог, соціальний працівник, юрист, медсестра та 1 водій. Надання соціальної та психосоціальної підтримки, правової та медичної допомоги, перенаправлення здійснювалося під час виїздів в місця тимчасового перебування сімей та дітей, які постраждали від війни, через індивідуальні та телефонні/онлайн консультації сім'ям та дітям.

Аналіз вітчизняної практики надання паліативної допомоги в Україні умовах воєнного стану засвідчив, що з метою подолання викликів війни через соціальне замовлення наразі в Києві здійснюється закупівля послуги паліативного догляду, яку надають мультидисциплінарні команди у складі соціального працівника, соціального робітника, медичного працівника, юрисконсульта, практичного психолога, духівників, кухара, водія (Kostina, V., Rahozina, T., & Smerechak, L., 2024). Отже, постає нагальна потреба у підготовці майбутніх фахівців до роботи в умовах мультидисциплінарної команди з метою покращення якості надання цієї соціальної послуги.

Аналіз власного досвіду налагодження партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями з метою залучення фахівців під час реалізації проєктів, що реалізовувався Благодійною організацією «Харківський благодійний фонд «Благо» у 2014–2020 роках, дозволив стверджувати, що для ефективної роботи з підлітками з ризикованою поведінкою, було налагоджено взаємодію з багатьма соціальними інституціями міста Харкова та Харківської області, фахівці яких співпрацювали за принципами дії мобільних мультидисциплінарних команд задля створення умов для найкращого вирішення складних проблемних ситуацій, в яких перебували клієнти. Поступово фахівцями фонду було накопичено інноваційний досвід такої мультидисциплінарної співпраці, який було розповсюджено в межах реалізації грантових міжнародних проєктів Міжнародного благодійного фонду «СНІД Фонд Схід-Захід» «Права та здоров'я уразли-

вих груп населення: заповнюючи прогалини» у 2014 та 2020 роках для організації навчання фахівців ювенальної поліції, соціальних установ міста Харкова, а також здобувачів вищої освіти першого та другого рівнів освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди в межах організації практико-зорієнтованих занять да базі фонду згідно з угодою про партнерську взаємодію для проведення навчання з елементами дуальності за програмами курсів «Практикум соціально-реабілітаційної роботи у спеціалізованих соціальних інституціях», «Опіка і піклування з практикумом», «Соціальне проектування», «Менеджмент соціальної роботи». В межах проведення практико-зорієнтованих занять майбутні соціальні працівники мали можливість ознайомлюватися з досвідом мультидисциплінарної взаємодії та на практиці набути вмінь вирішення складних кейсів соціальної допомоги. Найбільш зацікавлені у подальшому професійному розвитку у напрямі роботи з підлітками з ризикованою поведінкою здобувачі освіти мали можливість уже в умовах інформальної освіти взаємодіяти з фондом та залучатися додаткових програм та проєктів (Danse4Life, «Права та здоров'я уразливих груп населення: заповнюючи прогалини»), як передбачає в ІРЕС та набувати додаткових професійних компетентностей в цьому напрямі.

У межах проєкту «Допомога ключовим групам населення та людям, які живуть з ВІЛ, що страждають через наслідки війни в Харкові та Харківській області» у 2023–2024 рр. Харківським благодійним фондом «Благо» за 6 місяців реалізації проєкту було здійснено 40 виїздів мобільної команди. До складу МДК входили соціальний працівник та психолог, що працювали з клієнтами програм зменшення шкоди. Отримувачами соціальних послуг під час роботи МДК були клієнти у віддалених від транспорту локацій у межах Харківської області. За допомогою роботи МДК більша частина клієнтів уперше з початку війни отримали послуги Зменшення Шкоди та тестування на ВІЛ разом з наданням гуманітарної допомоги (гігієнічні і продуктові набори, засоби для збереження тепла, зарядні пристрої для телефонів, термобілизна, термошкарпетки тощо). Соціальні працівники проєкту здійснювали консультування клієнтів з питань відновлення документів, пільг для ВПО, можливостей

отримання медичної чи соціальної допомоги, надавали їм стерильний інструментарій, допомагали у проведенні само тестування на ВІЛ, гепатити, ІПСШ. Психологи – здійснювали індивідуальне та групове консультування з питань ментального здоров'я.

На основі узагальнення закордонної практики роботи фахівців в умовах мультидисциплінарних команд та досвіду відповідної діяльності в умовах війни в Україні нами виокремлено важливі характеристики, що забезпечують успішність роботи у зазначеному напрямі та сприятимуть підвищенню якості підготовки майбутніх соціальних працівників (комунікативна компетентність, толерантність, відповідальність, лідерські якості, резильєнтність, фасилітаційні здібності, аналітичні якості, наполегливість, організаторські здібності та ін.).

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведений аналіз наукової літератури, а також узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду надання соціальної допомоги фахівцями соціальної галузі у складі мультидисциплінарних мобільних команд дозволили виокремити такі висновки: 1) зростає усвідомлення необхідності долучення соціальних працівників у якості ключових учасників інтегративної допомоги в мультидисциплінарній команді, що є ефективною у роботі зі складними проблемами та випадками; 2) серед важливих елементів, які впливають на роботу мультидисциплінарної команди виокремлено такі – спільна налагоджена взаємодія і співпраця різних соціальних інституцій, розуміння ролі кожного із фахівців та наявність лідера, колективне прийняття рішення та наявність лідерства команди, розвиток міжпрофесійної культури та повага до індивідуальних ролей та автономії кожного з фахівців; 3) виявлено специфіку в роботі соціальних працівників і психологів у складі МДК в умовах війни в Україні (поєднання гуманітарної допомоги з наданням спектру соціальних послуг, коли фахівець соціальної галузі виконує роль координатора роботи (кейс-менеджера) мультидисциплінарної команди фахівців, а психолог здійснює впливи, що підвищують резильєнтність); 4) визначено важливі характеристики майбутніх фахівців, що дають можливість успішно взаємодіяти в умовах мультидисциплінарної команди (комунікативна компетентність,

толерантність, відповідальність, лідерські якості, резильєнтність тощо) та окреслено напрями їхнього формування.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо визначення особливос-

тей та розробку методичного забезпечення для підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі для роботи соціальних працівників у мультидисциплінарній команді в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко І. Е., Діденко Г. В. Особливості підготовки мультидисциплінарної команди до роботи з людьми похилого віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. Вип. 25. С. 79–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnp_u_011_2018_25_14 (дата звернення: 12.03.24).
2. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. *Путівник для педагогів : навч.-метод. посібн.* Київ. 2010. 96 с.
3. Проєкт «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди». Healthright international (право на здоров'я). URL: <https://www.healthright.org.ua/news-by-hr/mbf-ukrajinska-fundaciya-gromadskogo-zdorovya-v-ramkakh-proehktu-integrovana-pidtrimka-cherez-mizhdisciplinarni-mobilni-komandi-za-finansovoji-pidtrimki-yunisef-ogoloshueh-konkur/> (дата звернення: 1.04.24).
4. Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі : метод. посібн. / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. Чернівці : Технодрук, 2009. 196 с.
5. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та затримкою психічного розвитку / за ред. Вавіної Л.С. Київ : АТОПОЛ, 2011. 180 с.
6. Юрків Я. Мультидисциплінарна команда як форма соціально-педагогічної роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота».* 2011. Вип. 21. С. 2018–2022. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_77 (дата звернення: 10.03.2024).
7. Ang Bee Lian Multidisciplinary Team Director-General of Social Welfare. Office of the Ministry of Social and Family Development. 2014. P. 1–5/ URL: <https://www.msf.gov.sg/what-we-do/odgsw/social-insights/2014-Multidisciplinary-team> (дата звернення: 02.04.2024).
8. Boland J., Abendstern M., Wilberforce M., Pitts R., Hughes J., Challis D. Mental health social work in multidisciplinary community teams: An analysis of a national service user survey. *Journal of Social Work.* 2021. 21 (1), 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468017319860663> (дата звернення: 01.04.2024).
9. Coyle, Sue Integrated Care Models That Work. *Social Work Today.* 2018. Vol. 18 No. 4 P. 18–36. URL: <https://www.socialworktoday.com/archive/JA18p18.shtml> (дата звернення: 12.04.2024).
10. Douglas N., Mays N., Al-Haboubi M. et al. Observations of community-based multidisciplinary team meetings in health and social care for older people with long term conditions in England. *BMC Health Serv Res.* 2022. 22, 758. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12913-022-07971-x> (дата звернення: 02.04.2024).
11. IPEC Core Competencies. The Interprofessional Education Collaborative (IPEC). URL: <https://ipcc.memberclicks.net/ipcc-core-competencies> (дата звернення: 12.04.2024).
12. Frost N., Robinson M. and Anning A. Social workers in multidisciplinary teams: issues and dilemmas for professional practice. *Child & Family Social Work.* 2005. 10 (3). P. 187–196. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00370.x> (дата звернення: 01.04.2024).
13. Herod J., Lymbery M. The social work role in multi-disciplinary teams. *Practice,* 2002. 14 (4), P. 17–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/09503150208411539> (дата звернення: 01.04.2024).
14. Giles R. Social workers' perceptions of multi-disciplinary team work: A case study of health social workers at a major regional hospital in New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work,* 2016. 28 (1), P. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol28iss1id113> (дата звернення: 01.04.2024).
15. Kirschbaum Sarah The Social Work Perspective: A Systematic Review of Best Practices for Social Workers in Healthcare Teams Practices for Social Workers in Healthcare Retrieved. Sophia, the St. Catherine University repository website, 2017. P. 2–40. URL: <https://sophia.stkate.edu/do/search/?q=Sarah%20Kirschbaum%20&start=0&context=2910671&facet=> (дата звернення: 01.04.2024).
16. Kostina, V., Rahožina, T., & Smerechak, L. (2024). Palliative Care in the Conditions of New Social Challenges: Problems and Prospects. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz,* 11, 1, 51–61. URL: <https://doi.org/10.46340/erpd.2024.11.1.6> (дата звернення: 12.04.2024).
17. Lambert C. P. Professional Development and Interprofessional Practice – Social Workers Share With (and Learn From) Colleagues in Other Disciplines. *Social Work Today.* 2019. Vol. 19 No. 5 P. 26 URL: <https://www.socialworktoday.com/archive/SO19p26.shtml> (дата звернення: 12.04.2024).

18. Lloyd T, Beech J, Wolters A, Tallack C. Realising the potential of community-based multidisciplinary teams: Insights from evidence. The Health Foundation; 2023. DOI: <https://doi.org/10.37829/HF-2023-IAU01> (дата звернення: 01.04.2024).

19. Multidisciplinary teams working for integrated ca. Social Care Institute for Excellence (SCIE). URL: <https://www.scie.org.uk/integrated-care/research-practice/activities/multidisciplinary-teams/> (дата звернення: 01.04.2024).

20. Sibbald S. L., Ziegler B. R., Maskell R., Schouten K. Implementation of interprofessional team-based care: A cross-case analysis. *Journal of Interprofessional Care*, 2021. 35 (5). 654–661. DOI: <https://doi.org/10.1080/13561820.2020.1803228> (дата звернення: 02.04.2024).

21. Willis Paul, Lloyd Liz, Hammond Jackie, Milne Alisoun, Nelson-Becker Holly, Perry Emma, Ray Mo, Richards Sally, Tanner Denise Casting Light on the Distinctive Contribution of Social Work in Multidisciplinary Teams for Older People, *The British Journal of Social Work*. 2022. Vol. 52. Issue 1. P. 480–497, DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab004> (дата звернення: 02.04.2024).

REFERENCES:

1. Artemenko, I. E., & Didenko, H. V. (2018). Osoblyvosti pidhotovky multydystrylinarnoi komandy do roboty z liudmy pokhyloho viku [Peculiarities of training a multidisciplinary team to work with elderly people]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Zhurnal: Seriya II : Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. Vyp. 25. S. 79–88. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_25_14 [in Ukrainian].

2. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2010). Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka [Children with special needs in the general educational space: the initial link]. Putivnyk dlia pedahohiv : navch.-metod. posibn. Kyiv. 96 s [in Ukrainian].

3. Proiekt «Intehrovana pidtrymka cherez mizhdystyplinarni mobilni komandy»(2022) [Project "Integrated support through interdisciplinary mobile teams"]. Healthright international (pravo na zdorovia) – Healthcare International (right to health). Retrieved from <https://www.healthright.org.ua/news-by-hr/mbf-ukrajinska-fundaciya-gromadskogo-zdorovya-v-ramkakh-proektu-integrovana-pidtrimka-cherez-mizhdisciplinarni-mobilni-komandi-za-finansovoji-pidtrimki-yunisef-ogoloshueh-konkur/> [in Ukrainian].

4. Psykholohichni ta sotsialno-pedahohichni suprovid navchannia i vykhovannia «osoblyvoi dytyny» u shkoli (2009). [Psychological and socio-pedagogical support of education and upbringing of a "special child" at school] : metod. posibn. / za red. D. D. Romanovskoi, S. I. Sobkvoi. Chernivtsi : Tekhnodruk, 196 s. [in Ukrainian].

5. Psykholoho-pedahohichni suprovid ditei z porushenniamy oporno-rukhozovoho aparatu ta zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku (2011). [Psychological and pedagogical support of children with musculoskeletal disorders and mental retardation] / za red. Vavinoi L. S. Kyiv : ATOPOL, 180 s. [in Ukrainian].

6. Iurkiv, Ya. (2011). Multydystrylinarna komanda yak forma sotsialno-pedahohichnoi roboty z rozumovo vidstalymy ditmy ta yikhnyimi simiamy [Multidisciplinary team as a form of socio-pedagogical work with mentally retarded children and their relatives]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Zhurnal : Ser. «Pedahohika. Sotsialna robota»*. Vyp. 21. S. 2018–2022. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_77 [in Ukrainian].

7. Ang Bee Lian (2014). Multidisciplinary Team Director-General of Social Welfare. Office of the Ministry of Social and Family Development. P. 1–5. Retrieved from <https://www.msf.gov.sg/what-we-do/odgsw/social-insights/2014-Multidisciplinary-team>

8. Boland, J., Abendstern, M., Wilberforce, M., Pitts, R., Hughes, J., & Challis, D. (2021). Mental health social work in multidisciplinary community teams: An analysis of a national service user survey. *Journal of Social Work*, 21(1), 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468017319860663>

9. Coyle, Sue Integrated Care Models That Work. *Social Work Today* (2018). Vol. 18 No. 4 P. 18–36. Retrieved from <https://www.socialworktoday.com/archive/JA18p18.shtml>

10. Douglas, N., Mays, N., Al-Haboubi, M. et al. (2022). Observations of community-based multidisciplinary team meetings in health and social care for older people with long term conditions in England. *BMC Health Serv Res*. 22, 758. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12913-022-07971-x>

11. IPEC Core Competencies (2023). The Interprofessional Education Collaborative (IPEC). Retrieved from <https://ipcc.memberclicks.net/ipcc-core-competencies>

12. Frost, N., Robinson, M., & Anning, A. (2005). Social workers in multidisciplinary teams: issues and dilemmas for professional practice. *Child & Family Social Work*. 10 (3). P. 187–196. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00370.x>

13. Herod, J., & Lymbery, M. (2002). The social work role in multi-disciplinary teams. *Practice*, 14 (4), 17–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/09503150208411539>

14. Giles, R. (2016). Social workers' perceptions of multi-disciplinary team work: A case study of health social workers at a major regional hospital in New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 28 (1), 25–33. DOI: <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol28iss1id113>.
15. Kirschbaum Sarah (2017). The Social Work Perspective: A Systematic Review of Best Practices for Social Workers in Healthcare Teams Practices for Social Workers in Healthcare Retrieved. Sophia, the St. Catherine University repository website, P. 240. Retrieved from <https://sophia.stkate.edu/do/search/?q=Sarah%20Kirschbaum%20&start=0&context=2910671&facet=>
16. Kostina, V., Rahožina, T., & Smerechak, L. (2024). Palliative Care in the Conditions of New Social Challenges: Problems and Prospects. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*, 11, 1, 51–61. DOI: <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.6>.
17. Lambert, C. P. (2019). Professional Development and Interprofessional Practice – Social Workers Share With (and Learn From) Colleagues in Other Disciplines. *Social Work Today*. Vol. 19 No. 5 P. 26. Retrieved from <https://www.socialworktoday.com/archive/SO19p26.shtml>
18. Lloyd, T., Beech, J., Wolters, A., & Tallack, C. (2023). Realising the potential of community-based multidisciplinary teams: Insights from evidence. The Health Foundation. DOI: <https://doi.org/10.37829/HF-2023-IAU01>
19. Multidisciplinary teams working for integrated care (2022, 2023). Social Care Institute for Excellence (SCIE). Retrieved from <https://www.scie.org.uk/integrated-care/research-practice/activities/multidisciplinary-teams/>
20. Sibbald, S. L., Ziegler, B. R., Maskell, R., & Schouten, K. (2021). Implementation of interprofessional team-based care: A cross-case analysis. *Journal of Interprofessional Care*, 35 (5), 654–661. DOI: <https://doi.org/10.1080/13561820.2020.1803228>
21. Willis Paul, Lloyd Liz, Hammond Jackie, Milne Alisoun, Nelson-Becker Holly, Perry Emma, Ray Mo, Richards Sally, Tanner Denise (2022). Casting Light on the Distinctive Contribution of Social Work in Multidisciplinary Teams for Older People, *The British Journal of Social Work*, Volume 52, Issue 1. P. 480–497, DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab004>

УДК 364.4:005.334.2]:303.01](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.6>

Наталія ЛЕВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

Наталія КОЛЯДА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Scopus-Author ID: 57199172551

Бібліографічний опис статті: Левченко, Н., Коляда, Н. (2024). Конфлікти в управлінні соціальної роботи: теоретичний аспект. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 41–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.6>

КОНФЛІКТИ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Зміни в суспільстві, такі як економічна криза, міграція, збільшення нерівності, соціальна напруга та інші, створюють нові виклики для соціальної роботи, підвищуючи ризик виникнення конфліктів. Соціальна робота передбачає взаємодію з різними категоріями населення, які мають різні потреби, інтереси та соціальні умови. У таких умовах конфлікти стають невід'ємною частиною процесу управління. Ефективне управління конфліктами є важливим для підвищення якості наданих соціальних послуг, оскільки оптимальне їх вирішення сприяє кращому розумінню потреб клієнтів, підвищенню рівня їхнього задоволення та довіри до соціальних інституцій. Мета статті – здійснити аналіз причин виникнення конфліктів в управлінні соціальною роботою. У статті проведено огляд останніх досліджень і публікацій з вищезазначеної тематики, визначено основні види та причини конфліктів, а також запропоновано стратегії їх подолання. У статті відзначено, що вміння ефективно управляти конфліктами сприяє глибокому розумінню потреб клієнтів, підвищенню їхнього рівня задоволення та зміцненню довіри до соціальних служб. У статті проаналізовано наукові праці та узагальнено поняття «конфлікт». З'ясовано, що конфлікти мають багатогранний характер і можуть виникати на основі різних мотивів, цінностей, інтересів та поглядів. Представлено основні причини виникнення конфліктів та виокремлено види конфліктів (внутрішньоособистісні, міжособистісні, групові та організаційні). Дослідження та розробка ефективних методів управління конфліктами в соціальній роботі є важливими для забезпечення стабільного та гармонійного функціонування соціальних служб, підвищення ефективності їх діяльності та поліпшення якості життя населення.

Ключові слова: управління, соціальна робота, менеджмент соціальної роботи, конфлікт, вирішення конфліктів, причини конфліктів, соціальна сфера.

Nataliia LEVCHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

Nataliia KOLIADA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Scopus-Author ID: 57199172551

To cite this article: Levchenko, N., Koliada, N. (2024). Konflikty v upravlinni sotsialnoi roboty: teoretychnyi aspekt [Conflicts in the management of social work: theoretical aspect]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 41–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.6>

CONFLICTS IN THE MANAGEMENT OF SOCIAL WORK: THEORETICAL ASPECT

Changes in society, such as the economic crisis, migration, increasing inequality, social tension and others, create new challenges for social work, increasing the risk of conflicts. Social work involves interaction with different categories of the population that have different needs, interests and social conditions. In such conditions, conflicts become an integral part of the management process. Effective conflict management is important for improving the quality of provided social services, as their optimal resolution contributes to a better understanding of clients' needs, increasing their level of satisfaction and trust in social institutions. The purpose of the article is to analyze the causes of conflicts in the management of social work. The article reviews the latest research and publications on the above-mentioned topic, identifies the main types and causes of conflicts, and suggests strategies for overcoming them. The article notes that the ability to effectively manage conflicts contributes to a deep understanding of the needs of clients, increasing their level of satisfaction and strengthening trust in social services. The article analyzes scientific works and summarizes the concept of "conflict". It was found that conflicts have a multifaceted nature and can arise on the basis of different motives, values, interests and views. The main causes of conflicts are presented and the types of conflicts (intrapersonal, interpersonal, group and organizational) are distinguished. Research and development of effective methods of conflict management in social work are important for ensuring stable and harmonious functioning of social services, increasing the efficiency of their activities and improving the quality of life of the population.

Key words: management, social work, management of social work, conflict, conflict resolution, causes of conflicts, social sphere.

Постанова проблеми. Зміни в суспільстві, такі як економічні кризи, міграція, збільшення нерівності та соціальна напруга, призводять до появи нових викликів у соціальній роботі, що підвищує ризик конфліктів.

Соціальна робота спрямована на взаємодію з різними категоріями населення, які мають різноманітні потреби, інтереси та соціальні умови. У таких умовах конфлікти стають невід'ємною частиною процесу управління. У соціальній роботі з різними категоріями населення, які мають відмінні, а іноді й протилежні інтереси, виникають конфлікти між цими групами, а також між працівниками соціальної сфери та клієнтами.

Управління конфліктами є важливим елементом підвищення якості наданих соціальних послуг, а здатність ефективно їх вирішувати сприяє кращому розумінню потреб клієнтів, підвищенню рівня їхньої задоволеності та довіри до соціальних інституцій. Вирішення конфліктів у соціальній роботі повинно відповідати етичним нормам і професійним стандартам, що вимагає від соціальних працівників не тільки знань, але й постійного вдосконалення навичок.

Таким чином, дослідження та розробка ефективних методів управління конфліктами в соціальній роботі є надзвичайно важливими для забезпечення стабільного та гармонійного

функціонування соціальних служб, підвищення рівня ефективності їхньої діяльності та поліпшення якості життя населення.

Мета статті – здійснити аналіз причин виникнення конфліктів в управлінні соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сучасних літературних джерел у галузі соціальної роботи демонструє, що проблему конфліктної поведінки та її профілактики розглядали багато науковців. Серед них можна відзначити таких: О. Безпалько, І. Белінську, Т. Василькову, М. Галагузову, Н. Грінченко, Н. Заверико, І. Звереву, С. Зінченко, А. Капську, Н. Квітковську, Л. Коваль, М. Ковальчук, Т. Малихіну, В. Оржеховську, Р. Охрімчук, А. Платонову, М. Фіцула, С. Харченко, Є. Холостову, Л. Яковлеву та інших.

У вітчизняній науці та практиці питаннями конфліктів займалися П. Сорокін, А. Ішмуратов, М. Пірен, А. Гірник, а практичні аспекти розв'язання конфліктних ситуацій у виробничих організаціях детально розглядали В. Бойко та О. Ковальов.

Багато соціологів досліджували конфлікт, наприклад, Л. Козер, Р. Коллінз, Г. Зіммель, К. Боулдінг, Дж. Рекс та інші. На їхню думку, важливим завданням соціальних працівників є вчасне виявлення, попередження та вмале розв'язання конфліктів, а також використання новітніх технологій соціальної роботи.

Викладення основного матеріалу. Конфлікти є невід'ємною частиною будь-якої системи, включаючи управління соціальною роботою. Вони можуть виникати через різні причини, впливати на різноманітні аспекти організації і мати негативні наслідки.

Здійснивши аналіз наукових джерел вважаємо, що конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) – це ситуація, у якій відбувається зіткнення протилежних інтересів і поглядів, що призводить до напруження, гострих суперечностей та активних дій. Конфлікти часто супроводжуються ускладненнями та боротьбою, де кожна сторона намагається зайняти позицію, не сумісну з інтересами іншої сторони (Конфлікт).

В енциклопедії сучасної України визначено, що «конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Це протиріччя, що виникає між людьми чи колективами у процесі спілкування, їхньої спільної діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами» (Конфлікт 2).

На думку Т. Башук та М. Хижняк «конфлікти є невід'ємною частиною трудового процесу, особливо у творчому колективі та з творчими людьми» (Башук, 2012).

Однак, Л. Ємельяноко зазначає, що «конфлікт – це показник розвитку, фактор динамічної стабільності організації» (Ємельяноко, 2003).

В енциклопедії освіти Р. Вайнола зазначила, що взаємодія двох чи більше суб'єктів, які мають взаємовиключні цілі і реалізують їх за рахунок інших, є конфліктом, а його предметом виступають матеріальні чи духовні цінності, або соціальні обставини (Вайнола, 2008).

Науковці О. Біловодська та Т. Кириченко вважають, що «конфлікт – це важлива форма взаємодії між людьми, це засіб вирішення тих чи інших проблем і самоствердження особистості в колективі» (Біловодська, 2017). Проведене ними соціологічне дослідження підтвердило, що 80% свого робочого часу особи управлінських посад перебувають під впливом суперечностей, які можуть привести до конфлікту, а 20 % робочого часу займає безпосередньо участь у конфліктних ситуаціях (Біловодська, 2017).

Конфлікти є невід'ємною частиною соціальної взаємодії, і їх вивчення охоплює широкий спектр підходів та визначень. Різні автори описують конфлікт як процес деструктивного роз-

витку протиріч (А. Анцупов і А. Шипілов), як вияв неузгодженості інтересів та незгоди між сторонами (І. Ващенко і С. Пренко), а також як протистояння протилежних цілей та інтересів (В. Друзь і А. Бандурка) (Рак, 2021).

Загалом, конфлікти мають багатогранний характер і можуть виникати на основі різних мотивів, цінностей, інтересів та поглядів. Їхнє вивчення сприяє пізнанню механізмів соціальної взаємодії, що є важливим для ефективного управління конфліктами у різних сферах діяльності.

Причини конфліктів можуть бути різноманітними і часто люди самі є джерелом конфліктних ситуацій. До таких провокацій належать: критика; «приклеювання ярликів»; постановка діагнозу, коли людина зображає із себе психолога, що дратує оточуючих; маніпулювання похвалою; накази та розпорядження; погрози тощо (Башук, 2012).

Причинами конфліктів О. Біловодська, Т. Кириченко вважають «явища, події, факти, ситуації, які передують конфлікту і за певних умов викликають його» (Біловодська, 2017).

Основними причинами виникнення конфліктів є:

- розбіжності в цілях та цінностях (різні учасники процесу соціальної роботи можуть мати відмінні погляди на пріоритети та методи досягнення цілей; конфлікти можуть виникати через незгоду щодо стратегій і підходів до вирішення соціальних проблем);
- обмежені ресурси (недостатнє фінансування, кількість персоналу або матеріальна база можуть спричинити конфлікти через конкуренцію за обмежені ресурси);
- комунікативні бар'єри (недостатня або неефективна комунікація сприятиме виникненню непорозуміння і конфліктів; відсутність відкритого діалогу між керівниками і працівниками може збільшити напруженість у колективних відносинах);
- організаційні зміни (реорганізація структури, зміна керівництва або впровадження нових методів роботи можуть спричинити опір і конфлікти);
- індивідуальні особливості (особистісні розбіжності, різні стилі роботи і міжособистісні конфлікти можуть здійснювати вплив на робочий процес).

Однак, науковці О. Біловодська та Т. Кириченко причини конфліктів класифікують за

двома напрямками: *загальні* (соціально-політичні та економічні, соціально-демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні); *особисті* (незадоволеність умовами праці; застарілість організаційної структури, нечітке розмежування прав і обов'язків; необґрунтований публічний осуд одних і незаслужена похвала інших працівників; недостатній рівень професійної підготовки підлеглого; порушення етики спілкування через відмінності в манері поведінки і життєвому досвіді; порушення трудового законодавства; відмінність і суперечливість у цілях, цінностях; незадовільні комунікації через недостатню узгодженість між співробітниками; невизначеність перспектив; несприятливі фізичні умови роботи та ін.) (Біловодська, 2017).

На думку Г. Мартинюк «головним джерелом виникнення конфліктів в організаціях здебільшого є причини, породжені трудовим процесом, серед яких фактори, що перешкоджають виконанню працівниками своїх обов'язків» (Мартинюк, 2020). Науковець вважає, що конфліктні ситуації породжують психологічні особливості відносин, індивідуальні риси особистостей у колективі, а основними причинами конфліктів є: обмеженість ресурсів, взаємозалежність завдань окремих груп організації, розходження цілей, різні уявлення про цінності, манера поведінки, рівень освіти та життєвий досвід, незадовільні комунікації та інше (Мартинюк, 2020).

Дослідники виділяють такі види конфліктів: *внутрішньоособистісні конфлікти* (виникають у працівника через внутрішні суперечності, наприклад, між особистими цінностями і вимогами роботи), *міжособистісні конфлікти* (конфлікти між окремими працівниками або між працівниками та керівниками через особисті або професійні розбіжності), *групові конфлікти* (конфлікти між різними групами всередині організації, наприклад, між адміністрацією та персоналом, між різними відділами), *організаційні конфлікти* (виникають через системні проблеми в організації, такі як неефективні управлінські практики або структура організації).

Науковцями Т. Башук та М. Хижняк представлено класифікацію конфліктів за такими ознаками та видами: способом вирішення (насильницькі та ненасильницькі), сферою прояву (політичні, соціальні, економічні, організаційні), спрямованістю впливу (вертикальні

та горизонтальні), за ступенем виразності (відкриті, приховані), за кількістю учасників (внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові), потребами (когнітивні, конфлікти інтересів) (Башук, 2012).

Професійний конфлікт у соціальній роботі може включати несумісність та суперечки щодо обов'язків, повноважень і практики, що виникають у консультаціях, реабілітації, освіті та догляді, необхідних для професії. Ці несумісності негативно впливають на продуктивність та ефективність надання послуг. Професійний конфлікт також призводить до ускладнення відносин між соціальними працівниками та клієнтами, знижуючи рівень комунікації та взаємодії. Крім того, конфлікти можуть завдавати шкоди відносинам із зацікавленими сторонами (Özsungur, 2023).

Для усунення професійних конфліктів необхідно розробити стратегії щодо їхнього вирішення, а також забезпечити професійне навчання з питань управління конфліктами. Потрібно виявити джерело і причини конфлікту, аналіз конфліктної ситуації, визначити осіб, залучених до неї, а також заходи для вирішення конфліктної ситуації.

З огляду на існування об'єктивних і суб'єктивних причин конфліктів, передбачено два підходи до їх профілактики:

- 1) усунення об'єктивних причин;
- 2) управління поведінкою співробітників відповідно до встановлених норм.

Завдання соціального працівника на етапі конфлікту полягає в тому, щоб допомогти членам групи усвідомити важливість злагодженої роботи, врегулювати виниклі розбіжності, підвищити усвідомлення ситуації і спрямувати членів групи на взаємну підтримку та надання ефективної допомоги.

Для соціальних працівників важливо розвивати навички управління конфліктами та їх трансформації. Це включає аналіз корінних причин конфліктів, розвиток навичок активного слухання та комунікації, а також впровадження стратегій вирішення суперечностей. Вивчення конфліктів і розробка методів їх вирішення сприяють особистому та професійному зростанню працівників, підвищуючи їхню здатність до саморефлексії та адаптації до нових викликів (Mitchell).

Ефективне управління конфліктами в соціальній роботі є критично важливим для під-

тримки здорової робочої атмосфери і забезпечення якості надання соціальних послуг. Основні стратегії управління конфліктами включають: *превентивні заходи* (впровадження ефективної комунікаційної політики; підвищення рівня прозорості в прийнятті рішень; забезпечення достатнього фінансування і ресурсів), *медіація та переговори* (використання медіаторів для допомоги у вирішенні конфліктів; проведення переговорів між конфліктуючими сторонами з метою досягнення компромісу); *навчання та розвиток персоналу* (проведення тренінгів з управління конфліктами, розвиток навичок ефективної комунікації серед працівників); *створення сприятливого робочого середовища* (підтримка відкритого діалогу між працівниками та керівництвом; стимулювання командної роботи і співпраці).

Для ефективного управління конфліктами необхідно дотримуватись певних принципів, таких як побудова довірливих відносин, підтримка відкритих і активних ліній комуніка-

ції, а також проактивне втручання у вирішення конфліктів. Також важливо запроваджувати програми безперервного навчання, які сприятимуть підтримці соціальних працівників у актуалізації знань про новітні методи і підходи в управлінні конфліктами. Крім того, важливо впроваджувати програми постійного навчання, які допоможуть соціальним працівникам залишатися в курсі нових методів та підходів у сфері управління конфліктами (Conflict).

Отже, управління конфліктами в соціальній роботі є багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу, включаючи превентивні заходи, медіацію, навчання та створення сприятливого робочого середовища. Розуміння причин конфліктів та використання ефективних стратегій їх розв'язання сприяє підвищенню ефективності організації та покращенню якості надання соціальних послуг.

Враховуючи вищезазначене, перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо розгляд проблеми соціальних конфліктів в громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конфлікт. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82> (дата звернення: 20.06.2024).
2. Конфлікт. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-3235> (дата звернення: 20.06.2024).
3. Башук Т. О., Хижняк М. О. Управління різними типами конфліктів у креативному колективі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2012. № 3. С. 111–119. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> (дата звернення: 20.06.2024).
4. Ємельянюк Л. М. Конфліктологія : навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Петлюха, Л.В.Торгової. К. : КНЕУ, 2003. 315 с.
5. Fahri Özsungur*. Conflict Management in Social Work. Am J Biomed Sci & Res. 2023 20(5) AJBSR.MS.ID.002761, DOI: 10.34297/AJBSR.2023.20.002761. URL: <https://biomedgrid.com/pdf/AJBSR.MS.ID.002761.pdf> (дата звернення: 20.06.2024).
6. Meagan Mitchell. Conflict Transformation And Resolution For Social Workers. URL: <https://agentsofchangeprep.com/blog/conflict-transformation-and-resolution-for-social-workers/> (дата звернення: 20.06.2024).
7. Conflict in a Social Work Workplace, Now What? URL: <https://www.forrealsocialworkers.com/conflict-in-a-social-work-workplace-now-what/> (дата звернення: 20.06.2024).
8. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182.
9. Мартинюк Г. Ф. Причини виникнення конфліктів в системі державного управління та шляхи їх вирішення. *Стратегія і тактика державного управління. Збірник наукових праць*. 2020. № 1–2. С. 18–25.
10. Рак Ю. Конфлікти у публічному управлінні України: особливості та види. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1(82). С. 42–47.
11. Вайнола Р. Х. Конфлікт соціальний. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 418–419.

REFERENCES:

1. Konflikt. Wikipedia. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82> [in Ukrainian].
2. *Konflikt. Entsiklopediia suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-3235> [in Ukrainian].
3. Bashuk, T., & Khyzhniak, M. (2012). Upravlinnia riznymy typaramy konfliktiv u kreatyvnomu kolektyvi [Management of various types of conflicts in a creative team]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, № 3. S. 111–119. Retrieved from <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> [in Ukrainian].
4. Yemeliansky, L. (2023). Konfliktolohiia : navch. posib. [Conflictology: teaching. manual] / za zah. red. V. M. Petliukha, L.V.Torhovoї. K. : KNEU, 2003. 315 s. [in Ukrainian].

5. Fahri Özsungur* (2023). Conflict Management in Social Work. *Am J Biomed Sci & Res.* 20 (5) AJBSR.MS.ID.002761. DOI: 10.34297/AJBSR.2023.20.002761. Retrieved from <https://biomedgrid.com/pdf/AJBSR.MS.ID.002761.pdf>
6. Meagan Mitchell Conflict Transformation And Resolution For Social Workers. Retrieved from <https://agentsof-changeprep.com/blog/conflict-transformation-and-resolution-for-social-workers/>
7. Conflict in a Social Work Workplace, Now What? Retrieved from <https://www.forrealsocialworkers.com/conflict-in-a-social-work-workplace-now-what/>
8. Bilovodska, O., & Kyrychenko, T. (2017). Upravlinnia konfliktamy v systemi upravlinnia liudskym potentsialom pidpriemstv [Conflict management in the human resources management system of enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo.* № 10. S. 177–182 [in Ukrainian].
9. Martyniuk, H. (2020). Prychyny vynyknennia konfliktiv v systemi derzhavnoho upravlinnia ta shliakhy yikh vyrishennia [Causes of conflicts in the state administration system and ways to resolve them]. *Stratehiia i taktyka derzhavnoho upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats.* № 1–2. S. 18–25 [in Ukrainian].
10. Rak, Yu. (2021). Konflikty u publichnomu upravlinni Ukrainy: osoblyvosti ta vydy [Conflicts in the public administration of Ukraine: features and types]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia.* № 1(82). S. 42–47 [in Ukrainian].
11. Vainola, R. Kh. (2008). Konflikt sotsialnyi [The conflict is social]. *Entsyklopediia osvity.* Kyiv : Yurinkom Inter. S. 418–419 [in Ukrainian].

УДК 373.5.06:364.63-053.6]:343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.7>

Анна ЛЯКІШЕВА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-1509-2422

Оксана БАРТКІВ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-1301-2169

Бібліографічний опис статті: Лякішева, А., Бартків, О. (2024). Програма соціальної профілактики булінгу в середовищі старших підлітків. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 47–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.7>

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В СЕРЕДОВИЩІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Актуальність попередження булінгу підсилюється необхідністю виконання положень Законів України «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», в яких наголошується на обов'язках педагогічних працівників щодо захисту школярів під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти.

Мета статті – розробити програму соціальної профілактики булінгу в середовищі старших підлітків. Реалізація мети потребує розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати сутність та види булінгу та його соціальної профілактики; 2) визначити зміст, форми і методи соціальної профілактики булінгу, які б забезпечували ефективність реалізації розробленої програми.

Булінг визначено як цькування, залякування, насильство, жорстоке поводження, агресія, тортури, які мають умисний характер і проявляються в тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного та психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними фізичними, адміністративними, психологічними перевагами і чиняться з визначеною метою: залякати, примусити зізнатися у чомусь, покарати за вчинення якогось діяння. Соціальну профілактику булінгу серед старших підлітків потрактовано як систему заходів соціального виховання учнів 8–9 класів, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку школярів, попередження виникнення агресії, цькування, залякування, жорстокого поводження та інших проблем та девіацій особистості.

Визначено види та завдання соціальної профілактики булінгу відповідно до об'єкта впливу (первинна, вторинна, третинна) та до рівня прояву наслідків для особистості чи групи (загальна, спеціальна, індивідуальна).

Запропоновано основні змістові напрями та програму соціальної профілактики булінгу в середовищі старших підлітків. До ефективних методів соціальної профілактики булінгу відносимо мозковий штурм, рівний-рівному, аналіз проблемних/життєвих ситуацій, мінілекції, а до форм – дискусії, форум-театр, години відвертого спілкування, квести, рольові ігри, артінсталяції.

Ключові слова: булінг, профілактика, соціальна профілактика, старші підлітки, програма профілактики булінгу.

Anna LYAKISHEVA

Doctor in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-1509-2422

Oksana BARTKIV

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-1301-2169

To cite this article: Lyakisheva, A., Bartkiv, O. (2024). Prohrama sotsialnoi profilaktyky bulinhu v seredovyshchi starshykh pidlitkiv [Program of social prevention of bullying among older adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 47–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.7>

PROGRAM OF SOCIAL PREVENTION OF BULLYING AMONG OLDER ADOLESCENTS

The urgency of preventing bullying is reinforced by the need to implement the provisions of the Laws of Ukraine "On Education" and "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Countering Bowling," which emphasize the responsibilities of teachers to protect students during the educational process from any form of physical and mental violence, humiliation of honor and dignity, discrimination on any grounds, propaganda and agitation that harm the health of the student.

The purpose of the article is to develop a program of social prevention of bullying among older adolescents. Realization of this goal requires solving the following tasks: 1) to substantiate the essence and types of bullying and its social prevention; 2) to determine the content, forms and methods of social prevention of bullying which would ensure the effectiveness of the developed program.

Bullying is defined as harassment, intimidation, violence, abuse, aggression, torture, which are intentional and manifested in prolonged, repeated physical and mental actions by a person or group of persons who have certain physical, administrative, psychological advantages and are committed for a specific purpose: to intimidate, force to confess to something, punish for committing an act. The social prevention of bullying among older adolescents is interpreted as a system of social education measures for 8-9 grade students aimed at creating an optimal social situation for the development of schoolchildren, preventing the occurrence of aggression, harassment, intimidation, abuse and other problems and deviations of personality.

The types and tasks of social prevention of bullying are defined according to the object of influence (primary, secondary, tertiary) and the level of consequences for an individual or a group (general, special, individual).

The main content areas and a program of social prevention of bullying among older adolescents are proposed. Effective methods of social prevention of bowling include brainstorming, peer-to-peer, analysis of problem/life situations, mini-lectures, and forms of discussion, forum theater, hours of open communication, quests, role-playing games, art installations.

Key words: *bullying, prevention. social prevention, older teenagers, bullying prevention program.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку суспільства в закладах освіти спостерігається зростання кількості випадків жорстокого ставлення з боку старших і сильніших учнів та вчителів до менших і слабших членів шкільного колективу. Агресія, третирування, мобінг, булінг, кібербулінг – це ті негативні явища, які найчастіше можуть бути поширені в закладах освіти. Особливо важким для учнів є насилля, як процес, в якому задіяно низка учасників. Найбільше проявів цькування спостерігається в підлітковому віці, оскільки це період, коли діти надзвичайно емоційні, а тому – різкі. Через це їм властива схильність до крайнощів, до жорстокості – психологічного та фізичного насилля щодо інших учнів.

Про необхідність попередження булінгу йдеться і в Законах України «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», в яких наголошується на обов'язках педагогічних працівників щодо захисту школярів під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження

чесності та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігання вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, інших шкідливих звичок (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»). Особливої уваги потребують старші підлітки, які в більшій мірі зазнають тиску з боку інших осіб.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблему профілактики булінгу в останні роки досліджують такі українські вчені як Ю. Бойко-Бузиль, С. Бурова, П. Бойчук, Ю. Градова, Л. Вольнова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін. Заслужують уваги праці з профілактики цього негативного явища М. Козігори, А. Король, О. Кормило, Н. Прибіткової, Л. Процик, Н. Сушик та ін.

Науковий інтерес до явища булінгу з боку педагогів і правознавців не дає можливості комплексно окреслити його сутність, а отже визначає потребу ретельного аналізу проявів

булінгу в учнівському колективі, особливо серед старших підлітків, що дасть змогу обґрунтовано підходити до соціальної роботи та педагогічної корекції його наслідків.

Мета статті – розробити програму соціальної профілактики булінгу в середовищі старших підлітків. Реалізація мети потребує розв’язання таких завдань: 1) обґрунтувати сутність та види булінгу та соціальної профілактики булінгу; 2) визначити зміст, форми і методи профілактики булінгу, які б забезпечували ефективність реалізації розробленої програми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Аналіз соціально-педагогічної літератури засвідчив, що уперше поняття булінгу (з англ. «bully» – грубіян, насильник, хуліган, забіяка; «bullying» – цькування, залякування, третирування) з’явилося на початку 70-х рр. ХХ ст. у Скандинавії, де група дослідників вивчала прояви насильства між дітьми у школі (Бойчук, 2022, с. 11). Вважається, що булінг є явищем, що досліджується вченими усього світу: Канади, Норвегії, Фінляндії, Америки, Великої Британії та інших.

На основі поглядів вчених нами визначено булінг як цькування, залякування, насильство, жорстоке поводження, агресія, тортури, які мають умисний характер і проявляються в тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного та психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними фізичними, адміністративними, психологічними перевагами і чиняться з визначеною метою: залякати, примусити зізнатися у чомусь, покарати за вчинення якогось діяння. Отже, булінг можна розглядати як насильницьку поведінку однієї людини стосовно іншої, яка здійснюється навмисно і часто повторюється.

Як правило, в закладі освіти булінг здійснюється в позаурочний час, непримітних місцях, на перервах або в обідню перерву, у момент, коли учні переходять з однієї класної кімнати до іншої, за відсутності догляду та контролю дорослих.

Булінг у школі виявляється не лише в діях одних учнів стосовно інших, але і в діях учителів щодо учнів чи навпаки. Учителі у своїй взаємодії з дітьми можуть проявляти таку поведінку, що приносить останнім психологічний біль і обмежує їх право на збереження гідності особистості.

Деякі науковці вважають цькування протерористичним актом, мета якого здійснення агресії, залякування інших, з метою стимулювати або активно підтримувати булера (трансформація у послідовників), або – призведення до усвідомлення власної невливовості спостерігача (пасивного сприйняття реальності) та прийняття ним правил гри, яку нав’язує переслідувач.

Булінг характеризується нерівністю сил та влади, що приводить жертву у стан, у якому вона не здатна ефективно захищатися від негативних дій. За таких умов потерпілий завжди виявляється слабшим, йому важко захиститися, проти нього може виступати група. Тобто, булінг передбачає свідому поведінку, спрямовану на те, щоб завдати шкоди та страждання іншій людині. Особливо часто піддаються булінгу старші підлітки, оскільки в цей період відбувається відкриття дітьми 13–15 років (за деякими дослідженнями вчених дітьми 15–17 років) особистісного Я, пізнання своїх властивостей характеру, власних якостей, появи життєвих намірів, перспектив побудови подальшого професійного й особистісного життєвого плану та рефлексія щодо себе: який я є, що я хочу, що потрібно зробити, щоб досягнути поставленої мети (Нечерда, 2022, с. 180). Старші підлітки амбітні, з вираженим підлітковим максималізмом. Проте, як наголошує В. Нечерда, мають недостатню сформованість навичок моральної поведінки, недостатній розвиток вольової сфери. Значна критичність стосовно інших негативно впливають на стійкість і глибину емоційно-моральних ставлень, можуть призвести до формування якостей, що перешкоджатимуть у майбутньому просоціальній поведінці (Нечерда, 2022, с. 192).

З огляду на окреслене, значимою є соціальна профілактика булінгу. На основі аналізу соціально-педагогічної літератури соціальну профілактику булінгу в середовищі старших підлітків визначаємо як систему заходів соціального виховання учнів 8–9 класів, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку школярів, попередження виникнення агресії, цькування, залякування, жорстокого поводження та інших проблем та девіацій особистості.

Мета визначає основні завдання соціальної профілактики булінгу серед старших підлітків: виховання стресостійкості та якостей, необхідних для

подолання проблем особистості; виховання умінь та навичок конструктивних форм поведінки; удосконалення навичок позитивної взаємодії з оточуючими; розвиток здатності адекватного сприйняття себе та інших і ін. (Сергеєва, 2016).

Об'єктами соціальної профілактики булінгу в закладах освіти є здобувачі освіти, які зазнають негативного впливу, так і ті, хто своїми діями, поведінкою, стилем життя створює проблеми. У випадках, коли їхня діяльність спрямована на самовиховання в собі стійкості до проявів насильства, цих об'єктів називаємо суб'єктами соціальної профілактики.

Відповідно до об'єкта впливу виокремлюють:

- загальну профілактику – попередження негативного впливу факторів, причин, умов виникнення булінгу; проводиться серед означеної вікової групи населення;

- спеціальну профілактику – спрямовану на групи здобувачів освіти, що перебувають в складних життєвих умовах. Саме такі умови унеможливають сприятливу соціалізацію та підвищують ризик виникнення булінгу;

- індивідуальну профілактику – має на меті подолання індивідуальних, особливих саме для окремої особистості проблем соціалізації (Бойчук, 2022).

Уже, враховуючи рівень прояву виду булінгу, його наслідків для особистості чи групи, можна виокремити такі види соціальної профілактики:

1. Первинна соціальна профілактика – передбачає створення сприятливих умов для адаптації, соціалізації, самореалізації здобувачів освіти із метою попередження виникнення цієї проблеми.

2. Вторинна соціальна профілактика – передбачає виявлення відхилень у поведінці та попередження їх подальшого формування.

3. Третинна соціальна профілактика – спрямована на попередження переходу відхилень у поведінці до більш складної стадії та виникнення негативних наслідків і рецидивів.

Профілактична робота має починатися із оптимізації життєвого простору і зміщувати акцент із інформаційного підходу на:

- поведінковий (формування відповідальної поведінки, соціально активної позиції, розвиток потенційних можливостей індивіда);

- емоційний (емоційне неприйняття усіх форм руйнівної поведінки, формування позитивної рольової моделі);

- екзистенціальний (роздуми про теперішнє і майбутнє, формування життєвої позиції і ціннісних орієнтацій).

Тому зміст соціальної профілактики булінгу серед учнів 8–9 класів буде включати такі аспекти (табл. 1).

Метою первинної соціальної профілактики булінгу в закладах освіти ми визначаємо формування в старших підлітків особистісного і соціального імунітету проти жорстокого поводження, цькування, залякування інших; емоційне відторгнення різних форм насилля не лише на рівні знань, умінь, розуміння, усвідомлення, а і на рівні відчуттів, підсвідомості; підвищення психологічної стійкості до впливу культури насилля.

До завдань первинної профілактики булінгу відносимо: ознайомлення із законодавством щодо цієї проблеми; формування досвіду антибулінго-спрямованої поведінки учнів, імунітету до негативного впливу насильницької інформації та антиособистісних форм поведінки; формування правильного розуміння наслідків; розвиток соціально-позитивної спрямованості особистості; створення умов для самореалізації школярів 8–9 класів через включення у позитивну альтернативну діяльність; підтримка дитячо-молодіжних ініціатив (Лякішева, Смолянська, 2024).

До методів первинної соціальної профілактики булінгу науковці відносять інформаційні, профілактичні і просвітницькі бесіди, лекції, диспути про булінг, його прояви, наслідки, особливості попередження; «рівний-рівному», як спосіб донесення інформації однолітків одноліткам і ін. (Лякішева, Смолянська, 2024).

У процесі вторинної соціальної профілактики шкільного булінгу усі види роботи мають бути спрямовані не лише на зміну схильності до булінгу на індивідуальному рівні, а й на обставини, що таку поведінку можуть спричиняти. До методів вторинної профілактики булінгу належать: допомога в соціально-психологічній адаптації, психологічні консультації, соціально-педагогічна терапія та ін.

Вторинна соціальна профілактика булінгу може проводитися також шляхом розроблення та проведення тренінгів для учнівської молоді. Вона передбачає своєчасне виявлення соціальним педагогом осіб, які можуть бути жертвами і надання їм соціальної підтримки і допомоги у напрямках: формування життєвої компетентності та тих здатностей, які є необхідними, щоб

Змістові напрями соціальної профілактики булінгу

№ з/п	Напря́м	Змі́ст напрям́у
1.	Формування системи знань про булінг, його прояви, наслідки, відповідальність	Виховання свідомого ставлення до проблеми булінгу, його наслідків, реальна оцінка ризику такої поведінки для себе; позбавлення ілюзій і міфів, які могли сформуватися під впливом дезінформації і масової культури.
2.	Поінформованість про проблему	Цілеспрямоване, не ізольоване від реалій життя інформування учнів про наслідки булінгу, чинники ризику, їх виникнення і механізми впливу.
3.	Апеляція до цінностей і знань	Формування в учнів навичок аналізу і критичної оцінки інформації, котра фокусується на підвищенні стійкості до негативних соціальних впливів завдяки ціннісним установкам, спрямованості на культуру поведінки.
4.	Створення сприятливого середовища	Створення умов, за яких особистість може максимально проявити свої здібності і можливості (інтелектуальні, творчі, організаторські тощо), збільшення міри самостійності дитини, активізація внутрішніх ресурсів клієнта, допомога у розвитку самодопомоги виховання.
5.	Надання альтернативи	Формування в здобувачів освіти позитивних установок щодо недопущення проявів жорстокого поводження, цькування, залякування, виховання пріоритету культури поведінки, гуманності, толерантності, свідомо життєва активність, вироблення стратегій альтернативних життєвих програм.
6.	Підвищення життєвої компетентності	Формування комунікативних навичок, уміння долати життєві труднощі, розвиток навичок життєтворчості, навчання будувати життєві перспективи (близькі і віддалені) і досягати їх, активізація життєвого потенціалу особистості.
7.	Виховання протидії	Оволодіння підлітками навичками аналізу своєї поведінки, розширення діапазону можливих її варіантів у складних ситуаціях примусу, подолання стандартності у використанні способів відмови шляхом навчання людини більш різноманітної та багатой нюансами поведінки, вміння чинити опір асоціальному впливу близького оточення, ЗМІ, кіноіндустрії, що пропагують зразки девіантної поведінки.
8.	Психокорекція	Робота з особистісною проблематикою та надання адекватної допомоги в подоланні проблем; емоційне навчання; корекція соціально-психологічних особливостей особистості, вплив на рівень домагань і самооцінку тощо.

захистити себе від булінгу; робота над підвищенням самооцінки, формування умінь проявляти та презентувати себе в колективі.

З метою ефективної соціальної профілактичної роботи з попередження булінгу серед школярів нами запропоновано програму «Ні булінгу!», яка мала на меті реалізацію низки заходів, з перевагою тренінгових занять, спрямованих на формування в старших підлітків здатностей протистояти насильницькій поведінці (Табл. 2).

Профілактична програма нами розглядається як система профілактичних заходів, що мають на меті попередження булінгу. Профілактичні програми дозволяють у повному обсязі реалізувати технологію комплексної соціальної профілактики. Програмою прогноуються дії у різних напрямках профілактики та залучення до її реалізації фахівців різних спеціальностей, співпрацю установ та організацій, що зацікавлені у попередженні проблеми (Бартків, 2019).

Основною формою профілактичної роботи став профілактичний захід, який розглядається як спеціально організована взаємодія соціаль-

ного педагога, класних керівників і представників цільової групи, спрямована на попередження шкільного булінгу чи подолання окремих чинників його виникнення (Барліт, 2015, с. 45).

У процесі розробки програми нами акцентовано увагу на тому, що в основі її розробки мають бути враховані такі головні вимоги: модифіковано зміст профілактичної роботи, спрямований на планомірне, доступне і цілеспрямоване формування системи компетенцій про булінг і його профілактику; застосовуватися інтерактивні прийоми роботи з старшими підлітками; мотивація і стимулювання учнів до роботи; прояв суб'єктності усіх учасників; рефлексія.

У процесі виконання запланованих заходів ми дотримувалися алгоритму дій, запропонованого Т. Журавель (Журавель, 2013, с. 101) (рис. 1).

У ході позакласної профілактичної роботи потрібно обирати такі форми і методи роботи з підлітками, які б ґрунтувалися на активній взаємодії, партнерській співпраці педагогів з вихованцями.

У процесі реалізації програми необхідним стало залучення самих учнів до проведення

Таблиця 2

Програма «Ні, булінгу!»

№ з/п	Зміст	Термін виконання
1.	Проведення анкетування школярів 5–9 класи з метою визначення наявності булінгу в ліцеї. Перегляд та обговорення відео «Жертва». Мінілекція за методом «рівний-рівному» «Булінг – як вид агресивної поведінки». Мозковий штурм «Зовнішні прояви булінгу в класі».	Січень
2.	Година відвертого спілкування 8–9 класи «Допоможи собі, рятуючи інших». Рольові ігри «Як не стати жертвою булінгу», «Як побачити в підліткові булера/жертву» з використанням прийому флешбек «Булінг: історії з минулого» та ін.	Січень
3.	Тренінгове заняття «СТОП булінгу в учнівському середовищі» з використанням елементів воркшопу. Методика «Особистісна агресивність і конфліктність», Є. Ільїн та П. Ковальов. Шкали: запальність, поступливість, образливість, непоступливість, безкомпромісність.	Лютий
4.	Мінілекція за методом «рівний-рівному» на тему «Кібер-булінг: способи розпізнання й захисту особистості». Тренінгові вправи.	Лютий
5.	Корекційний тренінг «Профілактика негативних явищ». Проведення соціальної реклами з профілактики кібербулінгу. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.	Березень
6.	Години відвертого спілкування за участю представників ювенальної поліції «Не допускай проявів булінгу над собою. Допоможи другу». Бібліомікс «Толерантне ставлення до осіб, що постраждали від булінгу», «Сучасна школа без булінгу».	Березень
7.	Дебати «Я проти булінгу», «Що я знаю про булінг?». Підготовка та розповсюдження серед учнів 5–8 кл. листівок на тему «Не стань жертвою булінгу».	Квітень
8.	Відвідування інтерактивного заняття в клініці дружньої до молоді на тему «Булінг». Виставки плакатів, фоторобіт, конкурси малюнків, соціальних роликів, арт-інсталяції, марафони листів дітей до батьків, за темами: «Мій улюблений світ – без насильства», «Життя без загроз», «Я проти булінгу», «Світ без насильства», «Права особистості в малюнках».	Квітень
9.	Ознайомлення та обговорення новинки сайту «Не смійся з мене» (www.dontlaugh.org). Аналіз правових ситуацій «Вчимося протидіяти тортурам», «Скажемо «ні» насильству в шкільному колективі», «Нетерпиме ставлення до насильства» з елементами квесту.	Травень
10.	Печа-куча (неформальна конференція) «Цькування однолітків. Гендерне насильство» у процесі відвідування клініки дружньої до молоді на тему «Булінг». Форум-театр «Я – агресивний підліток». Коворкінг з використанням вправи «Як безпечно відстояти свої права: статут небайдужого ставлення». Флешмоб «Я проти насильства».	Травень
11.	Заняття з батьками на теми «Батьківське щастя: виховання без насильства», «Булінг та його види». Проведення загальношкільної соціальної реклами з профілактики булінгу, розповсюдження інформаційних буклетів.	Травень

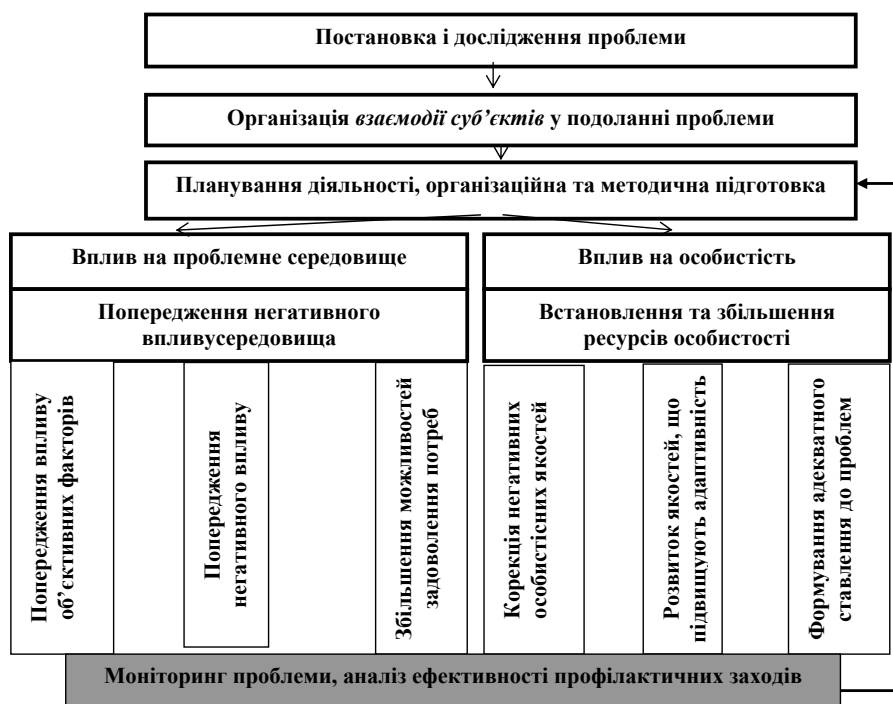

Рис. 1. Алгоритм соціально-профілактичної роботи з профілактики булінгу

заходів. Для цього нами окреслювалися обов'язки окремих учнів, як співучасників профілактичних заходів з профілактики булінгу: розробка матеріалів та проведення тренінгових вправ, мінілекцій, бесід, демонстрації презентацій, ігор, дискусій, створення чек-листів для поширення в соціальних мережах, на сайті школи буклетів з профілактики булінгу.

Цікавими та активізуючими думки учасників були дискусії на теми: «Я проти булінгу», «Що я знаю про булінг?». У процесі проведення дискусій дотримувалися вимог:

- якщо хтось говорить – слухай;
- кожен говорить по черзі, а не водночас;
- якщо хочеш висловитися, підніми руку;
- якщо ти не погоджуєшся з кимось, переконайся, що ти хочеш критикувати ідею, а не особу, яка її висунула;
- не смійся, коли хтось говорить (якщо це не жарг!);
- захочуй до участі інших (Нечерда, 2022).

У процесі проведення дискусій ми використовували такі види запитань:

1. Гіпотетичні запитання: «Що б можна було зробити якби...?». Запитання такого типу стимулюють учасників до аналізу ситуації, яка виникла.

2. Роздуми: «Як можна розв'язати поставлену проблему?».

3. Підтримка: «Цікаво, а що потім...?». Це питання передбачає звернення до вітагенного досвіду чнів.

4. Визначення позиції: «Як на твою думку.....?». Питання такого типу акцентують увагу на важливості думки кожного учасника дискусії.

5. Аналіз: «Чому у тебе саме така думка?». Це запитання допоможе учасникам проаналізувати свої погляди.

6. Уточнення/підсумок: «Чи правильно я розумію тебе?». Обов'язково має бути підсумовування поглядів учасників і правильність у розумінні розв'язку проблеми. Ведучий допомагає іншим замислитись, чи згодні учасники з тим, що було сказано.

7. Пошук згоди: «Чи більшість із нас погоджується з тим що ... ?». Таким запитанням можна започаткувати дискусію або завершити її. У іншому випадку, доречним є питання: «Чи вичерпали цю тему?», можна отримати загальну згоду, перейти до наступної теми.

Цікавими для учасників були і мінілекції на теми «Булінг – як вид агресивної поведінки», «Кібербулінг: способи розпізнання й захисту особистості», які відрізнялися від звичайних лекцій меншою тривалістю (10–15 хвилин), які проводили самі ж учнів. Мінілекції застосовували як частини цілісної теми профілактики булінгу. Інформація подавалася окремими сегментами (мінілекціями), між якими застосовуються інші форми й методи навчання.

Як ми уже зазначали вище, у профілактичній роботі з протидії булінгу варто застосовувати метод «рівний-рівному», коли підлітки отримують просвітницьку інформацію від своїх однолітків. Тому до підготовки й проведення усіх заходів Програми протидії булінгу були залучені активні учні 8–9 класів.

Цікавими у профілактиці булінгу є форум-театри – як методика інтерактивної роботи, направлена на вирішення соціальних проблем, у нашому дослідженні – профілактики булінгу, коли глядач перетворюється з пасивного на активного співучасника всього, що відбувається, за темою: «Я – агресивний підліток?».

Цікавою й оригінальною формою протибулінгової роботи є печка-куча – це методологія презентації коротких доповідей, спеціально обмежених за формою і тривалістю, на неформальних конференціях, за темами: «Цькування однолітків. Гендерне насильство», «Безконфліктне спілкування з однокласниками».

Аналіз правових ситуацій – форма роботи, спрямована на традиційне розв'язування задач за заданою проблемою, за темами: «Вчимося протидіяти тортурам», «Скажемо «ні» насильству в шкільному колективі», «Підвищення рівня обізнаності підлітків щодо булінгу в школі. Нетерпиме ставлення до насильства» з елементами квесту.

Захоплюючими та відкритими були години відвертого спілкування «Допоможи собі, рятуючи інших» з використанням методу аналізу критичних ситуацій, який передбачав розгляд певної події з метою усвідомлення та аналізу досвід учасників уникнення критичної ситуації та формування правильних висновків. Для такого аналізу учасники повинні мати певні базові знання за темою обговорення, аби легко наводити приклади і формулювати ідеї під час виконання вправи.

Рольові ігри – розігрування правової ситуації у ролях. Мета розігрування правової ситуації,

за ролями – визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри. Ігри за темами: «Як не стати жертвою булінгу», «Як побачити в підлітковій булера/жертву» та ін. Цікавим у рольовій грі є флешбек (англ. Flashback – спогад, зворотний кадр) – прийом, за допомогою якого можна підтримувати рівень інтересу до гри, інструмент для більш повного розкриття характеру і мотивації учасників, за темою: «Булінг: історії з минулого».

Як одну з форм гри у профілактиці булінгу радимо використовувати елементи квести (від англійського *quest* – «пошук») – ігрова форма групового виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Мета гри – «розшифрувати» певне місце на обумовленій території (скажімо, на вулицях міста, шкільному подвір'ї чи в музейній залі), виконати на цьому місці певні дії або отримати підказку (інструкцію, код) до виконання наступного завдання, за темою «Профілактика булінгу».

Для реалізації Програми соціально-педагогічної профілактики булінгу доречними є відеолекторії – одна з нових форм роботи, що передбачає перегляд та створення фільмів, відеороликів та соціальної реклами, за тематикою: «Жертва», «Якщо я не повернусь», «Домашнє насильство», «Про права дитини в Україні», «Чи знаєш ти права людини?», «Що таке насилля?», «Толерантність», «Яку поведінку вважати насильницькою?».

Виставки плакатів, фоторобіт, конкурси малюнків, соціальних роликів, арт-інсталяції, марафони листів дітей до батьків, за темами: «Мій улюблений світ – без насильства», «Життя без загроз», «Я проти булінгу», «Світ без насильства», «Права особистості в малюнках».

Однією з форм соціально-педагогічної профілактики булінгу є флешмоб – це несподівана поява групи підлітків у заздалегідь запланованому місці. Після закінчення запланованої акції її учасники розчиняються в натовпі перехожих людей, що і викликає ефект раптовості, за темою: «Я проти насильства».

Воркшоп – це колективний освітній захід, учасники якого підлітки і батьки отримують нові знання та навички в процесі динамічної

групової роботи, за темами: «Вчимося володіти емоціями», «Вчимося спілкуванню».

Цікавими й пізнавальними у профілактиці булінгу є бібліомікси – тематичний бібліографічний огляд, до якого включають різноманітні бібліотечні документи: книги, періодичні видання, відео-, кіно-, фоно-, фотодокументи, електронні видання, плакати, посилання на інформаційні ресурси тощо, за темами: «Насильство у школі», «Толерантне ставлення до осіб, що постраждали від булінгу», «Сучасна школа без булінгу».

Змістовною формою реалізації профілактичної програми є коворкінг (англ. *Co-working* – спільно працювати) – це модель організації роботи, що характеризується гнучкою організацією освітнього простору і прагненням до формування єдиної спільноти та внутрішньої культури учасників, які мають можливість спілкуватися, обмінюватися ідеями та допомагати один одному, за темою: «Як безпечно відстояти свої права».

Висновки. На наш погляд, профілактика булінгу серед підлітків буде ефективною, коли вони будуть активними ініціаторами й учасниками реалізації програми, яка скоординовується і спрямовується соціальним педагогом.

Соціальний педагог має скеровувати учнів до самовиховання, прагнути формувати в учнів єдність їхньої свідомості і поведінки, сприяти уникненню когнітивного дисонансу, який виникає, коли вчинки підлітків розходяться з їхньою Я-концепцією (самосвідомістю). Крім цього, соціальний педагог має акцентувати увагу школярів на тому, що вони вдаються до поведінки, яка суперечить їхнім поглядам, тому єдиною умовою зняти створений дисонанс є зміна особистісних поглядів, уявлень про себе і належна відповідальна поведінка.

Тому, соціальна профілактика булінгу серед старших підлітків буде ефективною, коли вони будуть активними ініціаторами й учасниками реалізації програми, яка скоординовується і спрямовується соціальним педагогом. На наш погляд, лише взаємодоповнюваність і взаємозалежність змісту, методів і форм реалізації Програми соціальної профілактики булінгу серед старших підлітків забезпечить її ефективність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барліт О. О. Шкільний булінг у сучасному освітньому середовищі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 1. С. 6–10.

2. Бартків О. С. Методи педагогічної профілактики Інтернет-залежності : матеріали Міжнародного конгресу педагогів і психологів. Женева, червень, 2019. 453 с. С. 21–29.
3. Бойчук П. М. Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. Вип. 3, ч. 2, 2022. С. 1–17.
4. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. К. : Академвидав, 2013. 312 с.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
6. Лякішева А. В., Смолянська Ю. В. Первинна соціальна профілактика булінгу в учнівському середовищі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна* / за ред. Л. П. Мельник, Т. Л. Опалюк. Вип. 39. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. 228 с. С. 88–94.
7. Нечерда В. Б. Особливості формування просоціальної поведінки у старшому підлітковому віці. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал, 2022: URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6487/1/Necherda.pdf>
8. Сергеева К. В. Впровадження програм профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. Вип. 133. С. 190–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_47
9. Сушик Н. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2018. № 1(93). С. 83–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_1_21
10. Резніченко О. О. Тренінг як ефективний спосіб подолання страхів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. URL: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/103/94>

REFERENCES:

1. Barlit, O.O. (2015). Shkilnyi bulinh u suchasnomu osvitnomu seredovyshchi [School bullying in the modern educational environment]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 1. S. 6–10.
2. Bartkiv, O.S. (2019). Metody pedahohichnoi profilaktyky Internet-zalezhnosti [Methods of pedagogical prevention of Internet addiction] : materialy Mizhnarodnoho konhresu pedahohiv i psykhohohiv. Zheneva, cherven, 453 s. S. 21–29.
3. Boichuk, P.M. (2022). Bulinh yak sotsialno-psykhohohichne yavysheche u suchasnomu osvitnomu prostori [Bullying as a social and psychological phenomenon in the modern educational space]. *Akademichni studii. Seriya «Pedahohika»*, Vyp. 3, ch. 2, S. 1–17.
4. Zhuravel, T.V. (2013). Sotsialna profilaktyka yak napriam sotsialno-pedahohichnoi diialnosti [Social prevention as a direction of social and pedagogical activity] : navch. posib. K. : Akademvydav, 312 s.
5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)» [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying (Harassment)] vid 18 hrudnia 2018 roku № 2657-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
6. Liakisheva, A.V., & Smolianska, Yu.V. (2024). Pervynna sotsialna profilaktyka bulinhu v uchnivskomu seredovyshchi [Primary social prevention of bullying in the student environment]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Seriya sotsialno-pedahohichna* / za red. L. P. Melnyk, T. L. Opaliuk. Vyp. 39. Kamianets-Podilskiy : Vydavets Kovalchuk O. V., 228 s. S. 88–94.
7. Necherda, V.B. (2022). Osoblyvosti formuvannia prosotsialnoi povedinky u starshomu pidlitkovomu vitsi [Features of the formation of prosocial behavior in the older adolescent age]. Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/6487/1/Necherda.pdf>
8. Serheieva, K.V. (2016). Vprovadzhennia prohram profilaktyky ahresyvnoi povedinky pidlitkiv u tsentrakh sotsialno-psykhohohichnoi rehabilitatsii ditei [Implementation of programs for the prevention of aggressive behavior of adolescents in centers for social and psychological rehabilitation of children]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 133. S. 190–194. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_47 .
9. Sushyk, N. (2018). Sotsialna profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv [Social prevention of deviant behavior of adolescents]. *Nova pedahohichna dumka*. Rivne, № 1(93). S. 83–86. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_1_21
10. Reznichenko, O.O. (2021). Treninh yak efektyvnyi sposib podolannia strakhiv [Training as an effective way to overcome fears]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykhohohii, prava*. № 4. Retrieved from <https://www.chasopysppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/103/94>

УДК 364.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.8>

Людмила МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Бібліографічний опис статті: Мельник, Л. (2024). Соціальна робота: сучасні теоретичні аспекти. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 56–67, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.8>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Стаття має на меті здійснити теоретичний аналіз поняття та особливостей аспектів соціальної роботи. Також проаналізувати теоретичні та практичні напрацювання українських та закордонних дослідників із обраної теми. З'ясувати та проаналізувати існуючі теорії соціальної роботи.

У роботі було використано наступні методи: аналіз наукової літератури, здійснений з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; узагальнення, абстрагування і систематизація, принципи системно-діяльнісного підходу в загальній психології та соціології, загально-соціологічні уявлення про соціальну роботу в Україні та за кордоном та теорії соціальної роботи.

Дослідження сучасних теоретичних аспектів соціальної роботи полягає в ретельному аналізі досліджень і публікацій українських та закордонних науковців та їх висновків із обраної галузі. Було визначено та теоретично з'ясовано конкретику терміну «соціальна робота» та класифіковано ці поняття. Розкрито психологічні та соціологічні передумови, чинники та механізми функціонування соціальної роботи в Україні та за кордоном.

Дослідження орієнтовано не лише на проблему теоретичного аналізу особливостей соціальної роботи, а розкриває більш ширші поняття, такі як аналіз структури та елементів соціальної роботи, теорії соціальної роботи в парадигмі наукових досліджень, теоретичні моделі соціальної роботи, аналіз законодавчих актів, які забезпечують правові підстави для здійснення соціальної роботи в Україні, аналіз особливостей соціальної роботи в умовах війни росії з Україною тощо.

На підставі наукового дослідження було встановлено, що соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на допомогу особам, сім'ям, групам і громадам у подоланні соціальних труднощів та покращенні їхнього благополуччя. Соціальна робота включає в себе надання психологічної підтримки, соціальної допомоги, консультування, адвокацію та інші форми підтримки, що сприяють соціальній адаптації та інтеграції, забезпечуючи доступ до необхідних ресурсів і послуг. Ця діяльність базується на принципах соціальної справедливості, прав людини та поваги до людської гідності. Соціальна робота базується на багатій теоретичній основі, що включає психодинамічні, біхевіористські, когнітивні, гуманістичні, системні, екологічні та ін. підходи.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні працівники, теорія соціальної роботи, психологія, соціум.

Liudmyla MELNYK

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 Ohienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

To cite this article: Melnyk, L. (2024). Sotsialna robota: suchasni teoretychni aspekty [Social work: modern theoretical aspects]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 56–67, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.8>

SOCIAL WORK: MODERN THEORETICAL ASPECTS

The article aims to carry out a theoretical analysis of the concept and features of aspects of social work. Also analyze the theoretical and practical work of Ukrainian and foreign researchers on the chosen topic. Find out and analyze the existing theories of social work.

The following methods were used in the work: analysis of scientific literature, carried out in order to determine the state of development of the researched problem; generalization, abstraction and systematization, principles of the system-activity approach in general psychology and sociology, general sociological ideas about social work in Ukraine and abroad, and theories of social work.

The study of modern theoretical aspects of social work consists in a thorough analysis of research and publications of Ukrainian and foreign scientists and their conclusions from the chosen field. The specifics of the term "social work" were defined and theoretically clarified for the first time, and these concepts were classified. Psychological and sociological prerequisites, factors and mechanisms of functioning of social work in Ukraine and abroad are disclosed. The research is focused not only on the problem of theoretical analysis of the features of social work, but reveals broader concepts, such as the analysis of the structure and elements of social work, theories of social work in the paradigm of scientific research, theoretical models of social work, analysis of legislative acts that provide legal grounds for implementation of social work in Ukraine, analysis of the features of social work in the conditions of Russia's war with Ukraine, etc.

Based on scientific research, it was established that social work is a professional activity aimed at helping individuals, families, groups and communities to overcome social difficulties and improve their well-being. Social work includes the provision of psychological support, social assistance, counseling, advocacy and other forms of support that contribute to social adaptation and integration, providing access to necessary resources and services. This activity is based on the principles of social justice, human rights and respect for human dignity. Social work is based on a rich theoretical basis, which includes psychodynamic, behavioral, cognitive, humanistic, systemic, ecological, and other approaches.

Key words: social work, social workers, theory of social work, psychology, society.

Актуальність проблеми. Соціальні зміни, які відбуваються у світі, включаючи економічні кризи, міграційні процеси, зростання рівня бідності та нерівності, війни та пандемії, вимагають нових підходів і методів у соціальній роботі. У сучасному суспільстві спостерігається зростання кількості людей, які потребують соціальної підтримки: сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, особи з інвалідністю, військові, безробітні, бездомні та інші.

Розвиток теоретичних знань у галузі соціальної роботи сприяє підвищенню професійного рівня соціальних працівників. Це включає як глибше розуміння основних принципів і методів роботи, так і вміння адаптувати їх до конкретних умов і потреб різних категорій клієнтів. Крім того, теоретичні дослідження в сфері соціальної роботи дозволяють інтегрувати міждисциплінарні знання з психології, педагогіки, медицини, права та інших галузей, що є необхідним для комплексного підходу до вирішення соціальних проблем.

Актуальність нашого наукового дослідження обумовлена критично важливими соціальними, економічними та психологічними викликами, що постали перед українським суспільством в умовах війни. Ця війна створила нові обставини та виклики для соціальної роботи, які потребують глибокого теоретичного аналізу та розробки нових методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші практичні кроки у розвитку теоретичного підґрунтя соціальної роботи здійснили Аліса Соломон у Німеччині, Марія Гахері у Франції, Єлизавета Фрай у Англії та Джейн Адамс у США. Однак найбільших успіхів у нау-

кових дослідженнях досягла Мері Річмонд, яка розробила методи індивідуальної роботи. Її підхід поєднував медичні методи, біхевіористську школу психології та психоаналіз З. Фрейда. В основі функціональної індивідуальної роботи лежать психологічні підходи О. Ранка. Особливу цінність для соціальної роботи має концепція психосоціального розвитку людини у суспільстві, сформульована американським психологом Еріком Еріксоном (1902–1994). Ця концепція враховує як внутрішньоособистісні процеси, так і особливості соціальних зв'язків на різних етапах життя людини. Особливу роль розвитку теорії соціальної роботи у країнах Заходу надали ідеї З. Фрейда, Б. Ф. Скіннера, Ж. Піаже.

Теорії соціальної роботи, що базуються на різних соціологічних, психологічних та філософських концепціях досліджували та відкрили: Когнітивна теорія соціальної роботи (Альберт Елліс, Аарон Бек, Вільям Глассер), Гуманістична теорія соціальної роботи (Карл Ренс Роджерс, Абрахам Маслоу, Фредерік Перлз), Системна теорія соціальної роботи (Людвіг фон Берталанфі), Екологічна теорія соціальної роботи (Карел Гермейн та Алекс Гіттерман), Теорія ролей (Толкот Парсонс, Роберт Мертон, Джекоб Морено), Теорія кризового втручання у соціальній роботі (Джеральд Каплан), Теорія психосоціальної терапії в соціальній роботі (Мері Річмонд).

Українські науковці, що досліджували теоретичні та практичні аспекти соціальної роботи характеризуються значним внеском у розвиток цієї галузі. Вони вивчали і адаптували зарубіжні теорії до українських реалій, а також розробляли власні методики і підходи, що враховують специфіку національної соціокультур-

ної ситуації. Теорію і методи соціальної роботи вивчали І. Мигович, М. Лукашевич, Т. Семигіна, М. Пейн, А. Бойко, Н. Бондаренко, О. Брижувата, І. Грига, О. Кравченко тощо. Особливості соціальної роботи в Україні досліджували І. Зверева, О. Безпалько, С. Харченко, І. Зверева, Г. Лактіонова, О. Осетрова, О. Денисюк, О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва, В. Бех, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Полтавець, Г. Попович, Н. Лавринченко, О. Карпенко, А. Ярошенко тощо.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз поняття та особливостей аспектів соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на покращення якості життя та добробуту людей, особливо тих, хто знаходиться у складних життєвих ситуаціях (Зверева, Безпалько & Харченко, 2003, с. 25). Ця сфера включає в себе допомогу різним категоріям населення: дітям, підліткам, дорослим, людям похилого віку, особам з інвалідністю, безробітним, бездомним, а також сім'ям, які стикаються з соціальними проблемами. Соціальні працівники надають підтримку через консультування, організацію соціальних послуг, забезпечення доступу до медичних, освітніх та юридичних ресурсів. Вони працюють у різних установах, таких як державні органи, лікарні, школи, неурядові організації, і грають ключову роль у створенні соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Час становлення теоретичних основ соціальної роботи – кінець XIX – початок XX ст. Серед причин, що активізували цей процес, слід назвати соціально-економічні причини (масова урбанізація, посилення соціальних конфліктів, глобальних проблем людства), а також процеси саморозвитку теоретичних знань (розвиток соціології, психології та ін.) (Мачуліна & Познанська, 2018, с. 8).

Розробка теоретичної парадигми соціальної роботи нерозривним чином пов'язана з ім'ям Мері Еллен Річмонд, активно сприяє процесу професіоналізації соціальної роботи та трансформації традиційної благодійності у статусну інтелектуальну професію. Її внесок у становлення соціальної роботи пов'язаний з обґрунтуванням наукових підходів до теорії та практики, організаційної роботи, у справі відкриття професійних шкіл підготовки майбутніх фахівців,

розвитком напряму практики індивідуальної роботи, яка згодом отримала назву як «діагностична школа».

У 1917 р. виходить книга «Соціальні діагнози», в якій М. Річмонд описала теоретичні та методологічні засади індивідуальної соціальної роботи. У «Соціальних діагнозах» підсумовується попередній досвід та визначаються засади наукового підходу до індивідуальної роботи. Виділивши суспільні та особисті ситуації як пріоритетні проблемні галузі пізнання в соціальній роботі, М. Річмонд вважала, що соціальна робота – це «мистецтво допомоги», своєрідно визначивши процес взаємодії соціального працівника та клієнта «як використання здорового глузду в безглузді ситуації» (Richmond, 1917).

Особливу роль розвитку теорії соціальної роботи у країнах Заходу надали ідеї З. Фрейда, Б. Ф. Скіннера, Ж. Піаже. У роботах «По той бік принципу задоволення», «Психологія мас та аналіз людського «Я», «Я» та «Воно» З. Фрейд аналізує механізми функціонування соціальних інститутів, розглядає основні стимули людської діяльності, розвиває психоаналітичну концепцію особистості (Лукашевич & Мигович, 2003, с. 33–34).

Протягом 20–70-х років XX століття в соціальній роботі переважала *психодинамічна теорія*, заснована на психоаналітичних ідеях австрійського психолога і психіатра Зігмунда Фрейда (1856–1939). Вона спрямована на розуміння і пояснення природи та суті внутрішніх конфліктів людини, її поведінки і взаємодії з навколишнім середовищем. Психодинамічна теорія соціальної роботи акцентує увагу на внутрішньому житті індивіда і базується на принципі психічного детермінізму, згідно з яким дії та поведінка людини обумовлені її мисленням, а не впливами міжособистісних відносин або зовнішніх обставин. Психодинамічна теорія оцінює соціальне функціонування людини виходячи з аналізу її Его, емоційності, неусвідомлених мотивів та конфліктів, уміння – невміння контролювати свої імпульси. Велика увага приділяється чинникам довкілля, оскільки вони вносять корективи у функціонування Его (Бойко, Бондаренко & Брижувата, 2004, с. 45–60).

Біхевіористська теорія соціальної роботи – це підхід, який вважає, що поведінка людини визна-

чається зовнішніми впливами. Засновником біхевіоризму є американський психолог Джон-Бродес Вотсон (1878–1958), який розробив основні теоретичні положення на основі експериментів з тваринами, проведених його співвітчизником Едвардом Торндайком, адаптуючи їх до людської поведінки. Прихильники цієї теорії спрямовують свої зусилля на корекцію небажаних форм поведінки та підсилення бажаних за допомогою підкріплення і соціального навчіння. Основою цієї теорії є біхевіоризм, напрямок у психології, який фокусується на поведінці як сукупності фізіологічних реакцій на зовнішні фактори, а не на свідомості. Біхевіоризм базується на філософії позитивізму, що дозволяє позиціонувати його як «об'єктивну психологію», яка досліджує і змінює явища, що можна спостерігати: зовнішні стимули і реакції на них. Біхевіористська теорія включає такі основні терапевтичні підходи:

- класичне обумовлення (Дж.-Б. Вотсон), яке діє за схемою «стимул – реакція» (S – R) і полягає в створенні специфічного набору стимулів для отримання бажаної поведінки або створення умов для згасання небажаної поведінки (контробумовлювання);

- оперантне обумовлення (Б.Ф. Скіннер), яке передбачає, що поведінка, здійснюючись у певному середовищі, призводить до відповідних наслідків, що називаються «підкріпленням» (Лукашевич & Мигович, 2003, с. 28–54).

Когнітивна теорія соціальної роботи – теорія соціальної роботи, яка ґрунтується на тому, що більшість емоцій і форм поведінки людей зумовлені їх думками, уявленнями, переконаннями, тобто когнітивними процесами («мислення формує поведінку»). Теоретичним джерелом формування, розвитку й реалізації цієї теорії є когнітивна психологія – наука, яка досліджує пізнавальні, орієнтаційні структури психіки (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять). Згідно із когнітивним підходом людина отримує інформацію через сенсорні органи, яку інтелект сприймає, обробляє і зберігає в пам'яті, щоб у відповідний час за відповідних обставин використати її в мовленні і поведінці.

У сучасній психології когнітивний напрямок представлений такими підходами:

- **раціонально-емотивна терапія (RET)**, розроблена американським психологом Альбертом Еллісом (нар. 1913). Ця концепція стверджує, що джерелом психологічних порушень

є система ірраціональних уявлень, засвоєних у дитинстві від значущих дорослих, спрямованих на те, щоб подобатися їм;

- **когнітивна терапія**, розроблена американським психіатром Аароном Беком (1921). Вона має багато спільного з RET і орієнтована на лікування когнітивних розладів, особливо депресій;

- **реальнісна терапія**, запропонована американським психологом Вільямом Глассером (нар. 1926). Вона базується на переконанні, що людина визначає свою поведінку власними рішеннями, тобто є самодетермінованою істотою (Лукашевич & Мигович, 2003, с. 71–98).

Гуманістична теорія соціальної роботи базується на принципах гуманістичної психології, яка, на відміну від психоаналізу та біхевіоризму, вважається третьою силою. Вона бачить людину як унікальну, самодостатню, цінну та самовизначену систему, яка спрямована на цілісне вивчення особистості. Ця теорія орієнтується на виявлення внутрішніх резервів особистості, її здатності до добра, психічного здоров'я та прагнення до самовдосконалення. Одним із засновників цієї теорії є американський психолог Карл Ренсом Роджерс (1902–1987), який вважав, що кожна людина має здатність до самовдосконалення. Він стверджував, що кожен індивід існує в світі досвіду, який постійно змінюється, і є центром цього досвіду. Інший відомий психолог, Абрахам Маслоу (1908–1970), наголошував на творчих починаннях та самоактуалізації особистості, вважаючи їх важливими для її інтеграції в соціум.

Внесок американського психолога Ф. Перлза (1893–1970) значно розширив гуманістичну психологію. Використовуючи свій досвід психоаналітика і психотерапевта, Перлз створив концепцію гештальттерапії, яку він вважав екзистенційною терапією, зосередженою на внутрішньому бутті людини. Він вважав, що зустріч консультанта з клієнтом має екзистенційний характер. Перлз дотримувався холістичного уявлення про людину, вважаючи, що її сутність не можна звести до суми якостей або здібностей. Центральним поняттям гештальтпсихології та гештальттерапії є гештальт – цілісний образ людини, який включає її відносини зі світом і її світосприйняття (Лукашевич & Мигович, 2013, с. 53–81).

Системна теорія соціальної роботи є моделлю, яка базується на ідеї, що задоволення потреб

людини залежить від систем, що її оточують. Ідея впровадження системної теорії в соціальну роботу виникла на основі концепцій австрійського біолога і натурфілософа Людвіга фон Берталанфі (1901–1972). У цій теорії сім'я розглядається як система, де існують відносини між подружжям, дітьми та родичами, і яка взаємодіє з різноманітними соціальними інститутами – державою, системою освіти, економічними та іншими організаціями. У соціальній роботі діють наступні основні системи:

- система агента змін (соціальні працівники та організації, які надають підтримку і допомогу клієнтам);
- система клієнта (люди, групи, сім'ї, що потребують допомоги);
- система мети (люди, яких прагне змінити система агента змін для досягнення своїх цілей);
- система дії (особи, з якими взаємодіє система агента змін для досягнення своїх цілей) (Лукашевич & Мигович, 2013, с. 142–154).

Екологічна теорія соціальної роботи фокусується на застосуванні активних методів адаптації та соціалізації клієнта для досягнення особистісних змін, що відповідають вимогам навколишнього середовища. Вона також включає вплив на соціальне і фізичне середовище, щоб воно максимально відповідало правам, потребам і життєвим цілям особистості. Екологічний підхід в індивідуальній соціальній роботі сформувався і закріпився в 60-х роках ХХ століття, коли виділилася окрема галузь знань – екологія людини (соціальна екологія).

В соціальній роботі екологічна теорія найбільш яскраво представлена життєвою моделлю (Life model), яку почали розвивати у 1972 році американські вчені Карел Гермейн та Алекс Гіттерман. Основні положення цієї моделі вони згодом виклали у книзі «Життєва теорія та практика соціальної роботи» (Пейн, 2000, с. 113–121).

Теорія ролей належить до структурно-функціональних теорій у соціології, які розглядають суспільство як систему взаємозалежних елементів і аналізують суспільні явища та процеси як частини єдиної системи з чітко визначеними межами. Відповідно до цієї теорії, суспільство складається з усталених взаємопов'язаних дій, а потреби особистості виступають змінними соціальної системи.

Становлення і розвиток теорії ролей пов'язане з науковою діяльністю таких амери-

канських соціологів, як Толкот Парсонс, Роберт Мертон, а також соціального психолога Джеккоба Морено. Ця теорія базується на припущенні, що люди займають певні позиції в соціальних структурах, виконуючи в них певні ролі. Ролі визначаються як типові очікування або поведінка, пов'язані з позиціями особистості в соціальних структурах. Засвоєння соціальних ролей відбувається через спостереження та набуття досвіду, що є складовою процесу соціалізації. Ролі відображають сприйняття і розуміння людиною прийнятних для неї варіантів поведінки в певних ситуаціях. Соціальні ролі необхідно розглядати в контексті відносин особистості, оскільки вони можуть бути ідентифіковані лише у взаємодії з іншими (Пейн, 2000, с. 137–149).

Соціально-радикальна теорія соціальної роботи, що сформувалась у 60-ті – на початку 70-х років ХХ ст., ґрунтується на марксисті і радикальному фемінізмі. Вона заперечує психологічні пояснення проблем клієнтів і висуває ідеї щодо балансу влади, використання структурних засобів розв'язання проблем і колективних дій. Основні принципи радикальної теорії соціальної роботи включають: розвиток критичної свідомості соціальних працівників; надання клієнтам повноважень і можливостей для реального впливу; підтримку громад у боротьбі за їхні права; розуміння особливостей соціальної служби і політики боротьби з нерівністю; забезпечення принципів колективної роботи; формування організаційної структури і належне нормативно-правове забезпечення (Пейн, 2000, с. 201–213).

Кризове втручання у соціальній роботі базується на техніках превентивної психіатрії, розроблених американським психологом Джеральдом Капланом у 60-ті роки ХХ століття. Цей підхід спрямований на запобігання психічним проблемам після важких втрат, розвиваючись відповідно до концепцій Наомі Голан. Кризове втручання об'єднує елементи психодинамічної та короткострокової когнітивної терапій, біхевіористські та соціологічні підходи, включаючи теорію систем. Техніки психологічної підтримки включають вербалізацію емоцій, програвання ролей, інструкції, опосередковане спілкування, сімейне обговорення та формування навичок (Соціальна робота : навчальний посібник, 2021, с. 151–163).

Сімейна терапія – це підхід, що акцентується на взаємовідносинах людини зі значущими іншими у її житті, щоб пояснити та вирішити її проблеми. Вона сформувалася як теорія соціальної роботи на початку 50-х років ХХ століття, відрізняючись гнучким терапевтичним підходом у вирішенні проблем дорослих і дітей. Мета сімейної терапії полягає у допомозі сім'ї подолати труднощі та сприяти її здоровому розвитку, шляхом зміни стосунків особи зі значущими людьми в її оточенні (Осетрова, 2016, с. 56–70).

Психосоціальна терапія в соціальній роботі – це комплексний підхід, що передбачає тривалий соціальний супровід клієнта соціальним працівником. Вона виникла як частина психодинамічного підходу у 60-ті роки ХХ століття. Основу психосоціального підходу складає праця Мері Річмонд «Соціальний діагноз» (1917), яка підкреслювала важливість збалансованої оцінки можливих методів допомоги, враховуючи економічні, особисті та внутрісімейні фактори. Ця терапія спрямована на виявлення проблем з оточення клієнта, акцентуючи увагу на його сильних сторонах і внутрішніх ресурсах. Завдяки цим ресурсам і підтримці соціального працівника, клієнт знаходить в собі сили для подолання особистих проблем (Richmond, 1917).

Інший підхід у розвитку теорії соціальної роботи представлений у напрямі «функціональна школа соціальної роботи», ідеологами якого стали О. Ранк (O. Rank) та Дж. Тафт (J. Taft). О. Ранк вважав, що першорядним у процесі лікування є продуктивні відносини терапевта та клієнта, а зовсім не дитячі враження пацієнта (Taft, 1958). Пізніше ці ідеї розвинув Карл Роджерс (акцент не на діагнозі, а на організації допомоги клієнту, на клієнті і прийманні ним цієї допомоги – звідси інтерес до понять «структура», «функції», «процес» тощо). У подальших зарубіжних наукових дослідженнях проблем теорії соціальної роботи також немає єдиного підходу до галузі її генези, розвитку, структури та змісту. Зазначимо, що це пов'язано з такими обставинами:

- постійною видозміною характеру теорії соціальної роботи;
- специфікою розвитку теорії соціальної роботи у різних державах, що зумовлено національною культурою, традиціями кожної країни;
- прихильністю вчених до певних наукових традицій;

– індивідуальністю проблем клієнта соціальних служб.

Незважаючи на плюралізм думок, стає можливим виділити основні теоретичні моделі соціальної роботи (Пейн, 2000).

Перша модель. Соціальна робота як багаторівнева система. Осмислення соціальної роботи як багаторівневої системи представлено у концепції Р. Сайбеона та зосереджено навколо позиції «теорія-практика-академічна дисципліна». Відповідно до цієї концепції, існують три типи теорій соціальної роботи, нерозривно пов'язані між собою.

Перший тип – теорії предметної сутності соціальної роботи (філософські та соціальні перспективи соціальної роботи; природа та завдання соціальної допомоги; цінності соціальної роботи; зміни соціальної роботи);

Другий тип – теорії практики соціальної роботи (дедуктивні теорії практичної соціальної роботи: індивідуальна робота та робота з випадком, робота з групою, робота з сім'єю, робота в мікросоціальному середовищі, теорії соціального адміністрування). Кожна з цих теорій має свої підтеорії. Наприклад, теорія соціального адміністрування включає теорію соціального обслуговування, яка базується на теоріях стаціонарного світу, функцій і завдань стаціонарної допомоги, інтервенції (медична модель інтервенцій, модель реагування тощо), а також стаціонарних установ.

Згідно з цією концепцією, існують три концепти, які визначають теорію практичної соціальної роботи (управління соціальною роботою – клієнт – соціальний контекст).

Третій тип – теорії світу клієнта (психологічні та соціальні теорії з проблем особистості, сім'ї, груп, організацій). Тобто теорії світу клієнта – це систематизовані уявлення про поведінку людини та її соціальне життя (Пейн, 2000), які дають пояснення мотивів та причин поведінки людини у тій чи іншій життєвій ситуації. Вектор розвитку теорій світу клієнта визначають комплекс факторів, серед яких слід виділити:

1. Макрофактори (глобалізаційні процеси, світова економіка, світова екосистема, світова політична система).
2. Мезофактори (національна економіка, державна соціальна політика, система соціального захисту населення, інститути громадянського суспільства).

3. Мікрофактори (поточні соціально-економічні, соціально-політичні, етнокультурні процеси, можливості реалізації індивіда у конкретному соціальному середовищі) (Пейн, 2000, с. 98–121).

Аналіз наданих чинників доводить міждисциплінарний характер соціальної роботи.

Друга модель. Соціальна робота як парадигмальна теорія. В її основі лежить ідея допомоги та підтримки клієнта, базисом якої є осмислення проблем клієнта (парадигма) та пошук інструментів зміни ситуації, що склалася у клієнта. Компоненти цієї теорії:

- а) пояснення;
- б) розуміння;
- в) інструментальний компонент;
- г) імперативний аспект;
- д) здатність до розвитку.

Основні парадигми слід класифікувати за такими теоретичними підходами: рефлексивно-терапевтичні, що мають такі основні концепції: теорія соціального конструювання, гуманістично-екзистенційна теорія, теорія соціального розвитку, феміністська теорія, теорія активізації; соціал-колективістські з такими основними концепціями: критична теорія, теорія структур-

ної соціальної роботи, феміністська теорія, антидискримінаційна теорія, теорія активізації; індивідуально-реформістські: завдання-центрована теорія, кризова теорія, психодинамічна теорія, когнітивно-поведінкова теорія, системна теорія, теорія сімейної терапії, теорія активізації (Пейн, 2000, с. 123–139) (див. табл. 1).

Третя модель – інтегративна модель соціальної роботи, для якої характерне розуміння індивіда, середовища, специфіки взаємин індивіда та середовища. Витоками розвитку інтеграційних теорій можуть стати такі моделі: функціоналізм, біхевіоризм, психоаналітична теорія, радикальний структуралізм, феноменологія (Пейн, 2000, с. 158–165) (див. табл. 2).

Таким чином, існує різноманіття теоретичних побудов для практичної соціальної роботи. Багатий теоретичний арсенал зарубіжного досвіду соціальної роботи включає розглянуті теоретичні моделі, гідністю кожної з них є принципово різний підхід до клієнта соціальної роботи.

Наукова думка про соціальну роботу в Україні розвивається динамічно, відображаючи зміни та виклики сучасного суспільства. Українські вчені активно досліджують різноманітні

Таблиця 1

Зарубіжні теоретичні підходи в руслі парадигмальної теорії (Пейн, 2000)

Теоретичні підходи	Основні концепції
Рефлексивно-терапевтичні	Теорія соціального конструювання; Гуманістично-екзистенційна теорія; Теорія соціального розвитку; Феміністська теорія; Теорія активізації.
Соціал-колективістські	Критична теорія; Теорія структурної соціальної роботи; Феміністська теорія; Антидискримінаційна теорія; Теорія активізації.
Індивідуально-реформістські	Завдання-центрована теорія; Кризова теорія; Психодинамічна теорія; Когнітивно-поведінкова теорія; Системна теорія; Теорія сімейної терапії; Теорія активізації.

Таблиця 2

Моделі соціальної роботи (Пейн, 2000)

Теоретичні концепції	Напрямок розвитку
Функціоналізм	Конструктивізм
Біхевіоризм	Теорія соціального навчання
Психоаналітична теорія	Психосоціальна теорія
Радикальний структуралізм	Праксіологія
Феноменологія	Символічний інтеракціонізм

аспекти цієї професії, зокрема, її роль у соціальній підтримці вразливих груп населення, розвиток соціальних послуг, а також інноваційні підходи до вирішення соціальних проблем.

У кінці 80-х – на початку 90-х років в Україні, під час переходу до ринкової економіки, соціальна робота почала активно розвиватися як окремий вид діяльності. Паралельно з цим виникла потреба у підготовці соціальних працівників різних спеціалізацій. Сучасне українське суспільство не може повністю запозичити жодну з існуючих моделей соціальної роботи з інших країн, але також не може залишити без змін засоби соціального захисту та підтримки, що сформувалися за попередні 70 років. В Україні поступово формується своя унікальна система підтримки населення, яка залежить від багатьох факторів, таких як рівень економічного розвитку країни та окремих її регіонів, наявність полікультурного середовища, збільшення соціальної диференціації тощо.

Після здобуття незалежності, Україна розпочала формування системи соціального захисту, яка притаманна економічно розвиненим країнам. Основний акцент був зроблений не на бюджетне фінансування соціальної сфери, а на створення умов, що сприяють оптимальному добробуту людей, сімей та груп осіб, а також на усунення перешкод, що заважають цьому. Крім того, було організовано індивідуальну (адресну) допомогу для тих, хто потребує державної соціальної підтримки через обставини, визнані державою соціально негативними (Полтавець, 2000, с. 19–25).

У загальному, в Україні соціальна робота регулюється рядом законодавчих актів, які забезпечують правові підстави для соціального захисту громадян. **Конституція України** – визначає основні права і свободи громадян, включаючи право на соціальний захист (стаття 46). Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційно-правові принципи надання соціальних послуг, спрямованих на запобігання складним життєвим обставинам та мінімізацію їх негативних наслідків. Закон встановлює основні напрямки державної політики у сфері соціальних послуг, а також права і обов'язки отримувачів і завдання постачальників цих послуг. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» регулює порядок надання соціальної допомоги

малозабезпеченим сім'ям. **Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»** – встановлює види та умови надання допомоги сім'ям з дітьми. **Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»** – регулює заходи соціального захисту для бездомних осіб і безпритульних дітей. Закон України «Про охорону дитинства» – визначає правові, організаційні та соціально-економічні умови захисту прав і інтересів дітей. Закон України «Про соціальний захист інвалідів в Україні» – регулює соціальний захист та забезпечення прав осіб з інвалідністю.

Одним з ключових напрямків наукових досліджень є інтеграція міжнародного досвіду в українську практику соціальної роботи. Вивчаються ефективні моделі та методи, які вже довели свою результативність за кордоном, та адаптуються до українського контексту. Це сприяє підвищенню якості надання соціальних послуг та професійного розвитку соціальних працівників.

На початку 90-х років одним із перших в Україні, хто методологічно обґрунтував соціальну роботу, був донецький дослідник В. Сидоров. Він визначив соціальну роботу як «професійну діяльність, спрямовану на допомогу особам, сім'ям та різним віковим і соціальним групам (клієнтам) у вирішенні їхніх психологопедагогічних, медичних, правових, економічних та інших проблем». Ця діяльність здійснюється у співпраці між клієнтами та фахівцями «з метою покращення або відновлення здатності клієнтів до життєдіяльності» (Сидоров, 2000).

Український вчений В. Полтавець у 2000 році запропонував визначення поняття «соціальна робота». Він описав її як «систему теоретичних знань і практику, що базується на цих знаннях, метою якої є забезпечення соціальної справедливості через підтримку та допомогу найбільш уразливим верствам населення, а також протидію факторам соціального виключення» (Полтавець, 2000, с. 29–30).

Т. Семигіна стверджує, що соціальна робота є динамічною професією, що постійно оновлюється завдяки новим концепціям та технікам. Це зумовлено як внутрішнім розвитком професії, де зараз стандартом є ретельне дослідження ефективності втручань та розповсюдження тих з них, які найкраще вирішують професійні завдання, так і суспільно-політичними змінами, що формують нові очікування від соціальної роботи

як суспільного інституту. Динамічність цього виду діяльності також підтримується розвитком гуманітарних знань, що закладають світоглядні основи професії. Складний характер сучасної соціальної роботи відображений у її новому глобальному визначенні (Семигіна, 2015, с. 6–9).

В. Бех запропонував унікальне бачення соціальної роботи, розглядаючи її як науку і професію в рамках цілісної глобальної моделі. Він підкреслив важливість розвитку методології соціальної роботи, що зумовлено необхідністю подолання вузькоспеціалізованого підходу до вивчення проблем соціальної корекції та реабілітації особистості. Також він наголосив на потребі інтеграції розрізнених соціальних гарантій, концепцій соціального захисту, допомоги та милосердя в єдину систему (Бех, 2002, с. 29–31).

О. Осетрова вважає, що соціальна робота як форма суспільної діяльності спрямована на виконання ряду важливих завдань, зокрема: покращення соціального благополуччя людини; підвищення умов і якості життя; забезпечення ефективного функціонування соціальної системи; створення гармонійних зв'язків і відносин у системі «людина – світ», починаючи з гармонізації сімейних стосунків і поширюючись на родину, громаду та суспільство в цілому, що призводить до зниження конфліктів і поліпшення в усіх сферах людської діяльності (Осетрова, 2016, с. 14–29).

Українські науковці І. Зверева (Зверева, 2003) та І. Козубовська (Козубовська, 1998) поділили поняття соціальної роботи на три категорії:

– *запозичені* – поняття і категорії, які не є специфічними для теорії соціальної роботи, оскільки явища та процеси, які вони описують, досліджуються іншими науками;

– *загальні* – поняття і категорії, що здебільшого належать до теорії соціальної роботи, але також використовуються в інших галузях знань. Сюди входять такі поняття, як соціальна реабілітація, соціальна адаптація, соціальний захист, соціальний інститут, соціальна діагностика, соціальне інспектування тощо;

– *специфічні* – поняття і категорії, які є невід'ємною частиною теорії соціальної роботи, виражають її сутність і відображають конкретні способи її прояву, характеризуючи якісний стан соціальної роботи. До цієї групи належать поняття соціальний працівник, соціальний педагог, соціальне обслуговування,

соціальний супровід, соціальне страхування, волонтерський рух, а також соціум, соціальне середовище, соціальні відносини, соціалізація, соціальна активність, соціальне виховання тощо.

Загалом, соціальна робота – це професійна діяльність, яку здійснюють кваліфіковані спеціалісти та їхні помічники, спрямована на надання індивідуальної допомоги людині, сім'ї чи групі осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах (Денисюк, 2023, с. 21–22). Це досягається через інформування, консультування, надання матеріальної та фінансової допомоги, соціальну реадaptaцію, догляд і обслуговування хворих і самотніх, а також надання психологічної та педагогічної підтримки, орієнтуючи тих, хто потребує допомоги, на власну активність у вирішенні своїх проблем.

Виходячи із визначення змісту соціальної роботи є доцільним визначити її структуру. Враховуючи думку О. Кравченко, про те що соціальна робота є самостійним і багатогранним видом діяльності і важливо враховувати, з одного боку, загальноприйняте філософське і психологічне розуміння діяльності, а з іншого боку – специфіку та фактори, які характеризують об'єкт нашого дослідження, вважаємо, що структура соціальної роботи є складною і багатокомпонентною, яка включає такі ключові елементи:

– **цілі та завдання** (соціальна робота спрямована на забезпечення соціальної справедливості, підтримку і допомогу вразливим групам населення, запобігання та подолання соціальних проблем, соціальну інтеграцію та реабілітацію осіб у складних життєвих обставинах);

– **зміст діяльності** (це включає широкий спектр дій, таких як інформування, консультування, надання матеріальної та фінансової допомоги, соціальна реадaptaція, психологічна та педагогічна підтримка, догляд і обслуговування хворих і самотніх);

– **форми діяльності** (соціальна робота може здійснюватися у різних формах, включаючи індивідуальну роботу з клієнтом, групову роботу, роботу у спільнотах, кризове втручання, соціальні акції та програми);

– **методи і техніки** (соціальні працівники використовують різноманітні методи та техніки, такі як консультування, медіація, кризове втручання, психосоціальна підтримка, соціально-педагогічні підходи, адміністративна робота та багато інших);

– **функції** (соціальна робота виконує організаторські, координаційні, діагностичні, терапевтичні, превентивні, реабілітаційні та інші функції, які допомагають досягти поставлених цілей);

– **професійні ролі** (соціальні працівники можуть виконувати різні ролі, такі як консультанти, захисники, координатори, адміністратори, дослідники, педагоги, медіатори, тощо);

– **етичні принципи** (соціальна робота базується на дотриманні етичних принципів, таких як конфіденційність, повага до гідності і цінності кожної особи, відповідальність, справедливість, чесність, професійна компетентність);

– **соціальний контекст** (соціальна робота враховує широкий соціальний контекст, включаючи економічні, культурні, політичні, правові та інші фактори, які впливають на життя клієнтів і спільнот) (Кравченко, 2020).

З огляду на це, діяльність фахівців соціальної роботи може бути розглянута як інтеграція різних процедур і операцій: соціальних (з точки зору цілей, завдань і змісту), психолого-педагогічних (з точки зору форми), організаторських (з точки зору функцій) та професійних (з точки зору зв'язків і впливу на об'єкт). Це, на нашу думку, вказує на наявність складної і багатокомпонентної структури діяльності (Сидоров, 2000).

Проте, на жаль, в Україні досі існує стереотип, що соціальна робота обмежується допомогою людям, які не можуть самостійно справлятися, і вважається тимчасовим явищем, пов'язаним з кризами в суспільстві та благодійністю. Під час таких криз її значення дійсно зростає. Проте історичний досвід та сучасна ситуація в Західній Європі показують, що роль соціальної роботи не зменшується навіть у розвинених країнах. У міру загострення соціальних проблем на початку XXI століття у світі, збагачення соціальних зв'язків, зростання потреб та запитів людей, кількість осіб, які не можуть пристосуватися до нових умов і ролей, буде збільшуватися, а процес соціалізації ускладнюватиметься. Тому вимоги до соціальної роботи, її історії, методології, методів та технологій будуть зростати. В цьому контексті для України є надзвичайно важливим і корисним переклад та введення в науковий обіг зарубіжних досліджень та кращих популярних праць.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальна робота як наука і прак-

тика має багато спільного у різних країнах, проте відрізняється специфікою та акцентами в залежності від соціально-економічних, культурних та історичних особливостей кожної країни. За кордоном соціальна робота базується на багатій теоретичній основі, що включає психосоціальні, когнітивно-поведінкові, системні та екологічні підходи. Ці теорії надають різні інструменти та методи для аналізу і вирішення соціальних проблем, враховуючи індивідуальні, сімейні та суспільні аспекти. Крім того, у західних країнах велике значення надається етичним принципам, таким як повага до гідності кожної особи, конфіденційність, професійна компетентність та соціальна справедливість.

В Україні теоретичні аспекти соціальної роботи також розвиваються, зокрема, шляхом адаптації і впровадження міжнародного досвіду. Українські фахівці активно використовують зарубіжні теорії та підходи, пристосовуючи їх до національних реалій. Водночас важливу роль відіграють специфічні умови, такі як економічна нестабільність, соціальні проблеми, пов'язані з війною та внутрішньо переміщеними особами. Законодавче регулювання соціальної роботи в Україні забезпечує правові підстави для надання соціальних послуг та гарантує права громадян на соціальний захист. Основні закони, такі як «Про соціальні послуги», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» та інші, визначають права та обов'язки одержувачів і постачальників соціальних послуг.

Соціальна робота охоплює широкий спектр діяльності, спрямованої на підтримку та допомогу різним категоріям населення. Вона включає соціальну допомогу, психологічну підтримку, правовий захист та інші види послуг, що сприяють поліпшенню якості життя людей у складних життєвих обставинах.

У загальному, соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на підтримку і допомогу особам, сім'ям та громадам у подоланні соціальних труднощів, покращенні якості життя та сприянні соціальній інтеграції.

Перспективи подальших досліджень теми включають такі ключові напрямки, які можуть значно розширити і поглибити знання в цій галузі:

– інтеграція міждисциплінарних підходів – подальше дослідження взаємодії між різними

науковими дисциплінами, такими як психологія, соціологія, економіка, право та інші, може сприяти більш комплексному розумінню соціальних проблем та ефективних методів їх вирішення;

– адаптація міжнародного досвіду – вивчення та адаптація найкращих практик соціальної роботи з різних країн, з урахуванням специфіки національних умов, може значно покращити якість соціальних послуг та підвищити ефективність соціальної роботи;

– розвиток нових теоретичних моделей – створення та випробування нових теоретичних моделей соціальної роботи, що враховують сучасні соціальні виклики, такі як глобалізація, міграція, технологічні зміни та інші, може сприяти більш ефективному вирішенню актуальних соціальних проблем;

– дослідження впливу цифрових технологій – вивчення впливу цифрових технологій на практику соціальної роботи, зокрема використання онлайн-консультацій, соціальних мереж та інших цифрових інструментів, може допомогти розробити нові методи надання соціальних послуг та підтримки;

– оцінка ефективності соціальних програм – розробка та впровадження методик оцінки ефективності соціальних програм та інтервенцій може допомогти визначити найбільш ефективні стратегії і практики соціальної роботи;

– соціальна робота в умовах криз та катастроф – дослідження ролі соціальної роботи в умовах криз, катастроф, військових конфліктів та інших надзвичайних ситуацій може допомогти розробити ефективні стратегії реагування та підтримки постраждалих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех В. П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти. Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики. ДЦССМ, 2002. 29–47.
2. Бойко А. М., Бондаренко Н. Б., Брижувата О. С. Соціальна робота : теорії та методи соціальної роботи : у 3–х ч. ; за ред. Т. В. Семігіної, І. М. Григи. Київ : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2004. Ч. 2. 224 с.
3. Денисюк О. М. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. ; ред. кол.: О. В. Епель, Т.Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
4. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2003. 233 с.
5. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія соціальної роботи» для студентів спеціальності «Соціологія» / укл. : Мачуліна І. І., Познанська К. В. Кам'янське, ДДТУ, 2018. 80 с.
6. Кравченко О. П. Філософія соціальної роботи: теоретичні моделі розвитку. 2020. URL: http://philos.vernadskyjournals.in.ua/journal/2020/2_2020/6.pdf
7. Мигович І. І. Соціальна робота як наука, навчальна дисципліна і професія. *Науковий вісник Ужгородського державного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота* / редкол.: В. І. Опіярі (гол. ред.), В. В. Туряниця, І. В. Козубовська та ін. Ужгород : ВАТ «Патент», 1998. Вип. 1. С. 80–88.
8. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. 3 вид., доп. та перероб. Київ : МАУП, 2013. 168 с.
9. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посібник. 2 видання доп. і випр. Київ : МАУП, 2003. 168 с.
10. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. Київ : [б. в.], 2000. 456 с.
11. Семігіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник АПСВ*. 2015. № 1. С. 6–11.
12. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників, 2000. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/149244433.pdf>
13. Соціальна робота в Україні : перші кроки / ред. В. Полтавець. Київ : КМ «Academia», 2000. 236 с.
14. Соціальна робота : реалії та виклики часу : навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
15. Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку / за ред. проф. Осетрової О.О. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 квітня 2016 р. Дніпро : ДНУ, 2016. 147 с.
16. Richmond, M. E. (1917). *Social diagnosis*. Harvard University – Collection Development Department, Widener Library, HCL / New York: Russell Sage Foundation. Retrieved from <https://www.historyofsocialwork.org/PDFs/1917,%20Richmond,%20Social%20Diagnosis%20OCR%20C.pdf>
17. Taft, J. (1958). *Otto Rank, A biographical study based on notebooks, letters, collected writings, therapeutic achievements and personal associations*. New York, NY: Julian Press.

REFERENCES:

1. Bekh, V. P. (2002). Tselisnist sotsialnoi roboty: metodolohichni, teoretychni ta prakeseolohichni aspekty [Integrity of social work: methodological, theoretical and praxeological aspects]. *Social work in Ukraine at the beginning of the XXI century: problems of theory and practice*, 29–47. [in Ukrainian].
2. Boiko, A. M., Bondarenko, N. B., Bryzhuvata, O. S. (2004). *Sotsialna robota: teorii ta metody sotsialnoi roboty: u 3-kh ch.* [Social work: theories and methods of social work: in 3 parts]; ed. by T. V. Semigina, I. M. Hryha. Kyiv : VD “Kyievo-Mohylianska Akademiia”, Part 2. 224 p. [in Ukrainian].
3. Denysiuk, O. M. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty: navch. posib. [Topical issues of social work : textbook]; ed. by O. V. Epel, T. L. Liakh, I. V. Silantieva. Uzhhorod: RIK-U, 420 p. [in Ukrainian].
4. Zvierieva, I. D., Bezpalko, O. V., Kharchenko, S. Ya. (2003). *Sotsialna robota v Ukraini: navch. posib.* [Social work in Ukraine: textbook] ; ed. by I. D. Zvierieva, H. M. Laktionova. Kyiv: Nauk. svit, 233 p. [in Ukrainian].
5. Konspekt leksii z dystsypliny “Teoriia sotsialnoi roboty” dlia studentiv spetsialnosti “Sotsiolojiia” / ukl. : Machulina, I. I., Poznanska, K. V. (2018). Kamyanske, DDTU, 80 p. [in Ukrainian].
6. Kravchenko, O. P. (2020). *Filosofiiia sotsialnoi roboty: teoretychni modeli rozvytku* [Philosophy of social work: theoretical models of development]. Retrieved from http://philos.vernadskyjournals.in.ua/journal/2020/2_2020/6.pdf [in Ukrainian].
7. Myhovych, I. I. (1998). *Sotsialna robota yak nauka, navchalna dystsyplina i profesiia* [Social work as a science, academic discipline and profession]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho derzhavnogo universytetu: seriia: Pedagogika. Sotsialna robota / redkol. : V. I. Opiyari (ed.-in-chief), V. V. Turianytsia, I. V. Kozubovska et al.* Uzhhorod : VAT “Patent”, Iss. 1, pp. 80–88. [in Ukrainian].
8. Lukashevych, M. P., Myhovych, I. I. (2013). *Teoriia i metody sotsialnoi roboty: navch. posib.* [Theory and methods of social work: textbook]. 3rd ed., rev. and enlarged. Kyiv : MAUP, 168 p. [in Ukrainian].
9. Lukashevych, M. P., Myhovych, I. I. (2003). *Teoriia i metody sotsialnoi roboty: Navch. posibnyk* [Theory and methods of social work: Textbook]. 2nd ed., rev. and enlarged. Kyiv : MAUP, 168 p. [in Ukrainian].
10. Payne, M. (2000). *Suchasna teoriia sotsialnoi roboty* [Modern theory of social work]. Kyiv: [b. v.], 456 p. [in Ukrainian].
11. Semihina, T. V. (2015). *Mizhnarodna sotsialna robota: hlobalni priorytety sotsialnoho rozvytku i nove vyznachen- nia sotsialnoi roboty* [International social work: global priorities of social development and new definition of social work]. *Visnyk APSV*, No. 1, pp. 6–11. [in Ukrainian].
12. Sydorov, V. (2000). *Roli ta funktsii sotsialnykh pratsivnykiv* [Roles and functions of social workers]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/149244433.pdf> [in Ukrainian].
13. *Sotsialna robota v Ukraini: pershi kroky* [Social work in Ukraine: the first steps] / ed. by V. Poltavets. (2000). Kyiv : KM “Academia”, 236 p. [in Ukrainian].
14. *Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu: navchalnyi posibnyk* [Social work: realities and challenges of the time: textbook]. (2021). Sloviansk : Vyd-vo B. I. Matorina, 219 p. [in Ukrainian].
15. *Sotsialna robota v Ukraini: osnovni napriamy, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Social work in Ukraine: main directions, problems and prospects of development] / ed. by prof. O. O. Osetrova. (2016). *Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, April 28, 2016.* Dnipro : DNU, 147 p. [in Ukrainian].
16. Richmond, M. E. (1917). *Social diagnosis.* Harvard University – Collection Development Department, Widener Library, HCL / New York: Russell Sage Foundation. Retrieved from <https://www.historyofsocialwork.org/PDFs/1917,%20Richmond,%20Social%20Diagnosis%20OCR%20C.pdf>
17. Taft, J. (1958). *Otto Rank, A biographical study based on notebooks, letters, collected writings, therapeutic achievements and personal associations.* New York, NY : Julian Press.

УДК 370.364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.9>

Тетяна СЕМИГІНА

докторка політичних наук, професорка, професорка, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Кільцева дорога 3-А, м. Київ, Україна, 03187

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Андрій КАРКАЧ

доктор філософії із соціальної роботи, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права, вул. Монастирська, 6, м. Полтава, Україна, 36000

ORCID: 0000-0002-3959-0568

Бібліографічний опис статті: Семігіна, Т., Каркач, А. (2024). Герагогіка: сприяння активному старінню через освіту та соціальну інтеграцію. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 68–73, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.9>

ГЕРАГОГІКА: СПРИЯННЯ АКТИВНОМУ СТАРІННЮ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ ТА СОЦІАЛЬНУ ІНТЕГРАЦІЮ

Герагогіка – це новий напрям у педагогіці, що спеціалізується на навчанні осіб літнього віку, враховуючи їхні специфічні потреби та особливості розвитку. Однак герагогіка – не просто відгалуження освіти дорослих, а поєднання педагогічних технологій із соціальною роботою, що дозволяє створити інклюзивне середовище для навчання та розвитку літніх людей. Ця стаття присвячена розробці і впровадженню герагогічних практик у контексті концепції активного старіння, що сприяє соціальній інтеграції та підвищенню якості життя літніх людей. У статті аналізуються теоретичні основи геронтоосвітніх програм, а також різноманітні підходи до адаптації освітніх програм, які допомагають літнім людям розвивати критичне мислення, емоційну стійкість та активну участь у суспільстві.

Одним із ключових аспектів герагогіки є мотивація до навчання, що дозволяє подолати внутрішні бар'єри, такі як сумніви у власних здібностях або негативний досвід навчання у минулому. У статті пропонуються методи активізації навчального процесу, включаючи групову роботу, залучення молодших менторів, а також створення геронтоосвітніх програм, які підтримують саморозвиток і підвищують впевненість літніх людей у своїх силах.

Стаття також розглядає важливість цифрової інклюзії у житті осіб літнього віку. У контексті сучасної цифровізації наголошується на необхідності навчання літніх людей основам комп'ютерної грамотності, користування смартфонами, соціальними мережами та державними сервісами, що дозволяє їм зберігати соціальні зв'язки, отримувати доступ до актуальної інформації про соціальні послуги та активно взаємодіяти з навколишнім світом.

Реалізація запропонованих напрямів герагогічної діяльності може суттєво покращити якість життя літніх людей, сприяючи їхній соціальній активності, самовираженню та інтеграції в сучасному суспільстві.

Ключові слова: герагогіка, активне старіння, освіта для літніх людей, цифрова інклюзія, соціальна інтеграція.

Tetyana SEMIGINA

Doctor in Political Science, Professor, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kiltseva doroga, 3-A, Kyiv, Ukraine, 03187

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Andriy KARKACH

Doctor of Philosophy in Social Work, Associate Professor at the Department of Social Work and Special Education, Poltava Institute of Economics and Law, 6 Monastyrskya str., Poltava, Ukraine, 36000

ORCID: 0000-0002-3959-0568

To cite this article: Semigina, T., Karkach, A. (2024). Herahohika: sprianniia aktyvnomu starinniu cherez osvitu ta sotsialnu intehratsiiu [Geragogy: promoting active aging through education and social integration]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 68–73, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.9>

GERAGOGY: PROMOTING ACTIVE AGING THROUGH EDUCATION AND SOCIAL INTEGRATION

Geragogy is a new direction in pedagogy that specializes in the education of older adults, taking into account their specific needs and developmental characteristics. However, geragogy is not merely a branch of adult education; it is a combination of pedagogical technologies and social work that creates an inclusive environment for learning and development among older people. This article is dedicated to the development and implementation of geragogical practices within the context of the active aging concept, which promotes social integration and enhances the quality of life for older adults. The article analyzes the theoretical foundations of gerontological educational programs, as well as various approaches to adapting educational programs that help older adults develop critical thinking, emotional resilience, and active participation in society.

One of the key aspects of geragogy is motivation for learning, which allows for overcoming internal barriers such as doubts about one's abilities or negative past learning experiences. The article proposes methods to activate the learning process, including group work, engaging younger mentors, and creating gerontological educational programs that support self-development and boost older adults' confidence in their abilities.

The article also discusses the importance of digital inclusion in the lives of older adults. In the context of modern digitalization, it emphasizes the need to teach older adults the basics of computer literacy, how to use smartphones, social media, and government services, which enables them to maintain social connections, access up-to-date information about social services, and actively interact with the surrounding world.

The implementation of the proposed directions of geragogical activities can significantly improve the quality of life for older adults, promoting their social activity, self-expression, and integration into contemporary society.

Key words: geragogy, active aging, education for older adults, digital inclusion, social integration.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де тривалість життя постійно зростає, герагогіка відіграє ключову роль у підтримці соціальної активності та інклюзії літніх людей. Упровадження концепції активного старіння в Україні є критично важливим з огляду на демографічні зміни та виклики цифрової нерівності (Semigina, Karkach, 2022). Активне старіння базується на принципах участі, здоров'я та безпеки літніх осіб (Zaidi et al., 2018), що створює основу для розвитку герагогіки як науки, що поєднує навчання та освіту літніх людей із соціальною роботою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Герагогіка базується на принципах андрагогіки, проте враховує специфічні фізіологічні, психологічні та соціальні потреби осіб літнього віку.

Сам термін «герагогіка» (від грец. "γέρων" – старець і "ἀγωγή" – керівництво, виховання) був запропонований німецьким науковцем Гіларіоном Пецольдом у 1965 році. Він охоплює освітні програми для літніх людей, які поєднують у собі освітні та терапевтичні компоненти. Сам автор назвав це «інтегративною герагогікою» (Petzold, 1977).

У 1980-х роках Френк Гленденінг (Glendenning, 1985), провідний європейський дослідник у галузі освітньої геронтології, розвиває ідеї самонавчання як новий підхід до організації освітніх інтервенцій для літніх людей. Цей підхід передбачає можливість як самостійного навчання, так і участі в структурованих програмах. Він також

вводить поняття «геронтоосвіта».

Джеймс Батерсбі у своїй роботі «Від андрагогіки до герагогіки» (Battersby, 1992) запропонував новий підхід до навчання людей літнього віку, акцентуючи увагу на важливості підтримки когнітивної активності. Він зазначав, що навчання у пізньому віці не лише запобігає когнітивним порушенням, але й сприяє особистісному зростанню, розкриттю потенціалу та самореалізації. Його дослідження показують, що освіта на етапі пізньої дорослості допомагає сповільнити прогрес деменції та сприяє особистісному розвитку.

Інші дослідники (Breinbauer, 2007; Bubolz-Lutz, 2022; Halicki, 2013) розглядають освіту літніх людей як частину безперервного навчання, мотивованого особистою ініціативою та соціальною активністю. Вони вказують на те, що це допомагає людям літнього віку залишатися активними та самореалізованими.

В українському контексті геронтологічна освіта розглядається як важливий елемент соціалізації людей літнього віку, що сприяє їхньому саморозвитку, збереженню незалежності та здатності самостійно вирішувати щоденні проблеми. Наукова література акцентує увагу на безперервному навчанні як засобі підтримки активного способу життя в старості (Сопко, 2014). Практики, такі як Університети третього віку, відіграють ключову роль у цьому процесі. Українська дослідниця освіти дорослих Л. Лук'янова (2021) зазначає, що навчання в таких

університетах не лише сприяє когнітивному розвитку, а й формує соціальні зв'язки в спільноті, стимулюючи активну участь літніх людей у громадському житті.

Таким чином, геррагогіка зосереджується не лише на передачі знань, але й на розвитку особистісного потенціалу, підтримці психічного та фізичного здоров'я людей літнього віку. Цей підхід сприяє соціальній інтеграції, покращенню якості життя та подовженню періоду активного старіння через стимуляцію когнітивних і соціальних здібностей, а також формуванню інклюзивного середовища. Наразі у вітчизняному науковому дискурсі обмаль наукових розвідок щодо особливостей застосування геррагогічних підходів у практичній роботі з літніми людьми.

Мета дослідження. Ця робота має на меті схарактеризувати напрями впровадження геррагогічних підходів у сучасній роботі з літніми людьми у контексті концепції активного старіння, що сприяє соціальній інтеграції та підвищенню якості життя цієї цільової групи, а також визначити основні труднощі реалізації геронтоосвітніх програм.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням напрацювань науковців щодо засадничих принципів геррагогіки та ключових параметрів концепції активного старіння, основні напрями впровадження геррагогіки спрямовані на розвиток інфраструктури, цифрової інклюзії та мотивації літніх людей до навчання, що дозволяє забезпечити їхню соціальну та освітню інтеграцію. Розглянемо їх детальніше.

1. Розвиток інфраструктури для освіти літніх людей.

Це завдання охоплює адаптацію освітніх програм до їхніх потреб та можливостей, а також інтеграцію міжгенераційного обміну знаннями (Kilian, 2016). Сучасна геррагогіка повинна враховувати необхідність індивідуалізації навчального процесу.

Для цього слід розробляти програми, які передбачають гнучкий підхід до навчання, що враховує різні рівні знань та досвіду слухачів літнього віку. Окрім того, важливим аспектом вважаємо забезпечення психологічної підтримки учасників освітніх програм, оскільки чимало з них стикається з проблемами втрати когнітивних здібностей або емоційної ізоляції.

Також необхідно розвивати самостійність,

критичне мислення та когнітивну активність літніх людей (Kern, 2014). Використання сучасних методів та технологій навчання, таких як дистанційні курси, інтерактивні лекції та тренінги, дозволяє зробити навчальний процес більш доступним і гнучким (Каркач, Семигіна, 2024; Rosell et al., 2024). Важливо розвивати індивідуальні освітні плани, що дають можливість літнім слухачам самостійно обирати напрями навчання залежно від їхніх потреб і бажань.

2. Цифрова інклюзія та участь у суспільстві.

Геррагогіка також повинна враховувати особливості сучасного цифрового суспільства, сприяючи активній участі літніх людей у соціально-культурному житті країни. За даними досліджень (Каркач, Семигіна, 2019), подолання цифрової нерівності є одним із ключових викликів для соціальної інклюзії осіб літнього віку. В умовах цифровізації важливо забезпечити доступ до інформаційних технологій і навчити літніх людей ефективно використовувати ці ресурси.

Важливим елементом концепції активного старіння виступає цифрова інклюзія або «е-інклюзія», адже вона забезпечує доступ до освітніх ресурсів, інформації та соціальних послуг через сучасні технології (Семигіна, Каркач, 2019). Цифрові навички дозволяють літнім людям не тільки залишатися активними учасниками суспільства, а й розширювати коло соціальних контактів та підтримувати зв'язки зі своїми родичами й друзями. У рамках стратегії активного старіння важливо приділяти увагу розвитку цифрової компетентності, яка стане ключовим фактором освітньої та соціальної інклюзії осіб літнього віку (Schirmer et al., 2024).

Для впровадження цього напрямку важливою є організація курсів з базової комп'ютерної грамотності, використання смартфонів, соціальних мереж та державних сервісів. Це допомагає літнім людям оволодіти навичками, необхідними для ефективного спілкування з родичами та друзями, доступу до інформації про соціальні послуги, участі в онлайн-заходах та культурних ініціативах, а також для самостійного використання електронних сервісів у повсякденному житті, таких як онлайн-банкінг або замовлення товарів і послуг.

Слід звернути увагу й на використання технологій штучного інтелекту, адаптивних плат-

форм навчання та персоналізованих рекомендацій, що може сприяти більш ефективному засвоєнню цифрових навичок.

Мотивація до навчання та геронтоосвітні програми. Літні люди часто стикаються з внутрішніми бар'єрами, такими як сумніви у власних здібностях або відсутність мотивації через погані попередні освітні досвіди. Інші труднощі у навчанні можуть бути пов'язані зі станом здоров'я (слабкістю зору, слуху, поганою координацією рухів тощо), і саме вони мають бути взяті до уваги при плануванні цільових геронтоосвітніх програм. Тому важливо розробляти освітні програми, орієнтовані на сильні сторони людей літнього віку, що допомагає їм усвідомити власний потенціал і мотивує до участі у навчальному процесі (Столярик, Семигіна, 2022).

Одним із ефективних методів підвищення мотивації є групова робота. Наприклад, літні люди можуть працювати над спільною виставкою або публікацією, що допомагає їм відчутися частиною команди і зміцнити соціальні зв'язки. Також доцільно, як відзначають дослідники (Takagi, Magnoquin-Serrano, 2024), будувати навчальний процес на дискусіях із літніми людьми.

З нашого досвіду, залучення молодших менторів або наставників може суттєво підвищити мотивацію літніх людей (Каркач, Семигіна, 2024). Взаємодія з молодшими поколіннями не лише сприяє розвитку нових навичок, а й розширює світогляд літніх людей, надає їм нові перспективи (Nachem, 2023).

Геронтоосвітні програми повинні акцентувати увагу на підтримці саморозвитку, підвищенні впевненості та здатності до самостійного прийняття рішень. Це може включати не тільки навчання новим навичкам, але й розвиток емоційної стійкості та психічного благополуччя, наприклад, завдяки проведенню спеціальних тренінгів. Успішна реалізація таких програм може сприяти поліпшенню якості життя людей літнього віку, допомагаючи їм залишатися активними та соціально залученими учасниками суспільства.

Водночас під час впровадження геронтоосвітніх програм можна зіткнутися з цілою низкою **труднощів**:

– **Складність адаптації навчальних програм:** Розробка і адаптація навчальних програм, які відповідають потребам літніх людей, може бути складним процесом, що потребує глибо-

кого розуміння їхніх особливостей та потреб.

– **Непідготовлені викладачі:** Викладачі або тьютори, які не мають спеціальної підготовки в геронтогії, можуть не знати, як адаптувати навчальні матеріали та методи для літніх людей, що може призвести до неефективності програм.

– **Брак спеціалізованих ресурсів:** Відсутність навчальних матеріалів, адаптованих для літніх людей, може ускладнити процес навчання. Програми повинні мати доступ до якісних ресурсів, які враховують потреби та здібності цієї вікової групи.

– **Фінансові обмеження:** Обмежене фінансування на програми освіти для літніх людей може стати серйозною перешкодою для їх реалізації. Це стосується як ресурсів на навчальні матеріали, так і оплати праці викладачів.

– **Відсутність доступу до технологій:** Нестача доступу до комп'ютерів, смартфонів та інтернету може ускладнити навчання цифровим навичкам, необхідним для активного життя у сучасному суспільстві.

– **Стереотипи та упередження:** Соціальні стереотипи про літніх людей, які вважають їх неспроможними до навчання або зміни, можуть заважати прийняттю геронтоосвітніх програм. Це може призвести до недооцінки їхнього потенціалу та зниження мотивації, а також самотивації до зміни власної ситуації.

– **Відсутність підтримки з боку родини:** Якщо члени родини не підтримують або не заохочують літніх людей до участі в навчальних програмах, це може негативно вплинути на їхню мотивацію.

На нашу думку, для успішної реалізації геронтоосвітніх підходів необхідно розробити цілісну стратегію, яка включатиме навчальні програми, психологічну підтримку та співпрацю між різними соціальними інститутами. Це дозволить забезпечити всебічний розвиток літніх людей та їхнє активне включення в суспільство. Потрібно також звернути увагу на можливість зміни або адаптації політики освіти дорослих для підтримки геронтоосвітніх програм.

Важливо інтегрувати інноваційні технології в навчальні процеси, що зробить навчання більш доступним та цікавим для літніх людей. Крім того, слід залучати експертів у галузі соціальної роботи та психології для розробки програм підтримки, які враховують специфічні потреби та бар'єри, з якими стикаються

літні люди в процесі навчання. Також доцільно ініціювати громадські кампанії для зміни суспільного сприйняття старіння та навчання, що допоможе подолати стереотипи і стимулювати активність серед літніх людей.

Висновки та напрями подальших досліджень. Герагогіка, у поєднанні з концепцією активного старіння, сприяє розширенню можливостей для літніх людей у сфері освіти та соціальної інтеграції. Впровадження герагогічних практик може стати ефективним інструментом для підвищення якості життя осіб літнього віку, сприяти їхньому самовираженню, соціальній активності та продовженню активної участі у житті суспільства.

Одним із ключових аспектів є розвиток геронтоосвітніх програм, які враховують специфічні потреби літніх людей і їхні попередні освітні досвіди. Підвищення мотивації до навчання, впровадження сучасних технологій, а також залучення молодших менторів можуть значно покращити процес навчання та соціалізації осіб літнього віку.

Проте реалізація таких програм стикається реальні потреби цієї цільової групи.

з певними труднощами, такими як стереотипи про старість, недостатня обізнаність про можливості герагогіки серед фахівців та літніх людей, а також фінансові та ресурсні обмеження. Важливо також враховувати психологічні бар'єри, які можуть заважати літнім людям долучитися до навчання.

Напрями подальших досліджень можуть охоплювати вивчення ефективності різних методів підвищення мотивації літніх людей до навчання, аналіз психологічних бар'єрів, які заважають участі в освітніх програмах, дослідження впливу цифрової інклюзії на якість життя, а також розробку інноваційних інструментів та платформ для інтеграції осіб похилого віку в цифрове суспільство. Дослідження також можуть зосереджуватися на порівнянні міжнародних практик у герагогії, що дозволить виявити успішні моделі, які можна адаптувати в Україні. Окрім того, важливими є питання моніторингу та оцінки впливу геронтоосвітніх програм на соціальну інтеграцію та загальне благополуччя літніх людей, що дозволить вдосконалити програми та адаптувати їх під

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каркач А. В., Семигіна Т. В. Подолання цифрової нерівності як виклик для сучасної соціальної роботи з літніми людьми. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society (1st ed.)*. Dallas : Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96–105.
2. Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей літнього віку. Tallinn : Teadmus, 2024.
3. Лук'янова Л. Концепція діяльності Університетів третього віку. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2021.
4. Семигіна Т., Каркач А. «Е-інклюзія» літніх людей і соціальна робота. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи* : м-ли Всеукр.наук.-практ. конф. Умань : ВІЗАВІ, 2019. С. 130–133.
5. Сопко Р. І. Потреби людей похилого віку: теоретико-методологічні підходи до дослідження і проблеми реалізації. *Наукові праці. Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Соціологія*. 2014. Вип. 244(232). С. 115–119.
6. Столярник О., Семигіна Т. Підхід, орієнтований на сильні сторони: огляд основних принципів. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 4. С. 59–67.
7. Battersby D. From Andragogy to Gerogogy. *Journal of Educational Gerontology*. 1992. Vol. 2(1). P. 4–10.
8. Breinbauer I. M. Bildung im Alter. *Die neuen Alten – Retter des Sozialen?* VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. P. 85–107.
9. Bubolz-Lutz E., Engler S., Kricheldorf K., Schramek R. Geragogik. Bildung und Lernen im Prozess des Alterns. Kohlhammer, 2022.
10. Glendenning F. Educational gerontology: International perspectives. New York : St. Martin's Press, 1985.
11. Halicki J. Edukacja osób starszych w Polsce – jej wymiar teoretyczny i praktyczny. *Edukacja Dorosłych*. 2013. № 2(69). S. 9–18.
12. Hachem H. Older learners partaking in intergenerational learning: Freirean-inspired remarks. *Ricerche di Pedagogia e Didattica. Journal of Theories and Research in Education*. 2023. Vol. 18(2). P. 81–96.
13. Kern D. Conceptual Basis for Learning. *Learning across Generations in Europe. Research on the Education and Learning of Adults* / Schmidt-Hertha, B., Krašovec, S. J., Formosa, M. (eds). Rotterdam: SensePublishers, 2014.
14. Kilian M. Special geragogy in an aging society—needs and possibilities. *Exlibris Social Gerontology Journal*. 2016. Vol. 12(2). P. 89–104.
15. Petzold H.G. Integrative Geragogik – Gestaltmethoden in der Bildungsarbeit mit alten Menschen. *Gestaltpädagogik. Konzepte der integrativen Erziehung* / Petzold, H. G., Brown, G. (Hrsg). München : Pfeiffer, 1977. S. 214–246.
16. Rosell J., Sepúlveda-Caro S., Bustamante, F. Educational Gerontechnology: Toward a Comprehensive Model for the Education of Digital Technologies for Older Adults. *International Conference on Human-Computer Interaction*.

Cham : Springer Nature, 2024. P. 275–292.

17. Semigina, T., Karkach, A. The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences. Vinnytsia : European Scientific Platform, 2022. С. 62–84.

18. Schirmer M., et al. Educational Concepts of Digital Competence Development for Older Adults – A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 20(13). P. 6269.

19. Takagi E., Marroquin-Serrano M. C. Friendly University principles: discussion with older learners. *Educational Gerontology*. 2024. Vol. 50(1). P. 49–61.

20. Zaidi A. et al., eds. Building Evidence for Active Ageing Policies: Active Ageing Index and its Potential. Singapore : Springer Nature, 2018.

REFERENCES:

1. Karkach, A., & Semigina, T. (2019). Podolannya tsyfrovoy nerivnosti yak vyklyk dlya suchasnoi sotsialnoi roboty z litnymi lyudmy [Tackling Digital Inequality as a Challenge for Contemporary Social Work with Older Adults]. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society (1st ed.)*. Dallas : Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96–105.

2. Karkach, A., & Semigina, T. (2024). *Tsyfrova kompetentnist lyudey litnoho viku* [Digital Competence of Older Adults]. Tallinn : Teadmus, 2024.

3. Lukyanova, L. (2021). *Konceptsiya diyal'nosti Universytetiv tretyoho viku* [Concept of the activity of universities of the third age]. Kyiv : Yurko Liubchenko Publishing House.

4. Semigina, T., & Karkach, A. (2019). “E-inkluziya” litnikh lyudey i sotsial'na robota [“E-inclusion” of elderly people and social work]. In: *Aktual'ni problemy sotsial'noyi pedahohiky ta sotsial'noyi roboty : m-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 130–133). Uman': VIZAVI.

5. Sopko, R. I. (2014). Potreby lyudey pokhyloho viku: teoretyko-metodolohichni pidkhody do doslidzhennia i problemy realizatsii [Needs of elderly people: theoretical and methodological approaches to research and implementation issues]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylanska akademiia."* *Seriia : Sotsiologiia*, 244(232), 115–119.

6. Stoliaryk, O., & Semigina, T. (2022). Pidhid, orientovanyi na sylni storony: ohliad osnovnykh pryntsyypiv [Strengths-based approach: an overview of key principles]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (4), 59–67.

7. Battersby, D. (1992). From andragogy to gerogogy. *Journal of Educational Gerontology*, 2(1), 4–10.

8. Breinbauer, I. M. (2007). Bildung im Alter. In: *Die neuen Alten—Retter des Sozialen?* (pp. 85–107). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

9. Bubolz-Lutz, E., Engler, S., Kricheldorf, K., & Schramek, R. (2022). Geragogik: Bildung und Lernen im Prozess des Alterns. Kohlhammer.

10. Glendenning, F. (1985). *Educational gerontology: International perspectives*. New York: St. Martin's Press.

11. Halicki, J. (2013). Edukacja osób starszych w Polsce – jej wymiar teoretyczny i praktyczny. *Edukacja Dorosłych*, 2(69), 9–18.

12. Hachem, H. (2023). Older learners partaking in intergenerational learning: Freirean-inspired remarks. *Ricerche di Pedagogia e Didattica: Journal of Theories and Research in Education*, 18(2), 81–96.

13. Kern, D. (2014). Conceptual Basis for Learning. In: Schmidt-Hertha, B., Krašovec, S.J., Formosa, M., eds. *Learning across Generations in Europe. Research on the Education and Learning of Adults*. SensePublishers, Rotterdam.

14. Kilian, M. (2016). Special geragogy in an aging society—needs and possibilities. *Exlibris Social Gerontology Journal*, 12(2), 89–104.

15. Petzold, H. G. (1977). Integrative Geragogik – Gestalmethoden in der Bildungsarbeit mit alten Menschen. In H. G. Petzold & G. Brown, eds., *Gestaltpädagogik: Konzepte der integrativen Erziehung* (pp. 214–246). München : Pfeiffer.

16. Rosell, J., Sepúlveda-Caro, S., & Bustamante, F. (2024). Educational gerontechnology: Toward a comprehensive model for the education of digital technologies for older adults. In *Proceedings of the International Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 275–292). Cham : Springer Nature.

17. Semigina, T., & Karkach, A. (2022). The elderly care, active ageing and geragogy: Could they co-exist in Ukraine and how? In *Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences* (pp. 62–84). Vinnytsia : European Scientific Platform.

18. Schirmer, M., Dalko, K., Stoevesandt, D., Paulicke, D., & Jahn, P. (2023). Educational Concepts of Digital Competence Development for Older Adults – A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(13), 6269.

19. Takagi, E., & Marroquin-Serrano, M. C. (2024). Friendly university principles: Discussion with older learners. *Educational Gerontology*, 50(1), 49–61.

20. Zaidi, A., et al., eds. (2018). Building evidence for active ageing policies: Active ageing index and its potential. Singapore: Springer Nature.

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.10>

Ольга СТОЛЯРИК

докторка філософії із соціальної роботи, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Надія ГОРІШНА

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

Ірина КРИНИЦЬКА

кандидатка соціологічних наук, в.о. завідувача кафедри педагогіки та соціальної роботи, Заклад вищої освіти «Український католицький університет», вул. Іларіона Свенціцького, 17, м. Львів, Україна, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

Бібліографічний опис статті: Столярик, О., Горішна, Н., Криницька, І. (2024). Сучасні підходи до оцінки якості соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 74–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.10>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У публікації розкривається тема моніторингу та оцінки якості соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та ключові аспекти, пов'язані з підходами до забезпечення ефективності цих послуг. Основний фокус робиться на комплексності оцінки, яка охоплює як кількісні, так і якісні показники, що дозволяє врахувати індивідуальні потреби кожної дитини та забезпечити відповідний рівень підтримки. Також у статті досліджується підходи до оцінки ефективності надання реабілітаційних послуг та ступінь їхньої відповідності міжнародним стандартам. Розглядаються інструменти, які можуть застосовуватися для моніторингу якості, включаючи анкетування, спостереження, ступінь досягнення індивідуальних реабілітаційних цілей, оцінку клінічних показників, якості життя та міри задоволеності дитини і батьків, що дозволяє забезпечити зворотний зв'язок та внесення необхідних коригувань у процес надання соціально-реабілітаційних послуг. Наголошено на важливості інтеграції міждисциплінарного підходу до моніторингу та оцінки якості послуг, який об'єднує зусилля фахівців різних сфер для досягнення оптимальних результатів у реабілітації дітей з інвалідністю. Стаття розкриває важливість залучення родин до процесу оцінки якості послуг, оскільки це сприяє кращому розумінню потреб дітей та їхніх родин, а також підвищенню рівня довіри та співпраці між родинами та соціальними працівниками, завдяки чому, послуги стають більш адресними та ефективними. У публікації наголошується на доцільності розробки національних стандартів якості, регулярних зовнішніх аудитів у процесі моніторингу та оцінки реабілітаційних послуг, а також впровадження сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: соціальна реабілітація, соціально-реабілітаційні послуги, дитина з інвалідністю, моніторинг та оцінка якості.

Olha STOLIARYK

PhD in Social Work, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 University str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Nadia HORISHNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

Iryna KRYNYTSKA

Candidate of Sociology Science, Acting Head of the Department of Pedagogy and Social Work, Ukrainian Catholic University, 17 Ilarion Svetsitskoho str., Lviv, Ukraine, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

To cite this article: Stolaryk, O., Horishna, N., Krynytska, I. (2024). Suchasni pidkhody do otsinky yakosti sotsial'no-reabilitatsiynykh posluh dlya ditey z invalidnistyu [Modern approaches to assessing the quality of social rehabilitation services for children with disabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 74–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.10>

MODERN APPROACHES TO QUALITY ASSESSMENT OF SOCIAL REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES

The publication reveals the topic of monitoring and evaluating the quality of social rehabilitation services for children with disabilities and key aspects related to approaches to ensuring the effectiveness of these services. The main focus is on the comprehensiveness of the assessment, which covers both quantitative and qualitative indicators, which allows taking into account the individual needs of each child and providing the appropriate level of support. The article also examines approaches to evaluating the effectiveness of providing rehabilitation services and their degree of compliance with international standards. The tools that can be used for quality monitoring are considered, including questionnaires, observations, the degree of achievement of individual rehabilitation goals, assessment of clinical indicators, quality of life and degree of satisfaction of the child and parents, which allows providing feedback and making the necessary adjustments in the process of providing social rehabilitation services. The importance of integrating an interdisciplinary approach to monitoring and evaluating the quality of services, which combines the efforts of specialists from various fields to achieve optimal results in the rehabilitation of children with disabilities, is emphasized. The article reveals the importance of involving families in the process of assessing the quality of services, as it contributes to a better understanding of the needs of children and their families, as well as increasing the level of trust and cooperation between families and social workers, thanks to which services become more targeted and effective. The publication emphasizes the feasibility of developing national quality standards, regular external audits in the process of monitoring and evaluating rehabilitation services, as well as the introduction of modern information technologies.

Key words: social rehabilitation, social rehabilitation services, child with disabilities, monitoring and quality assessment.

Постановка проблеми. Моніторинг та оцінка якості соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю є критичним питанням не лише для української соціальної роботи, а й для практиків закордоном. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю забезпечити права дітей з інвалідністю та їх батьків чи опікунів на рівний доступ до якісної соціальної підтримки. В Україні, як і за кордоном, кількість дітей з інвалідністю регулярно зростає, що вимагає від системи соціальних служб ефективної адаптації до нових викликів. Відсутність належного моніторингу може призвести до неякісного надання послуг, що погіршує рівень життя цих дітей та їхніх сімей.

Міжнародні стандарти визначають високі вимоги до якості соціальних послуг у сфері реабілітації, і Україна прагне інтегрувати ці підходи у свою практику. Відтак, у документі ВООЗ «Реабілітація 2030: заклик до дії» (World Health Organization, 2019) визначено, що у світовій спільноті наявна незадоволена потреба

в реабілітаційних послугах, особливо в країнах із низьким та середнім доходом населення. Документ акцентує увагу на прогнозі щодо зростання попиту на реабілітаційні послуги в близькій перспективі, тому наявна необхідність у підвищенні їх якості та доступності для усіх цільових груп отримувачів. Документ також закликає не відокремлювати соціально-реабілітаційні послуги із доступом осіб з інвалідністю до допоміжних реабілітаційних технологій, адже реабілітація – це довготривала інвестиція у людський капітал, тому від її якості залежить громадське здоров'я країни в цілому, її економічний та соціальний розвиток (World Health Organization, 2022).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реабілітація є важливою частиною безперервного догляду разом із превенцією, терапією, лікуванням та паліативною допомогою, тому її слід вважати важливим компонентом інтегрованих соціально-медичних послуг. Брак доказових інструментів оцінки ступеню задоволення

якістю реабілітаційних послуг серед споживачів є пріоритетною перешкодою у їх розвитку. Поряд з тим, процес моніторингу та оцінки соціальної реабілітації стикається і з іншими викликами, як-от відсутність політичної підтримки та узгодженого планування на національному рівні, низькі показники інтеграції зусиль з однієї сторони – міністерства соціальної політики, з іншої – міністерства охорони здоров'я, недостатнє фінансування, брак кваліфікованих працівників, що можуть здійснювати реабілітаційні втручання, невеликий вибір засобів реабілітації та належного обладнання, відсутність інформаційних систем даних з управління соціально-реабілітаційними послугами (World Health Organization, 2017).

Аналіз останніх публікацій з питань оцінки якості соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю свідчить про зростаючу увагу до проблеми реабілітації дітей з інвалідністю та членів їх сімей. Дослідники акцентують увагу на важливості розроблення інструментів, що ґрунтуються на комплексному підході до оцінки якості послуг та включають у себе як кількісні, так і якісні методи (Miller, di Domenico, 2020; Smith, Kettle, 2021). Одним з пріоритетних напрямків у дослідженні якості реабілітаційних послуг є використання індивідуалізованих інструментів оцінки, які враховують специфічні потреби дітей з інвалідністю та їх батьків чи опікунів (Smith et al., 2019). У центрі такої оцінки – потреби та якість життя дитини з інвалідністю, а також членів її сім'ї (Столярик, Семигіна, 2021).

Інше важливе питання, яке висвітлюється в науковій літературі, – це інтеграція соціальних та медичних послуг для забезпечення максимального задоволення потреб споживачів реабілітаційних втручань. Дослідники наголошують на необхідності координації зусиль між різними агентствами та організаціями, що надають послуги дітям з інвалідністю (Jones, Brown, 2020; Кудрявцева, 2021; Горішна, Петрочко, Столярик, 2023). Вагомим аспектом цієї інтеграції вважають доступність та застосування асистивних технологій та технічних засобів у процесі реабілітації, що сприяє покращенню якості життя дітей та їхніх сімей.

Ще одним напрямком з покращення якості соціально-реабілітаційних послуг, на думку дослідників, є впровадження цифрових техноло-

гій у систему моніторингу та оцінки (Kukulka-Hulme, Garnett, 2022). Використання електронних систем збору даних дозволяє швидко реагувати на зміни в потребах дітей та їх батьків чи опікунів (Miller, Thompson, 2018). Це також сприяє кращому розумінню ефективності програм і надає можливість для своєчасного коригування реабілітаційних заходів.

На сьогоднішній день в світовій спільноті наявні різнопланові підходи до процесу моніторингу та оцінки якості соціально-реабілітаційних послуг, які різняться між собою за інструментами вимірювання показників дієвості реабілітаційних втручань. В Україні якість соціальних послуг вимірюється згідно із державними стандартами надання соціальних послуг, а ключовими інструментами є процес зовнішнього та внутрішнього аудиту, який вимірює кількісні та якісні показники якості. Однак, попри це, існує ряд викликів, які ускладнюють ефективність та результативність процесу моніторингу та оцінки (Ковальчук, 2020; Кудрявцева, 2021).

Одним з основних викликів є відсутність комплексного підходу, який би враховував не лише кількісні, але й якісні аспекти реабілітаційних послуг, включаючи їхню довгострокову ефективність та вплив на загальне благополуччя отримувачів. Також на ефективність процесу моніторингу та оцінки впливає недосконалість механізмів зворотного зв'язку від отримувачів, їх залучення до процесу оцінки, що значно обмежує можливості чутливої адаптації послуг до індивідуальних потреб отримувачів. Це підкреслює необхідність дослідження комплексних та гнучких підходів до моніторингу та оцінки, які б включали не лише кількісні дані, але й якісний аналіз, який дозволив би більш точно відобразити реальну ефективність реабілітаційних втручань.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до моніторингу та оцінки якості соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей, а також розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Ця розвідка здійснена у рамках дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди, що фінансується Національним фон-

дом досліджень України, реєстраційний номер № 2022.01/0166). У статті аналізується важливість систематичного моніторингу якості надання соціально-реабілітаційних послуг, акцентуючи увагу на сімейноцентрованому підході.

Методологічно робота побудована на кабінетному дослідженні: (1) аналізі наукової літератури, звітів дослідження ВООЗ, ЮНЕСКО, а також інших міжнародних організацій для визначення основних тенденцій та підходів до критеріїв моніторингу та оцінки якості реабілітаційних послуг, (2) вивченні інструментів, які використовуються у процесі оцінки якості реабілітаційних послуг за кордоном, з метою виявлення найкращих практик, які можуть бути адаптовані в Україні.

Виклад основного матеріалу. У закордонній практиці соціальної роботи значну увагу приділяють забезпеченню якості соціальних послуг та їх системному моніторингу. При цьому, якість розглядається як сукупність характеристик і показників, які визначають здатність послуги задовольняти потреби та очікування отримувачів, забезпечуючи їм належний рівень підтримки, допомоги та захисту, відповідно до встановлених стандартів і нормативних вимог. ВООЗ підкреслює, що якість послуг включає втручання, які відповідають потребам клієнтів та пацієнтів, мінімізують ризики та забезпечують оптимальні результати підтримки. У нашій роботі ми виходимо із розуміння якості реабілітаційної послуги з позиції визначення ВООЗ та Міжнародної організації зі стандартизації.

Визначення якості послуг, введене Всесвітньою організацією охорони здоров'я, з охоплює декілька ключових критеріїв, серед яких (World Health Organization, 2018):

– *Ефективність.* Послуги повинні базуватися на наукових знаннях і надаватися у такий спосіб, який принесе видимі та (або) вимірювані результати.

– *Продуктивність.* Послуги повинні надаватися з цільовим використанням ресурсів, максимально використовуючи наявні засоби.

– *Доступність.* Послуги повинні бути доступними для всіх споживачів без дискримінації, незалежно від їхньої соціально-економічної ситуації чи життєвого контексту.

– *Безпечність.* Послуги повинні мінімізувати ризик шкоди для клієнтів та враховувати етичні принципи.

– *Клієнтоцентрованість.* Послуги повинні враховувати індивідуальні потреби та життєву ситуацію клієнтів.

– *Рівність.* Послуги повинні надаватися на рівних умовах, забезпечуючи справедливість у доступі до них.

Натомість Міжнародна організація зі стандартизації розглядає поняття якості як ступеню балансу між властивостями послуги і їх відповідністю встановленим вимогам до неї (International Organization for Standardization, 2015). Тобто, щоб послуга вважалася якісною, вона повинна максимально відповідати очікуванням її кінцевого споживача – з однієї сторони, з іншої – регламентованим вимогам, які до неї висувуються.

Належний моніторинг та оцінка реабілітаційних послуг є основою для розробки політики, проектування та надання послуг. Збір даних про соціально-реабілітаційні послуги, які надаються і результати їх впливу на споживачів допомагає оцінити доступність і якість реабілітації, відстежувати тенденції використання послуг і оцінювати їх ефективність. Експерти з оцінки та моніторингу послуг повинні використовувати різноманітні стратегії для сприяння активному залученню та розвитку потенціалу громади, де надаються послуги, а також для налагодження довірливого середовища партнерства з сім'єю, яка ці послуги отримує.

Численні дослідження (Cieza et al., 2020; Skempes et al., 2018; World Health Organization, 2017) підтверджують потребу у оптимізації процесу моніторингу та оцінки якості реабілітаційних послуг, які включатимуть (1) збір кількісних та якісних даних, в тому числі щодо реальної потреби громади у реабілітаційних послугах та кількості потенційних споживачів; (2) аналіз, систематизацію та порівняння даних про наявні реабілітаційні послуги та надавачів таких послуг; (3) інтеграцію даних систем охорони здоров'я та системи соціального захисту на національному, регіональному та локальному рівнях задля підвищення координації, співпраці та комплексного підходу до оцінки реабілітаційних втручань; 4) програмування та планування процесу розвитку послуг на основі фактичних даних про їх якість та відповідність потребам споживачів.

Закордоном наявні стандартизовані інструменти, які дозволяють виміряти «вхідні дані»

(*потребу у реабілітаційних послугах*), як-от: оцінка комунікації і допоміжних технологій (Communication and Assistive Technology Assessment, CAT), оцінка реабілітації на основі включення в освіту (Education Based Rehabilitation Assessment, EBRA), оцінка модифікації житла під потреби, пов'язані з інвалідністю (Housing Modification Assessment, HMA), оцінка потреби у соціальній реабілітації (Social Rehabilitation Needs Assessment, SRNA), оцінка потреби у підтримці (Support Needs Assessment, SNA). Однак, оцінка «вихідних даних» (*задоволення потреби у реабілітації*), які дозволяють виміряти якість реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю, вирізняється варіативністю та використовує різнопланові підходи. Окремі дослідники пропонують вимірювати вплив реабілітаційних заходів на якість життя дитини та сім'ї, інші – використовувати методи комбінованої оцінки «вихідних» та «вхідних» даних до процесу надання соціально-реабілітаційних послуг, під час проходження реабілітаційних програм і після втручання. Моніторинг та оцінка якості реабілітаційних послуг на макро- та мезорівні здійснюється дослідницькими консорціумами з питань реабілітації осіб з інвалідністю чи самоорганізованими групами самих споживачів реабілітаційних послуг (Bailli et al., 2013; Bjarnason-Wehrens et al., 2010; Langhammer et al., 2015).

Одним із поширених інструментів оцінки, що використовується у міжнародній практиці, є *анкетування та опитування*, спрямовані на отримання зворотного зв'язку від батьків, дітей та персоналу реабілітаційних центрів. Застосування структурованих опитувальників дозволяє виявити труднощі та перешкоди у наданні послуг, а також визначити шляхи для їх покращення. Однак, попри їх ефективність, наявні недоліки – вони повинні бути чутливими до соціокультурного контексту, де використовуються, тому не можуть вважатися стандартизованими (Brown, 2019).

Інший підхід до моніторингу якості послуг полягає у використанні методів *спостереження*, які дозволяють оцінювати процес надання послуг безпосередньо в соціально-реабілітаційних установах. Включене спостереження за професійними діями персоналу та за реакціями споживачів допомагає виявити, наскільки реабілітаційні програми відповіда-

ють індивідуальним потребам дітей та сім'ї та чи досягаються поставлені цілі. Фіксоване спостереження за процесом надання послуг під час реабілітаційних сесій допомагає оцінити кваліфікованість фахівців, взаємостосунки та співпрацю з дитиною та сім'єю, міру задоволення потреб споживачів та динаміку прогресу (Smith, Doe, Taylor, 2020).

Одними з критеріїв оцінки якості процесу реабілітації може бути *досягнення індивідуальних реабілітаційних цілей*. Фахівці виявляють зони потенційного розвитку дитини та можливостей сім'ї, встановлюють індивідуальні цілі реабілітаційного процесу та оцінюють ступінь та динаміку їх досягнення. Цей метод дозволяє виявити ефективність програми для конкретної дитини, враховуючи її потреби та можливості. Поряд з оцінкою досягнення цілей можуть застосовуватися методи *клінічних показників* (використання медичних та соціально-психологічних тестів для оцінки фізичного та когнітивного розвитку дитини до і після процесу реабілітації) (Doe, White, Green, 2021).

Оцінка якості життя є ще одним важливим інструментом, що використовується для моніторингу ефективності соціально-реабілітаційних послуг. Оцінка якості життя дозволяє вимірювати вплив реабілітаційних заходів на загальне благополуччя дитини та її сім'ї. Це особливо важливо для довготривалої реабілітації, де важливо враховувати не лише фізичні, але й емоційні та соціальні аспекти розвитку дитини (Столярик, Семигіна, 2019; Silva et al., 2020).

Також наявні підходи, які пропонують *вимірювати міру задоволеності користувачів* послугами. Ці інструменти дозволяють дають змогу оцінити, наскільки користувачі (діти, їхні батьки) задоволені наданими послугами, як оцінюють доступність, адресність та ефективність отриманих послуг та допомагають формувати об'єктивне уявлення про якість реабілітаційних послуг, виявляти проблемні зони та розробляти стратегії для їх покращення (Turner, Cox, Lever, 2018).

Цифрові технології також активно впроваджуються в практику моніторингу та оцінки якості послуг. Електронні системи збору та аналізу даних підвищують ефективність та швидкість процесу моніторингу: вони дозволяють швидко отримувати зворотний зв'язок, аналізувати великі обсяги інформації та своєчасно вносити необхідні корективи (Sheikh et al., 2021).

Серед показників, які допомагають оцінки ефективності та відповідності наданих послуг потребам дітей з інвалідністю, можуть бути:

– *Індивідуалізований підхід*. Послуги повинні бути адаптовані до індивідуальних потреб дитини з урахуванням її фізичних, психологічних та соціальних особливостей. Індивідуальна оцінка потреб дитини та індивідуальний план реабілітації є важливим маркером якості (Lindsay, Edwards, 2013).

– *Досягнення реабілітаційних цілей*. Процес реабілітації повинен зосереджуватися на стратегіях, спрямованих на функціональне покращення, а реабілітаційна команда повинна мати чітке уявлення про фізичні, емоційні, когнітивні та соціальні наслідки інвалідності для якості життя дитини та її сім'ї. Ступінь і швидкість процесу абілітації/реабілітації суттєво різняться серед дітей, тому вимагає регулярного та системного оцінювання. Індивідуальний реабілітаційний план з чітко встановленими цілями дозволять виявляти динаміку прогресу чи регресу (Järvikoski et al., 2013).

– *Задоволеність сім'ї та сімейноцентрований підхід*: Важливо враховувати зворотній зв'язок членів сім'ї дитини щодо отримуваних послуг, який може включати оцінку доступності та зручності процесу отримання послуг, відповідність послуг потребам дитини та сім'ї, комунікацію з фахівцями та наявність професійної підтримки, результативність. Сім'я дитини визначається як активний та постійний учасник процесу реабілітації, за нею залишається право схвалювати управлінські рішення щодо змісту та методів програм реабілітації (Maloni, 2010). Сімейноцентрований підхід базується на таких ключових принципах надання послуг як (1) взаємно узгоджені цілі на основі оцінки потреб як дитини, так і сім'ї, (2) спільне планування, (3) спільне впровадження та відповідальність та (4) спільне оцінювання (у центрі оцінки – споживач послуг, однак вітається і залучення оцінки послуги зі сторони постачальника). Співпраця передбачає двосторонню взаємодію, за допомогою якої сім'ї та професіонали обмінюються знаннями, вміннями та навичками, приймають спільні рішення щодо цілей втручання, а також нарощують потенціал для розширення можливостей сім'ї та оптимізації результатів реабілітації (Столярик, Семигіна, Зубчик, 2020; Столярик, Семигіна, 2021).

– *Компетентність персоналу та служби*. Оцінка якості послуг може використовувати професійний аудит серед надавачів реабілітаційних послуг, зокрема перевірку кваліфікації та професійного рівня фахівців, які надають реабілітаційні послуги, наявності адаптованого під потреби дитини з інвалідністю приміщення та обладнання, широкого вибору засобів реабілітації, спеціалізованого транспорту, присутність інклюзивних рішень у методах роботи та використання сучасних інструментів, розуміння міжнародних наукових підходів до проблеми інвалідності, зокрема Міжнародної класифікації функціонування, інвалідності та здоров'я (Magnusson, Sweeney, Landry, 2019).

– *Інтегрований та міждисциплінарний підхід*. Якість послуг підвищується, коли фахівці різного профілю (соціальні працівники, медики, психологи, педагоги) працюють спільно над досягненням цілей реабілітації. Координація їхніх дій дозволяє створювати, масштабувати та зміцнювати мережі і партнерство в процесі реабілітації дитини (Gur et al., 2023).

– *Доступність асистивних технологій та технічних засобів реабілітації*. Оцінка реабілітаційних послуг може орієнтуватися на маркери доступності засобів реабілітації чи допоміжних (асистивних) технологій. Це включає поінформованість громади, сім'ї, персоналу служби щодо доступності реабілітаційних засобів чи допоміжних технологій. Відтак, ВООЗ розробила план дій під назвою «Глобальна співпраця з допоміжних технологій» (Global Cooperation on Assistive Technology), який охоплює такі заходи як підтримка потенціалу членів сім'ї чи доглядальників дітей з інвалідністю шляхом підвищення обізнаності про допоміжні технології, формування навичок їх використання, надання своєчасної інформаційно-методичної допомоги. Також можуть бути впроваджені навчальні пакети і для працівників соціальної служби, які є членами реабілітаційних команд (Layton et al., 2020).

– *Доступність, адресність та своєчасність послуг*: послуги мають бути доступними у потрібний момент, без тривалих черг або територіальних/географічних бар'єрів. Керівний принцип полягає в тому, що втручання слід розпочинати якнайшвидше (Guralnick, 2007). Це також включає доступність інформації для сімей щодо наявності реабілітаційних послуг чи програм у громаді.

– *Безперервність та наступність*. Реабілітаційні заходи повинні бути систематичними та послідовними, надаватися у ранньому віці задля виявлення ризиків порушення та розвитку потенційних можливостей дитини, з наступним поетапним включенням у інші сфери її життєдіяльності на усіх вікових етапах: освіти, соціальну інтеграцію, професійну підтримку, підтримане проживання.

– *Контроль якості та постійний моніторинг*: наявність систематичного моніторингу та оцінки якості послуг із залученням зворотного зв'язку від користувачів та фахівців. Інструментами оцінки можуть бути опитування, анкетування, інтерв'ю, фокус-групові інтерв'ю, форми зворотного зв'язку тощо.

– *Інклюзивність*: послуги повинні сприяти інтеграції дитини у суспільство, систему освіти, професійної підготовки, підтримувати розвиток її соціальних навичок та включення в освітні процеси (Stoliaryk, Semigina, 2022).

– *Ефективність використання ресурсів*: оптимальне використання матеріальних, фінансових та людських ресурсів для досягнення максимальної ефективності реабілітаційних заходів (Gur et al., 2023).

– *Безпека та етичність*: забезпечення безпечних умов для життя та психосоціального здоров'я, дотримання етичних норм та прав дитини під час надання послуг (Magnusson, Sweeney, Landry, 2019).

Оптимізація моніторингу та оцінки реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та членів їхніх сімей вважається важливим та пріоритетним завданням для України задля забезпечення якості їх надання, особливо у воєнний та пост-воєнний періоди. Одним із чинників, який може вплинути на цей процес є розробка та впровадження **єдиних національних стандартів якості** соціально-реабілітаційних послуг, які відповідали б міжнародним нормам та забезпечували узгодженість підходів та інструментів у різних постачальників соціальних послуг. Наразі, цей процес частково регулюється державними стандартами надання соціальних послуг (як-от соціальної реабілітації, денного догляду тощо), однак ці документи не в повній мірі розкривають критерії оцінки результативності та дієвості наданих послуг. Також, доречним видається розроблення індикаторів, які дозволяють вимірювати ефектив-

ність кожного етапу реабілітації, що може включати як кількісні, так і якісні показники.

Ключові особи у процесі моніторингу та оцінювання – споживачі послуг, тому важливо залучати до процесу оцінки послуг як самих дітей (у випадку, коли це можливо), так і їхніх батьків та опікунів. Опитування та анкетування користувачів послуг дозволять врахувати їхню думку та виявити можливі проблеми на ранньому етапі, що дозволить вносити корективи у реабілітаційні плани. Доцільно запровадити практики **регулярного зовнішнього аудиту якості** послуг, який здійснюється незалежними експертами, цільовими групами споживачів та інститутами громадянського суспільства, що забезпечить об'єктивність оцінки та допоможе виявити можливі недоліки. Рекомендується залучати до процесу моніторингу різних фахівців (медиків, психологів, педагогів) для комплексної оцінки якості затребуваних та отриманих послуг – це дозволить врахувати різні аспекти розвитку дитини та забезпечити більш точні результати (Magnusson, Sweeney, Landry, 2019).

До напрямків покращення якості соціально-реабілітаційних послуг відносимо й **оцінку наявних інструментів моніторингу** на предмет їх актуальності та відповідності сучасним потребам, їх регулярне оновлення на основі нових наукових досліджень і практичного досвіду, впровадження нових методів, таких як використання мобільних додатків для зворотного зв'язку від споживачів, сучасних цифрових технологій для збору, зберігання та аналізу даних тощо. Впровадження електронних систем моніторингу дозволить швидко отримувати та аналізувати інформацію про стан та ефективність послуг (Turner, Cox, Lever, 2018).

Важливо сприяти розвитку та **популяризації наукових досліджень у сфері реабілітації**, які можуть дати нові цінні рекомендації щодо покращення моніторингу та оцінки якості послуг. Результати цих досліджень можуть використовуватися у регулярних навчальних модулях для **підвищення кваліфікації провайдерів соціально-реабілітаційних послуг**. Впровадження цих заходів допоможе покращити якість реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю, що сприятиме їх соціальній інтеграції та добробуту.

Висновки. Дослідження акцентує на необхідності покращення моніторингу та оцінки

соціально-реабілітаційних послуг на всіх рівнях. Сучасні виклики, пов'язані зі збільшенням кількості дітей з інвалідністю, вимагають адаптації системи соціальних послуг та запровадження нових підходів до оцінки їхньої якості. Відсутність ефективного моніторингу може призвести до недостатньої якості реабілітаційних програм, що негативно вплине на добробут дітей та їхніх сімей. Основні труднощі процесу моніторингу та оцінки включають відсутність уніфікованих інструментів, недостатнє фінансування, низьку кваліфікацію експертів з оцінки та слабку координацію між різними державними структурами.

Для ефективного моніторингу необхідно використовувати сучасні інформаційні технології для збору та аналізу даних про надані послуги та їхній вплив. Анкетування, спостереження, оцінка індивідуальних реабілітаційних цілей та аналіз статистичних даних є важливими інструментами для об'єктивного вимірювання ефективності послуг. Покращення процесу

моніторингу можливе завдяки розробці національних стандартів якості, чітких індикаторів та залученню самих дітей, їхніх батьків і опікунів до процесу оцінки. Регулярні зовнішні аудити, створення міждисциплінарних команд з оцінки якості реабілітаційних послуг і впровадження сучасних технологій допоможуть підвищити точність оцінки.

Напрями майбутніх досліджень з цієї теми можуть включати розробку та тестування уніфікованих інструментів оцінки якості реабілітаційних послуг, а також вивчення впливу міжвідомчої співпраці на ефективність соціально-реабілітаційних програм.

Подяка. Дослідження виконане в рамках реалізації Проекту 2022.01/0166 «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди», що фінансується за конкурсом «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» Національного фонду досліджень України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baili P., Hoekstra-Weebers J., Van Hoof E., Bartsch H. H., Travado L., Garami M., EUROCHIP-3 Working group on Cancer Rehabilitation. Cancer rehabilitation indicators for Europe. *European Journal of Cancer*. 2013. Vol. 49(6). P. 1356–1364.
2. Bjarnason-Wehrens B., McGee H., Zwisler A. D., Piepoli M. F., Benzer W., Schmid J. P., Mendes M. Cardiac rehabilitation in Europe: results from the European cardiac rehabilitation inventory survey. *European journal of preventive cardiology*. 2010. Vol. 17(4). P. 410–418.
3. Brown K. The effectiveness of structured surveys in evaluating rehabilitation services for children with disabilities. *Rehabilitation Review*. 2019. Vol. 37(2). P. 115–130.
4. Cieza A., Causey K., Kamenov K., Hanson S. W., Chatterji S., Vos T. Global estimates of the need for rehabilitation based on the Global Burden of Disease study 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*. 2020. Vol. 396(10267). P. 2006–2017.
5. Communication and Assistive Technology Assessment Services. 2023. URL: <https://www.acc.co.nz/assets/contracts/cata-og.pdf>
6. Doe A., White P., Green M. Clinical indicators as a tool for monitoring rehabilitation outcomes in children with disabilities. *Journal of Clinical Rehabilitation*. 2021. Vol. 45(3). P. 301–312.
7. Education Based Rehabilitation Assessment Service. 2023. URL: <https://www.acc.co.nz/assets/contracts/ebas-og.pdf>
8. Gur A., Hindi T. N., Mashiach S., Roth D., Keren, M. Parental reflective functioning and coping among parents of toddlers with severe developmental disabilities: An early integrative bio-psycho-social rehabilitative intervention in day-care facilities. *Research in Developmental Disabilities*. 2023. Vol. 139. P. 104555.
9. Guralnick M. J. The system of early intervention for children with developmental disabilities: Current status and challenges for the future. *Handbook of intellectual and developmental disabilities*. 2007. P. 465–480.
10. Housing Modification (HMOD) and Housing Assessment (HMA) Services: Operational Guidelines. Available from: <https://www.accessible.co.nz/media/1996/acc-hmod-operational-guidelines-2021.pdf>
11. International Organization for Standardization. *ISO 9000:2015: Quality management systems—Fundamentals and vocabulary*. ISO. 2015. URL: <https://cdn.standards.iteh.ai/samples/45481/7a88f2b85ccc4438a96de8da61970d1c/ISO-9000-2015.pdf>
12. Järvikoski A., Martin M., Autti-Rämö I., Härkäpää K. Shared agency and collaboration between the family and professionals in medical rehabilitation of children with severe disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*. 2013. Vol. 36(1). P. 30–37.
13. Jones M., Brown K. Integrated care approaches for children with disabilities: Evaluating service delivery models. *Disability and Rehabilitation*. 2020. Vol. 42(12). P. 1602–1610.

14. Kukulka-Hulme A., Garnett F. Digital approaches to the evaluation of rehabilitation services for children with disabilities. *Journal of Rehabilitation Research and Development*. 2022. Vol. 59(4). P. 1–15.
15. Langhammer B., Becker F., Sunnerhagen K. S., Zhang T., Du X., Bushnik T., Stanghelle J. K. Specialized stroke rehabilitation services in seven countries. *International Journal of Stroke*. 2015. Vol. 10(8). P. 1236–1246.
16. Layton N., Bell D., Buning M. E., Chen, S. C., Contepomi S., Delgado Ramos, V., de Witte L. Opening the GATE: systems thinking from the global assistive technology alliance. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 2020. Vol. 15(5). P. 484–490.
17. Lindsay S., Edwards A. A systematic review of disability awareness interventions for children and youth. *Disability and Rehabilitation*. 2013. Vol. 35(8). P. 623–646.
18. Magnusson D., Sweeney F., Landry M. Provision of rehabilitation services for children with disabilities living in low-and middle-income countries: A scoping review. *Disability and Rehabilitation*. 2019. Vol. 41(7). P. 861–868.
19. Maloni P. K., Despres E. R., Habbous J., Primmer A. R., Slatten J. B., Gibson B. E., Landry M. D. Perceptions of disability among mothers of children with disability in Bangladesh: Implications for rehabilitation service delivery. *Disability and Rehabilitation*. 2010. Vol. 32(10). P. 845–854.
20. Miller D., Thompson R. The role of digital technologies in monitoring the quality of rehabilitation services for children with disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2018. Vol. 31(5). P. 779–790.
21. Miller E. A., di Domenico M. Evaluation of rehabilitation services for children with disabilities: A systematic review. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine*. 2020. Vol. 13(3). P. 371–386.
22. Rehabilitation Needs Assessment (RNA). Available from: <https://www.nj.gov/humanservices/dmhas/initiatives/PRNAandCRNATemplate.pdf>
23. Sheikh A., Anderson M., Albala S., Casadei B., Franklin B. D., Richards M., Mossialos E. Health information technology and digital innovation for national learning health and care systems. *The Lancet Digital Health*. 2021. Vol. 3(6). P. e383–e396.
24. Silva J. D. M., Yamada M. O., Guedes E. G., Moret A. L. M. Factors influencing the quality of life of children with cochlear implants. *Brazilian Journal of Otorhinolaryngology*. 2020. Vol. 86. P. 411–418.
25. Skempes D., Melvin J., Von Groote P., Stucki G., Bickenbach J. Using concept mapping to develop a human rights based indicator framework to assess country efforts to strengthen rehabilitation provision and policy: the Rehabilitation System Diagnosis and Dialogue framework (RESYST). *Globalization and Health*. 2018. Vol. 14. P. 1–22.
26. Smith J., Kettle M. Monitoring and evaluating disability services: Insights from a global perspective. *Disability & Society*. 2021. Vol. 36(6). P. 917–936.
27. Smith J., Doe A., Taylor L. Observational methods for assessing the quality of rehabilitation services in pediatric care. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 2020. Vol. 32(4). P. 521–533.
28. Smith J., Doe A., White P. Assessment tools for children with disabilities: A review of current practices. *International Journal of Rehabilitation Research*. 2019. Vol. 42(4). P. 323–331.
29. Stoliaryk O. Semigina T. “Does Change Last?”: Evaluating the Strengths-Based Intervention for Families Raising Children with Autism. *The New Educational Review*. 2022. Vol. 69. P. 209–220.
30. Support needs assessment. URL: <https://www.prospectusnovus.co.za/wp-content/uploads/2020/10/SNA-FORM-PDF.pdf>
31. Turner B., Cox E., Lever C. Measuring satisfaction with child disability services: A review of the literature. *Journal of Child Health Care*. 2018. Vol. 22(1). P. 53–66.
32. World Health Organization, Geneva. *Global report on assistive technology*. 2022. URL: <https://www.who.int/southeastasia/publications/i/item/9789240049451>
33. World Health Organization. *Together on the road to universal health coverage: a call to action (No. WHO/HIS/HGF/17.1)*. 2017.
34. World Health Organization. *Health information systems and rehabilitation (No. WHO/NMH/NVI/17.2)*. 2017.
35. World Health Organization. *Delivering quality health services: A global imperative for universal health coverage*. 2018. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272465>
36. Горішна Н., Петрович Ж., Столярик О. Законодавчі аспекти соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інклюзія і суспільство*. 2023. Вип. 2. С. 19–27. URL: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/36>
37. Ковальчук Т. Оцінка ефективності реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 8(1). С. 45–50. URL: [https://doi.org/10.32436/2219-2348/2020-8\(1\)-5](https://doi.org/10.32436/2219-2348/2020-8(1)-5)
38. Кудрявцева О. Моніторинг якості соціальних послуг для дітей з інвалідністю: український контекст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Соціальна робота*. 2021. Вип. 43(1) С. 28–33. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-43-4>
39. Столярик О., Семігіна Т. Сімейноцентричний підхід до підтримки родин, які виховують дітей з ментальними порушеннями. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. Вінниця: Європейська наукова платформа. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/rodmrfsn.ed-2.05>

40. Столярик О., Семигіна Т. Якість життя сімей, які виховують дітей з аутизмом: концепція та чинники. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. Вип. 18. С. 60–63.

41. Столярик О., Семигіна Т., Зубчик О. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 4. С. 28–46.

REFERENCES:

1. Baili, P., Hoekstra-Weebers, J., Van Hoof, E., Bartsch, H. H., Travado, L., Garami, M., ... & EUROCHIP-3 Working group on Cancer Rehabilitation. (2013). Cancer rehabilitation indicators for Europe. *European Journal of Cancer*, 49(6), 1356–1364.

2. Bjarnason-Wehrens, B., McGee, H., Zwisler, A. D., Piepoli, M. F., Benzer, W., Schmid, J. P., ... & Mendes, M. (2010). Cardiac rehabilitation in Europe: results from the European cardiac rehabilitation inventory survey. *European journal of preventive cardiology*, 17(4), 410–418.

3. Brown, K. (2019). The effectiveness of structured surveys in evaluating rehabilitation services for children with disabilities. *Rehabilitation Review*, 37(2), 115–130.

4. Cieza, A., Causey, K., Kamenov, K., Hanson, S. W., Chatterji, S., & Vos, T. (2020). Global estimates of the need for rehabilitation based on the Global Burden of Disease study 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, 396(10267), 2006–2017.

5. Communication and Assistive Technology Assessment Services. Available from: <https://www.acc.co.nz/assets/contracts/cata-og.pdf>

6. Doe, A., White, P., & Green, M. (2021). Clinical indicators as a tool for monitoring rehabilitation outcomes in children with disabilities. *Journal of Clinical Rehabilitation*, 45(3), 301–312.

7. Education Based Rehabilitation Assessment Service. Available from: <https://www.acc.co.nz/assets/contracts/ebras-og.pdf>

8. Gur, A., Hindi, T. N., Mashiach, S., Roth, D., & Keren, M. (2023). Parental reflective functioning and coping among parents of toddlers with severe developmental disabilities: An early integrative bio-psycho-social rehabilitative intervention in daycare facilities. *Research in Developmental Disabilities*, 139, 104555.

9. Guralnick, M. J. (2007). The system of early intervention for children with developmental disabilities: Current status and challenges for the future. *Handbook of intellectual and developmental disabilities*, 465–480.

10. Housing Modification (HMOD) and Housing Assessment (HMA) Services: Operational Guidelines. Available from: <https://www.accessible.co.nz/media/1996/acc-hmod-operational-guidelines-2021.pdf>

11. International Organization for Standardization. (2015). *ISO 9000:2015: Quality management systems—Fundamentals and vocabulary*. ISO. Available from: <https://cdn.standards.iteh.ai/samples/45481/7a88f2b85cec4438a96de8da61970d1c/ISO-9000-2015.pdf>

12. Järvikoski, A., Martin, M., Autti-Rämö, I., & Härkäpää, K. (2013). Shared agency and collaboration between the family and professionals in medical rehabilitation of children with severe disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*, 36(1), 30–37.

13. Jones, M., & Brown, K. (2020). Integrated care approaches for children with disabilities: Evaluating service delivery models. *Disability and Rehabilitation*, 42(12), 1602–1610

14. Kukulska-Hulme, A., & Garnett, F. (2022). Digital approaches to the evaluation of rehabilitation services for children with disabilities. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 59(4), 1–15.

15. Langhammer, B., Becker, F., Sunnerhagen, K. S., Zhang, T., Du, X., Bushnik, T., ... & Stanghelle, J. K. (2015). Specialized stroke rehabilitation services in seven countries. *International Journal of Stroke*, 10(8), 1236–1246.

16. Layton, N., Bell, D., Buning, M. E., Chen, S. C., Contepomi, S., Delgado Ramos, V., ... & de Witte, L. (2020). Opening the GATE: systems thinking from the global assistive technology alliance. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 15(5), 484–490.

17. Lindsay, S., & Edwards, A. (2013). A systematic review of disability awareness interventions for children and youth. *Disability and rehabilitation*, 35(8), 623–646.

18. Magnusson, D., Sweeney, F., & Landry, M. (2019). Provision of rehabilitation services for children with disabilities living in low-and middle-income countries: A scoping review. *Disability and rehabilitation*, 41(7), 861–868.

19. Maloni, P. K., Despres, E. R., Habbous, J., Primmer, A. R., Slatten, J. B., Gibson, B. E., & Landry, M. D. (2010). Perceptions of disability among mothers of children with disability in Bangladesh: Implications for rehabilitation service delivery. *Disability and rehabilitation*, 32(10), 845–854.

20. Miller, D., & Thompson, R. (2018). The role of digital technologies in monitoring the quality of rehabilitation services for children with disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(5), 779–790.

21. Miller, E. A., & di Domenico, M. (2020). Evaluation of rehabilitation services for children with disabilities: A systematic review. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine*, 13(3), 371–386.

22. Rehabilitation Needs Assessment (RNA). Available from: <https://www.nj.gov/humanservices/dmhas/initiatives/PRNAandCRNATemplate.pdf>
23. Sheikh, A., Anderson, M., Albala, S., Casadei, B., Franklin, B. D., Richards, M., ... & Mossialos, E. (2021). Health information technology and digital innovation for national learning health and care systems. *The Lancet Digital Health*, 3(6), e383–e396.
24. Silva, J. D. M., Yamada, M. O., Guedes, E. G., & Moret, A. L. M. (2020). Factors influencing the quality of life of children with cochlear implants. *Brazilian Journal of Otorhinolaryngology*, 86, 411–418.
25. Skempes, D., Melvin, J., Von Groote, P., Stucki, G., & Bickenbach, J. (2018). Using concept mapping to develop a human rights based indicator framework to assess country efforts to strengthen rehabilitation provision and policy: the Rehabilitation System Diagnosis and Dialogue framework (RESYST). *Globalization and health*, 14, 1–22.
26. Smith, J., & Kettle, M. (2021). Monitoring and evaluating disability services: Insights from a global perspective. *Disability & Society*, 36(6), 917–936.
27. Smith, J., Doe, A., & Taylor, L. (2020). Observational methods for assessing the quality of rehabilitation services in pediatric care. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 32(4), 521–533.
28. Smith, J., Doe, A., & White, P. (2019). Assessment tools for children with disabilities: A review of current practices. *International Journal of Rehabilitation Research*, 42(4), 323–331.
29. Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022). “Does Change Last?”: Evaluating the Strengths-Based Intervention for Families Raising Children with Autism. *The New Educational Review*, 69, 209–220.
30. Support needs assessment. Available from: <https://www.prospectusnovus.co.za/wp-content/uploads/2020/10/SNA-FORM-PDF.pdf>.
31. Turner, B., Cox, E., & Lever, C. (2018). Measuring satisfaction with child disability services: A review of the literature. *Journal of Child Health Care*, 22(1), 53–66.
32. World Health Organization, Geneva (2022). *Global report on assistive technology*. Available from: <https://www.who.int/southeastasia/publications/i/item/9789240049451>.
33. World Health Organization. (2017). *Together on the road to universal health coverage: a call to action (No. WHO/HIS/HGF/17.1)*.
34. World Health Organization. (2017). *Health information systems and rehabilitation (No. WHO/NMH/NVI/17.2)*.
35. World Health Organization. (2018). *Delivering quality health services: A global imperative for universal health coverage*. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272465>.
36. Horishna, N., Petrochko, ZH., & Stolyaryk, O (2023). Zakonodavchi aspekty sotsial'noyi reabilitatsiyi ditey z invalidnistyu: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Legislative aspects of social rehabilitation of children with disabilities: domestic and foreign experience]. *Inklyuziya i suspil'stvo – Inclusion and society*, 2, 19–27. Available from: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/36> [in Ukrainian].
37. Koval'chuk, T. P. (2020). Otsinka efektyvnosti reabilitatsiynykh posluh dlya ditey z invalidnistyu v umovakh inklyuzyvnoyi osvity [Evaluation of the effectiveness of rehabilitation services for children with disabilities in the conditions of inclusive education]. *Praktychna psykholohiya ta sotsial'na robota – Practical Psychology and Social Work*, 8(1), 45–50. Available from: [https://doi.org/10.32436/2219-2348/2020-8\(1\)-5](https://doi.org/10.32436/2219-2348/2020-8(1)-5) [in Ukrainian].
38. Kudryavtseva, O. M. (2021). Monitorynh yakosti sotsial'nykh posluh dlya ditey z invalidnistyu: ukrayins'ky kontekst [Monitoring the quality of social services for children with disabilities: the Ukrainian context]. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Sotsial'na robota – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Social Work*, 43(1), 28–33. Available from: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-43-4> [in Ukrainian].
39. Stolyaryk, O., & Semyhina, T. (2021). Simeynotsentrychniy pidkhid do pidtrymky rodyn, yaki vykhovuyut' ditey z mental'nymy porushennyamy [A family-centered approach to supporting families raising children with mental disorders]. *Reprezentatsiya osvityakh dosyahnen', mas-media ta rol' filolohiyi u suchasnyy systemi nauk – Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences*. Vinnytsya: Yevropeys'ka naukova platforma. Available from: <https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-2.05> [in Ukrainian].
40. Stolyaryk, O., & Semyhina, T. (2019). Yakist' zhyttya simey, yaki vykhovuyut' ditey z autyzmom: kontseptsiya ta chynnyky [Quality of life of families raising children with autism: concept and factors]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina» – Collection of scientific papers of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 18, 60–63. [in Ukrainian].
41. Stolyaryk, O., Semyhina, T., & Zubchuk, O. (2020). Simeyna sotsial'na robota: realiyi Ukrayiny [Family social work: realities of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushyn's'koho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushyn'skoho*, 4, 28–46. [in Ukrainian].

УДК 061.2:364-78]:303.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.11>

Захар ТОВСТИК

магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600

ORCID: 0009-0006-4091-1003

Бібліографічний опис статті: Товстик, З. (2024). Теоретичні аспекти дослідження участі громадських організацій у вирішенні соціальних проблем. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 85–89, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.11>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

У статті висвітлено розвиток теоретичних аспектів дослідження участі громадських організацій у вирішенні соціальних проблем. На сучасному етапі розвитку суспільства, де індивідуальні проблеми часто переплітаються з глобальними викликами, громадські організації відіграють все більш важливу роль. Соціальні проблеми, такі як бідність, безробіття, дискримінація, насильство, недостатній доступ до якісних медичних та освітніх послуг, стають дедалі більш актуальними. Нажаль, держава не завжди здатна ефективно реагувати на всі виклики, особливо в умовах обмеженого фінансування та бюрократичних перепон. У цьому контексті значну роль відіграють громадські організації, які активно залучаються до вирішення соціальних проблем та першими надають допомогу найбільш вразливим групам населення. До переваг громадських організацій слід віднести можливість залучення волонтерів, фінансових ресурсів від донорів, що дозволяє їм розширювати сферу своєї діяльності. Також у громадських організаціях часто працюють фахівці з різних галузей, які мають великий досвід практичної роботи з вразливими групами населення, що дозволяє їм більш точно оцінювати ситуацію та пропонувати ефективні шляхи допомоги. Вони володіють не лише знаннями своєї спеціалізації, але й навичками роботи в команді, що сприяє кращій координації дій та забезпечує більш ефективне використання ресурсів. Це і є передумовою забезпечення високого рівню експертизи у вирішенні соціальних проблем. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не лише розглядати проблеми з різних точок зору, але й розробляти інноваційні рішення, що відповідають реальним потребам громад.

Громадські організації забезпечують гнучкість, інноваційність та швидкість реагування, які часто недоступні державним структурам. Вони працюють безпосередньо з громадами, добре розуміють їхні потреби та здатні розробляти цільові програми підтримки. Також громадські організації виступають важливими посередниками між суспільством і владою, адвокуючи інтереси тих, хто найбільше потребує допомоги.

Ключові слова: громадські організації, соціальні проблеми, громадянське суспільство.

Zakhar TOVSTYK

Master's Student at the Department of Philosophy, Public Administration, and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69600

ORCID: 0009-0006-4091-1003

To cite this article: Tovstyk, Z. (2024). Teoretychni aspekty doslidzhennia uchasti hromadskykh orhanizatsii u vyrishenni sotsialnykh problem [Theoretical aspects of research on the participation of non-governmental organizations in solving social problems]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 85–89, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.11>

THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH ON THE PARTICIPATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS

The article highlights the development of theoretical aspects of research on the participation of non-governmental organizations in solving social problems. In the modern stage of societal development, where individual issues often intertwine with global challenges, NGOs are playing an increasingly important role. Social issues such as poverty, unemployment, discrimination, violence, and limited access to quality healthcare and education are becoming increasingly pressing. Unfortunately, the state is not always able to respond effectively to all challenges, especially in conditions of limited funding and bureaucratic obstacles. In this context, NGOs play a significant role, actively engaging in solving social problems and being the first to provide assistance to the most vulnerable groups of the population.

The advantages of NGOs include the ability to attract volunteers and financial resources from donors, which allows them to expand the scope of their activities. Furthermore, NGOs often employ specialists from various fields who have extensive practical experience working with vulnerable groups, enabling them to better assess situations and propose effective solutions. These professionals possess not only expertise in their specific areas but also teamwork skills that enhance coordination and ensure more efficient use of resources. This is a prerequisite for maintaining a high level of expertise in addressing social issues. Such a multidisciplinary approach allows not only for examining problems from different perspectives but also for developing innovative solutions that meet the real needs of communities.

NGOs provide flexibility, innovation, and responsiveness that are often unavailable to state structures. They work directly with communities, deeply understanding their needs and are capable of developing targeted support programs. Additionally, NGOs act as vital intermediaries between society and the government, advocating for the interests of those most in need of help.

Key words: non-governmental organizations, social problems, civil society.

Актуальність проблеми. Релевантність цієї статті обумовлена необхідністю дослідження впливу громадських організацій на вирішення соціальних проблем та аналізу їхньої діяльності в умовах сучасних викликів. Це особливо важливо в контексті сучасних подій в Україні, що відкриває нові можливості для активної участі громадських організацій у суспільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які вивчали участь громадських організацій у вирішенні соціальних проблем як практичну діяльність: Гостева О. (визначення основних принципів функціонування громадських об'єднань та проблем на шляху їх розвитку у контексті розбудови громадянського суспільства), Євдокимова І. (аналіз тенденцій розвитку громадських організацій в Україні), Лукашевський Ю. (дослідження інструментів громадської участі в місцевому самоврядуванні), Палатна Д., Семигіна Т. (теоретичні та практичні аспекти згуртування громади у контексті надання соціальних послуг в умовах децентралізації та надзвичайних ситуацій).

Мета статті – здійснити аналіз наукових праць з питань участі громадських організацій у вирішенні соціальних проблем в Україні як передумову професіоналізації соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь громадських організацій у вирішенні соціальних проблем тісно пов'язана з їхньою роллю в сучасному громадянському суспільстві та в контексті військово-політичних подій.

Громадські організації виступають впливовими агентами змін, сприяючи ефективнішому та демократичному управлінню. Розглянемо декілька аспектів цієї діяльності:

1. Представництво інтересів громадян – громадські організації виступають агентами, які представляють інтереси та потреби громадян перед органами влади. Їхня участь у прийнятті рішень

дозволяє гарантувати, що затверджені рішення відповідають реальним потребам суспільства.

2. Експертна підтримка – громадські організації можуть проводити експертизи в різних сферах, таких як соціальна політика, освіта, екологія тощо. Участь представників громадських організацій у роботі комітетів, робочих груп чи консультативних органів може значно покращити якість ухвалених рішень.

3. Прозорість та відкритість – громадські організації активно сприяють прозорості та відкритості у процесі ухвалення рішень. Оскільки вони вимагають доступу до інформації, проводять громадські слухання, організовують кампанії з освіти громадськості, тим самим забезпечуючи більш демократичний процес ухвалення рішень.

4. Критика та контроль – громадські організації відіграють роль важливих контролерів у відносинах з владними структурами. Вони можуть висловлювати неупереджену критику, відзначати недоліки у роботі влади та сприяти удосконаленню системи управління.

5. Розробка та впровадження альтернативних політик – громадські організації можуть брати активну участь у розробці та впровадженні альтернативних політик. Їхні дослідження та проекти можуть слугувати основою для нових стратегій управління та розвитку.

Узяті разом, ці аспекти взаємодії громадських організацій із зовнішньою системою сприяють покращенню демократії, ефективності управління та відповідальності перед громадянами.

Органи державної влади поступово визнають важливість адаптації механізмів державного управління до умов соціально орієнтованого розвитку публічної держави та вирішення першочергових завдань, спрямованих на прискорення побудови справедливої і правової демократії. За цих умов громадські організації можуть виступити ефективним інструментом

інтерсуб'єктивного впливу, відіграючи ключову роль у реалізації соціальних завдань держави та суспільства. Нажаль, бувають випадки, коли потенціал громадських організацій часто недооцінюється, а іноді взагалі нівелюється.

У зв'язку з цим виникає необхідність обговорення питань розробки та застосування стратегії оновлення громадської організації як соціально орієнтованого та суспільно корисного суб'єкта вирішення соціальних проблем в суспільстві. Це може стимулювати інноваційний підхід до розуміння місця та ролі суспільної самоорганізації у суспільно-державних відносинах.

Враховуючи децентралізацію адміністративної влади та адміністративно-територіальні зміни, такий процес має бути визнаний необхідним кроком у формуванні нового обличчя громадських організацій в Україні.

Беручи до уваги досвід зарубіжних країн, вважаємо, що одним з механізмів, який може змінити характер взаємодії влади та суспільства, зробити державу менш владною у розвитку громадянського суспільства та активізувати соціальну інфраструктуру є інституційний ребрендинг (Токар, 2020).

В контексті нашого дослідження інституційний ребрендинг означає взяття відповідальності за свою діяльність. Його завданням є формування комплексної програми розвитку, соціальної стратегії та політики через використання державних інституцій для підтримки діяльності різноманітних самоорганізованих громадських організацій, які здійснюють суспільно корисну діяльність та виконують єдину державну політику.

Творчі цілі, що передбачають значний прогрес у цьому напрямку, залежать від того, наскільки суспільство сприймає пріоритетні цілі, рамкові умови для розвитку громадянського суспільства та готовність всіх сторін до відповідальної співпраці.

Зміни, передусім, стосуються нового підходу до ролі державних інститутів у суспільстві та посилення їх соціального призначення. При цьому правовий статус і форма публічного утворення (громадського об'єднання, громадської організації) практично не зазнають змін, а інституційний ребрендинг націлений на зміну соціально орієнтованої сутності організації та її суспільно корисного виявлення в суспільстві та державі.

Слід зауважити, що у переважній більшості випадків громадські організації фоку-

сують свою діяльність на наданні соціальних, культурних та освітніх послуг. Це охоплює як широкий спектр завдань, які визначаються державною політикою та регулюванням політик, так і включає другорядні питання, які переважно опосередковані та частково нееконімічні.

До цих питань відносяться: надання соціальних послуг, захист прав і свобод громадянина, рівності і справедливості, інтересів громадян та ін.

Громадські організації відіграють ключову роль у поширенні новітніх технологій, включаючи управлінські практики, збереженні і відтворенні історично значущих національно-культурних цінностей, а також у правовому захисті мовних, освітніх, культурних, духовних, релігійних та інших різноманітних груп населення та національного середовища.

Важливим аспектом їх діяльності є захист спільних інтересів, прав і можливостей етнонаціональних спільнот у багаторівневій етнонаціональній мозаїці держави, на який держава реагує виважено та динамічно.

В умовах сучасної глобалізації та поглиблення демократичних процесів, громадські організації усіх рівнів повинні розробляти стратегії координації своєї діяльності з державою. Важливим аспектом такої співпраці є виважена політика, спрямована на надання всім громадянам значного рівня соціальної підтримки.

Громадські організації не лише активно сприяють розвитку суспільства через реалізацію своїх цілей, але також виступають ініціаторами та учасниками соціальних проєктів, спрямованих на покращення якості життя. Вони взаємодіють із громадою, створюючи умови для активної участі громадян у прийнятті рішень та формуванні соціальної політики.

Окрім того, громадські організації сприяють вирішенню гострих соціальних проблем, таких як бідність, безробіття та нерівність, шляхом впровадження конкретних програм і проєктів. Їхні ініціативи спрямовані на покращення доступу до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для всіх верств населення.

Вважаємо, що такий взаємозв'язок між громадськими організаціями та державою сприяє не лише розвитку громадянського суспільства, але і формує основу для стійкого та справедливого суспільства, де кожен громадянин має рівні можливості та права.

Тому, для того щоб максимально ефективно провести інституційний ребрендинг громадської організації, рекомендуємо врахувати наступні етапи:

1. *Аналіз сучасного стану.* На цьому етапі необхідно провести глибокий аналіз стану громадської організації, визначити сильні та слабкі сторони, виявити причини можливого низького рівня авторитету.

2. *Стейкхолдерський аналіз.* Мається на увазі взаємодія з усіма зацікавленими сторонами, включаючи громадянське суспільство, державні установи та інші зацікавлені групи, для визначення їх очікувань та поглядів.

3. *Формулювання нового бренду.* На цьому етапі потрібно визначити ключові цінності та принципи громадської організації, які будуть відзначатися під час інституційного ребрендингу.

4. *Визначення ефективної комунікаційної стратегії* громадської організації для представлення нового бренду громадськості.

5. *Впровадження,* тобто систематичні кампанії, виступи та події для популяризації нового бренду, взаємодії з громадськістю та активізації соціальної діяльності.

6. *Оцінка ефективності.* На цьому етапі необхідно проводити постійний моніторинг та оцінку впливу інституційного ребрендингу на рівень авторитету та роль громадської організації в суспільстві.

7. *Адаптація та удосконалення.* Це завершальний етап, на якому за необхідності треба вносити зміни в стратегію та бренд, адаптуючи їх до змін в суспільстві та політичній обстановці.

Отже, інституційний ребрендинг може стати ключовим елементом для підвищення впізнаваності та авторитету громадської організації, забезпечуючи їй більше можливостей для реалізації її місії та взаємодії з державними структурами та громадянським суспільством в цілому.

На думку науковців, інституційний ребрендинг має низку переваг для громадської організації в контексті вирішення соціальних проблем:

– По-перше, ребрендинг повинен переглянути сприйняття комерціалізації та допомагати громадським організаціям бути більш прозорими та відкритими щодо джерел фінансування, визначаючи їхній внесок у суспільні цілі.

– По-друге, громадські організації мають активно співпрацювати із суспільством, використовуючи зворотний зв'язок для адаптації своєї діяльності до реальних потреб громадян.

– По-третє, ребрендинг повинен надати громадським організаціям характеристики незалежності та гнучкості, щоб вони могли ефективно реагувати на зміни в суспільстві та збільшувати свій вплив.

– По-четверте, громадські організації повинні акцентувати свій внесок у захист національних інтересів та підтримку розвитку країни, що сприятиме підвищенню їхнього авторитету в суспільстві.

Ці кроки спрямовані на створення нового обличчя громадських організацій, яке відповідає вимогам сучасного суспільства та сприяє підвищенню їхнього авторитету та впливу у вирішенні соціальних проблем суспільства.

Висновки дослідження і перспективи подальших досліджень. Отже, інституційний ребрендинг громадських організацій задля вирішення соціальних проблем можливий за умови сприятливого зовнішнього середовища, де суспільство та держава взаємодіють синергічно. Це передбачає вироблення та підтримку демократичного політичного режиму, а також прийняття законів, що сприяють розвитку громадянського суспільства. Забезпечення демократичного політичного режиму та прийняття законів, що сприяють демократизації держави, є ключовими елементами, які дозволять громадським організаціям здійснити інституційний ребрендинг та активну участь у суспільстві.

Громадська організація є ключовим громадським інструментом для вирішення соціальних проблем, в свою чергу саме держава виступає гарантом захисту інтересів громадян, але водночас надає вільний вибір соціальної діяльності громадському сектору. Загальна мета взаємодії держави та громадських організацій полягає у створенні ефективної системи, що дозволить взаємодіяти державі та громадським організаціям у досягненні соціально орієнтованих цілей, підвищенні якості життя громадян та забезпеченні справедливого та інклюзивного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гостева О. Роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1135>

2. Дяконенко О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогнози зрушення. *Demography and social economy*. 2023. № 52(2). С. 54–71.
3. Євдокимова І., Вітковська І. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. № (41). С. 42–48. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2018-41-07>
4. Карпенко О., Лях Т., Гунько С. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 10(2). С. 218–224.
5. Лукашевський Ю. Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова) : дис. ... д-ра філософії в галузі публічного управління та адміністрування. : Львів. 2024. 218 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27292/disertaciya-rozvitok-instrumentiv-uchasti-gromadyan-u-miscevomu-samovyaduvanni-lukashevskiy.pdf>
6. Палатна Д., Семигіна Т. Згуртування громади: соціальний вимір : монографія. Таллінн : Teadmus. 2024. 315 с.
7. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.
8. Столярчук О., Семигіна Т. Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*, 2024. Том. 11, № 1. С. 7–22. DOI: 10.25128/2520- 6230.24.1.1
9. Токар М. Актуальні виклики інституційного ребрендингу громадських організацій національних меншин України. *Аспекти публічного управління*. 2020. Том. 8, № 2. С. 6–15. URL: <https://doi.org/10.15421/152014>
10. Турій О. Стан дослідження взаємодії громадських організацій з органами місцевого самоврядування у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 115–119. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2017/24.pdf

REFERENCES:

1. Hostieva, O. (2017). Rol hromadskykh orhanizatsii v protsesi rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini [The role of non-governmental organizations in the process of building civil society in Ukraine] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 10. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1135> [in Ukrainian].
2. Diakonenko, O. (2023). Sotsialnyi kapital terytorialnykh hromad Ukrainy v umovakh viiny: suchasni transformatsii ta prohnozni zrushennia [Social capital of territorial communities of Ukraine in wartime: current transformations and forecasted shifts]. *Demography and social economy*, 2023. № 52(2), S. 54–71 [in Ukrainian].
3. Yevdokymova, I., & Vitkovska, I. (2018). Tendentsii rozvytku hromadskykh orhanizatsii u suchasni Ukraini [Trends in the development of non-governmental organizations in modern Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, (41), 42–48. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2018-41-07> [in Ukrainian].
4. Karpenko, O., Liakh, T., & Hunko, S. (2023). Publichnyi prostir yak instrument rozvytku sotsialnoi zghurtovanosti hromady [Public space as a tool for developing social cohesion in the community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, № 10(2), S. 218–224 [in Ukrainian].
5. Lukashevskiy, Yu. (2024). Rozvytok instrumentiv uchasti hromadian u mistsevomu samovriaduvanni (na prykladi m. Lvova) [Development of citizen participation tools in local governance (case study of Lviv)] : dys. ... d-ra filosofii v haluzi publichnoho upravlinnia ta administruvannia. Lviv, 218 s. Retrieved from <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27292/disertaciya-rozvitok-instrumentiv-uchasti-gromadyan-u-miscevomu-samovyaduvanni-lukashevskiy.pdf> [in Ukrainian].
6. Palatna, D., & Semyhina, T. (2024). Zghurtuvannia hromady: sotsialnyi vymir : monohrafiia. [Community cohesion: the social dimension] Tallinn : Teadmus., 315 s [in Ukrainian].
7. Slozanska, H. (2018). Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody : monohrafiia [Social work in a territorial community: theories, models, and methods] Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka., 382 s [in Ukrainian].
8. Stoliaryk, O., & Semyhina, T. (2024). Holosy stiikosti: refleksii ukrainskykh sotsialnykh pratsivnykiv u chas viiny [Voices of resilience: reflections of Ukrainian social workers during wartime]. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 7–22. DOI: 10.25128/2520- 6230.24.1.1 [in Ukrainian].
9. Tokar, M. (2020). Aktualni vyklyky instytutsiinoho rebrendynhu hromadskykh orhanizatsii natsionalnykh menshyn Ukrainy [Current challenges of institutional rebranding of non-governmental organizations of national minorities in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. Tom 8, № 2. S. 6–15. DOI: 10.15421/152014 [in Ukrainian].
10. Turii, O. (2017). Stan doslidzhennia vzaemodii hromadskykh orhanizatsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u vitchyzniani i zarubizhnii naukovi literaturi [The state of research on the interaction between non-governmental organizations and local authorities in domestic and foreign scholarly literature] *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 17. S. 115–119. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2017/24.pdf [in Ukrainian].

УДК 364-78:[378.016:81'243]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.12>

Ірина ШАПОШНИКОВА

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, Херсонський державний університет, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-3897-7947

Ірина ГОШТАНАР

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та романської філології, Херсонський державний університет, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-7547-5495

Бібліографічний опис статті: Шапошникова, І., Гоштанар, І. (2024). Соціальна підтримка здобувачів закладів вищої освіти у процесі дистанційного вивчення іноземних мов. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 90–96, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.12>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Основним завданням соціальної роботи у закладах вищої освіти є підтримка соціальної інтеграції, покращення психосоціального клімату у закладі освіти та формування сприятливого середовища для всебічного розвитку студентів. Напрямами покращення ефективності соціалізації є врахування особливостей кожного окремого студента та різних груп студентів (іноземних студентів, студентів з особливими освітніми потребами, соціально незахищених, пільгових категорій), моніторинг і зворотній зв'язок, психологічна підтримка, надання інклюзивних послуг, співпраця зі стейкхолдерами та потенційними роботодавцями. Виокремлено основні напрями покращення ефективності соціальної роботи зі здобувачами закладу вищої освіти: індивідуальний підхід, моніторинг і зворотній зв'язок, розширення можливостей психологічної підтримки, вдосконалення інклюзивних послуг розширення практик наставництва, створення центрів розвитку кар'єри та працевлаштування. Важливу роль у соціальній роботі зі студентами відіграє постійна взаємодія різних служб і підрозділів, а саме: залучення психологічної служби, юридичної служби, гуманітарного відділу та центрів кар'єри забезпечує узгодженість всіх дій щодо допомоги та підтримки студентів. Виокремлено ключові аспекти соціальної роботи зі здобувачами закладів вищої освіти під час навчання іноземних мов, а саме: адаптація студентів-початківців до нового освітнього середовища, психологічна підтримка, соціальна інтеграція, волонтерство і міжнародні проекти, допомога у навчанні, кар'єрні консультації, культурна адаптація, медіація та підтримка. З'ясовано, що для адаптації навчальних матеріалів та методів навчання до дистанційного формату усі навчальні ресурси мають відповідати вимогам доступності. Інтерактивність та гейміфікація виступають як технології ефективного навчання іноземних мов.

Ключові слова: соціальна підтримка, дистанційне навчання, ініціативне спілкування, адаптація, мотивація, позитивне освітнє середовище, інтерактивність.

Iryna SHAPOSHNYKOVA

Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Social Work, Kherson State University, 57 Shevchenko Blvd., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-3897-7947

Iryna HOSHTANAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of German and Romance Philology, Kherson State University, 57 Shevchenko Blvd., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-7547-5495

To cite this article: Shaposhnykova, I., Hoshtanar, I. (2024). Sotsialna pidtrymka zdobuvachiv zakladiv vyshchoi osvity u protsesi dystantsiinoho vyvchennia inozemnykh mov [Social support of applicants of higher education institutions in the process of distance learning of foreign languages]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 90–96, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.12>

SOCIAL SUPPORT OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES

The main task of social work in institutions of higher education is to support social integration, improve the psychosocial climate in the educational institution, and create a favorable environment for the comprehensive development of students. The main directions for improving the effectiveness of socialization are taking into account the characteristics of each individual student and different groups of students (foreign students, students with special educational needs, socially disadvantaged, privileged categories), monitoring and feedback, psychological support, provision of inclusive services, cooperation with stakeholders and potential employers. The main directions for improving the effectiveness of social work with students of a higher education institution are highlighted: individual approach, monitoring and feedback, expansion of psychological support opportunities, improvement of inclusive services, expansion of mentoring practices, creation of career development and employment centers. An important role in social work with students is played by the constant interaction of various services and divisions, namely: the involvement of the psychological service, legal service, humanitarian department and career centers ensures the coherence of all actions regarding the help and support of students. The key aspects of social work with students of higher education institutions during foreign language learning are highlighted, namely: adaptation of beginning students to a new educational environment, psychological support, social integration, volunteering and international projects, assistance in learning, career counseling, cultural adaptation, mediation and support. It was found that in order to adapt educational materials and teaching methods to the distance format, all educational resources must meet accessibility requirements. Interactivity and gamification act as technologies for effective foreign language learning.

Key words: social support, distance learning, foreign language communication, adaptation, motivation, positive educational environment, interactivity.

Постановка проблеми. Сучасна вища освіти зазнає істотних змін, що робить актуальним пошук ефективних методів підтримки мотивації здобувачів вищої освіти. Пандемія COVID-19 та надзвичайні ситуації, введення воєнного стану стали серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу України. Ці реалії змінили вектор викладання. Розвиток інтернету та цифрових технологій дозволив створювати нові формати навчання, які не потребують фізичної присутності. Однак перехід до онлайн-викладання став випробуванням для всіх рівнів освіти. Для успіху в цьому форматі навчання важливі чітка структурованість, мотивація та технологічна підготовка. Викладачі й студенти мають бути готовими до нових викликів і використовувати усі можливості, щоб підвищити ефективність дистанційного навчання. У контексті викладання і вивчення іноземних мов значну роль відіграє велика кількість внутрішніх і зовнішніх чинників, які взаємодіють одна з одною і роблять процес навчання високою мірою індивідуалізованим. Освітня політика закладу вищої освіти в контексті зазначеної проблеми має бути спрямована на зниження стресу у учасників освітнього процесу. Запит на нові освітні технології актуалізує впровадження нових технологій і методів у соціальну роботу зі студентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових розвідках, присвячених системі соціальної роботи у закладах вищої

освіти та її головним аспектам, при визначенні поняття «соціальна робота» йдеться про інтерактивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, ключову роль при цьому відіграє згуртованість всіх членів системи (Б. Біргмайер, П. Грегуш, Н. Рудкевич, О. Харко, М. Хелшер, Б. Шмокер). Пошуку методів підвищення якості дистанційної освіти присвячені розвідки таких вітчизняних дослідників, як Л. Вовк, А. Каблук, В. Ковальський, А. Курбанов, Ю. Лук'янова, О. Повч, М. Риженко. Питання педагогічного супроводу навчального процесу онлайн досліджували: Є. Антипін, О. Бондар, Т. Іщенко, М. Рожков, М. Чикалова, Н. Юхно. Вчені дійшли висновку, що задля забезпечення якості дистанційного навчання й створення позитивного освітнього середовища, має відбуватися постійне вдосконалення навчальних процесів.

Мета статті – проаналізувати ефективність методів соціальної підтримки здобувачів закладу вищої освіти під час дистанційного вивчення іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. З поточним розвитком інформаційних технологій змінилися не тільки вимоги до всього освітнього сектору, а й форми навчання, які не залежать від часу та простору, можливі на широкій основі (дистанційне навчання), що також забезпечує доступ до вищої освіти у мінливих життєвих траєкторіях. Навчання протягом усього життя дедалі більше стає центром змін і розвитку освітніх систем (Pasternack, 2022).

Завважимо, що в основі окремих підходів освітніх закладів до соціальної роботи лежить насамперед індивідуальна підтримка молоді, яка повинна краще справлятися з вимогами внутрішнього розпорядку закладів вищої освіти. Нагальною є зміна парадигми освітнього процесу закладів вищої освіти, а саме: здійснювати навчання, що забезпечує розвиток або консолідацію вибраних соціальних навичок і самокомпетентності студентів (Hoelscher, 2022).

Розвиток соціальних навичок висуває нові вимоги до викладачів – готовність активно займатися змістом і формами для розвитку індивідуальних соціальних і особистих навичок; навчання комунікативним навичкам у сенсі чітко структурованих і зрозумілих пояснень:

- навички адаптації до різних адресатів (за віковими групами, статтю, попереднім життєвим досвідом, культурним та сімейним походженням);
- навички зробити крок назад і привести студентів у роль актора;
- навички співпраці для міждисциплінарної співпраці та обміну з різними організаціями (Kazmaier, 2023).

Отже, заклади вищої освіти мають створювати умови для навчання впродовж життя, а також забезпечувати безперервність на організаційному рівні (розширення пропозицій і можливостей навчання та їх індивідуальне використання). Йдеться також про диверсифікацію вікової структури, визнання результатів неформальної освіти. Важливу роль у соціальній роботі зі студентами відіграє тісна співпраця різних служб і підрозділів, а саме: залучення психологічної служби, юридичної служби, гуманітарного відділу та центрів кар'єри забезпечує узгодженість всіх дій щодо допомоги та підтримки студентів.

Системний підхід щодо соціальної підтримки здобувачів під час навчання в університеті сприяє посиленню якості студентського життя, підвищенню академічної успішності та зниженню ризиків соціальної ізоляції й стресу серед студентів. Доцільним вважаємо виокремлення основних напрямів покращення ефективності соціальної роботи:

- Індивідуальний підхід: врахування особливостей кожного окремого студента та різних груп студентів (студентів з особливими освітніми потребами, іноземних студентів, соціально незахищених, пільгових категорій).

- Моніторинг і зворотній зв'язок: оцінка ефективності заходів допомоги і підтримки задля вдосконалення надання соціальних послуг.

- Розширення можливостей психологічної підтримки: впровадження тренінгів щодо ментального здоров'я, управління стресом та самопомоги, програм групової терапії.

- Адаптування освітніх програм до потреб здобувачів з особливими освітніми потребами.

- Поширення практик наставництва: студенти старшокурсники, випускники допомагають першокурсникам адаптуватися до нових умов.

- Створення центрів розвитку кар'єри та працевлаштування: тісна співпраця зі стейкхолдерами та потенційними роботодавцями.

Для створення позитивного сприятливого освітнього середовища для вивчення іноземних мов треба чітко розуміти основні психологічні та соціальні потреби здобувачів. Саме це й забезпечує розвиток внутрішньої мотивації у студентів, знижує страх та підвищує впевненість у собі, як результат веде до успішного опанування нової мови.

Психологічні та соціальні потреби студентів є вирішальними факторами, які впливають на ефективність процесу вивчення іноземних мов. До цих потреб насамперед належать такі потреби: потреба в емоційній підтримці від викладачів і академічної групи; позитивне освітнє середовище, довіра, яка допомагає побороти страх говоріння; потреба у визнанні досягнень, внутрішня мотивація; соціальні потреби спілкування та співпраці, розвиток комунікативних навичок, що знижує стрес і підвищує мотивацію; потреба в саморегуляції під час навчання, усвідомлення сильних та слабких сторін, коригування поведінки; потреба в активізації набутих знань у реальних ситуаціях, що дозволяє відчувати результати всіх зусиль.

Тож, соціальна робота зі здобувачами закладів вищої освіти під час навчання іноземних мов специфічні особливості, оскільки включає в себе як соціальну, так і культурну адаптацію, а також підтримку в навчальному процесі. Ключовими аспектами такої роботи виступають:

1. Адаптація студентів-початківців до нового освітнього, мовного середовища.

2. Психологічна підтримка (допомога студентам у подоланні тривоги та стресу, пов'язаного з мовними бар'єрами у процесі вивчення іноземних мов). Створення груп підтримки для здобувачів, які мають подібні труднощі.

3. Практикування іноземної мови у неформальному середовищі задля соціальної інтеграції (культурні вечори, мовні клуби тощо).

4. Волонтерство і міжнародні проекти (поглиблення мовних навичок і соціалізація).

5. Допомога у навчанні (додаткові заняття або мовні практики з носіями мови, надання доступу до додаткових електронних ресурсів, таких як онлайн-курси з іноземних мов, освітні платформи).

6. Кар'єрні консультації (підтримка у пошуку навчальних стажувань, пов'язаних з мовними навичками).

7. Культурна адаптація: знайомство з культурою країни, мова якої вивчається.

8. Медіація та підтримка: допомога у вирішенні міжособистісних конфліктів або проблем, що виникають в процесі навчання або в соціальному середовищі.

Важливим фактором при цьому є мотивація, яка, з одного боку, забезпечує стимул до вивчення мови, а з іншого – відповідає за витримку в процесі вивчення іноземної мови у дистанційному форматі. Вважається, що мотивація відіграє вирішальну роль у досягненні успіху в оволодінні мовою. Усім відоме позитивне відчуття від того, що ти робиш щось із пристрасстю і отримаєш успіх. Відсутність мотивації до навчання іноземної мови є серйозною проблемою для процесу навчання. Якщо вивчення іноземної мови відбувається лише задля оцінок, це є проявом зовнішньої мотивації; але якщо зміст курсу важливіший для студента, ніж оцінки, це вже справжня внутрішня мотивація (Ertl, 2022). Однак, мотивація може змінюватися з часом, переходячи від однієї до іншої, від внутрішньої до зовнішньої і навпаки. Викладачі можуть стимулювати внутрішню мотивацію за допомогою підтримки самостійності студента, заохочення зацікавленості.

Отже, навчання без емоцій неможливе. Мотивований студент здатен витратити більше часу на виконання всіх завдань під час вивчення іноземної мови, отримає при цьому більш ефективний результат. Вже давно відомо, що емоційний стан студента відіграє важливу роль у когнітивній обробці. Позитивна мотивація запускає посилювальний ефект: викликає позитивні емоції, позитивні емоції запускають когнітивні процеси, останні приводять до нових знань, а ці, у свою чергу, підсилюють мотивацію (Schumann, 2004).

Ставлення до іноземної мови, соціальні установки також мають вплив на рівень її засвоєння. Навчальне середовище повинно бути позитивним і продуктивним. Кожен викладач може навчитися технік, як зробити навчальне середовище позитивним і продуктивним, практикуючи при цьому різні соціальні форми роботи, такі як групова, робота в парах та індивідуальна робота.

Узагалі реалізація цих аспектів може варіюватися в залежності від конкретних умов навчального закладу та особливостей студентської групи, але метою є створення підтримуючого середовища, яке допомагає студентам ефективно освоювати іноземну мову та інтегруватися у нову культурну і соціальну реальність.

Доречно нагадати, що дистанційне навчання має свої унікальні особливості, які відрізняють його від традиційного формату, надаючи певні переваги, а саме: можливість навчатися з будь-якого місця; доступ до широкого спектра онлайн-ресурсів; використання платформ для тестування, електронних журналів, інтерактивних дошок підвищує ефективність навчального процесу; високий рівень самостійності та відповідальності студентів; інтерактивна комунікація через цифрові платформи; індивідуальні навчальні траєкторії. Проте дистанційне навчання створює певні виклики: технічні обмеження під час спілкування через відеоконференції, зниження якості комунікації, втрата мотивації та відчуття ізольованості, зниження рівня задоволеності від навчання; потреба у стабільному інтернет-з'єднанні, розвинені цифрові навички. Через відсутність особистого спілкування з викладачами онлайн-освіта може виявитися менш ефективною, ніж очна форма навчання.

Тож основними викликами, з якими стикаються студенти під час вивчення іноземних мов у дистанційному форматі, є такі:

1. Зниження мотивації. Під час такого формату навчання без фізичної присутності в аудиторії, студенти часто втрачають зацікавленість до початкового матеріалу. Контроль з боку викладача, системні перевірки успішності мають важливе значення для мотивації здобувачів.

2. Обмеження можливостей практичного іншомовного спілкування. Інтерактивна робота в групах ускладнюється під час дистанційного формату.

У процесі організації дистанційного навчання труднощі можуть виникати також і у викладачів. Насамперед має відбуватися процес адаптації навчальних матеріалів для онлайн-платформ та методів викладання на заняттях. Викладачі повинні створювати більше інтерактивних завдань, використовувати на заняттях різні формати для залучення студентів та інструменти для забезпечення контролю за успішністю студентів, оскільки дистанційне навчання ускладнює контроль за виконанням завдань і присутністю студентів. Виклики на університетському рівні пов'язані насамперед з інфраструктурними і технічними вимогами до онлайн-платформ, які повинні підтримувати інтерактивні функції та забезпечувати стабільний доступ. Адміністрація повинна забезпечити доступність допомоги для студентів і викладачів у технічних питаннях.

Для успішної адаптації навчальних матеріалів та методів під дистанційний формат усі навчальні ресурси мають відповідати вимогам доступності, враховуючи різноманітні потреби студентів (субтитри на відео, функція збільшення тексту, аудіо супровід для текстів). Залучення університетських служб підтримки для створення навчального контенту, що відповідає єдиним академічним вимогам, забезпечує доступність навчання для кожного студента. Необхідним є перетворення навчальних матеріалів у цифровий формат (PDF, презентації, інтерактивні документи), включення мультимедіа (відео, аудіо, інтерактивні елементи, опитування), які залучають студентів до активної участі.

У сучасних наукових розвідках (Л. Григошкіна, Л. Довгань, Р. Кравець, В. Ломакович, О. Пасічник, Н. Тимошук) наголошуються інтерактивність та гейміфікація як технології ефективного навчання іноземних мов. Йдеться про потенціал інтерактивних методів у процесі вивчення іноземних мов. Інтерактивність сприяє залученню студентів і полегшує розуміння матеріалу. Це можуть бути тести з миттєвим зворотним зв'язком, завдання на платформі *Quizlet*, інтерактивні вправи на *Kahoot* чи *Mentimeter*. Важливою є мотиваційна складова гейміфікації (додавання ігрових елементів за активність на заняттях), яка заохочує студентів до активного виконання необхідних завдань.

Варто наголосити, що адаптувати до онлайн-комунікації необхідно також й методи навчання,

орієнтовані на дискусії та групові обговорення, створюючи менші групи для роботи в онлайн-кімнатах (*breakout rooms*) під час відеоконференцій, та заохочуючи студентів активно брати участь у обговореннях у чатах, форумах, що дозволить обмінюватися ідеями та практикувати мову. Крім того, необхідно інтегрувати безпосередньо у навчальні платформи інструменти зворотного зв'язку, що допомагає студентам орієнтуватися у власних досягненнях і відразу отримувати рекомендації та корекцію наявних помилок. Регулярний зворотний зв'язок і підтримку забезпечує синхронний формат дистанційного навчання. Живі лекції, відеоконференції підтримують відчуття присутності викладача та допомагають студентам швидко отримати відповіді на запитання.

Узагальнюючи все вищесказане, основні аспекти адаптації навчальних матеріалів та методів, що можуть бути ефективними у дистанційному навчанні іноземних мов, можна представити у вигляді схеми (рис. 1).

Отже, адаптація навчальних ресурсів до дистанційного формату вивчення іноземних мов є комплексним процесом, що має бути систематичним, із застосуванням інновацій задля забезпечення індивідуалізованого й інтерактивного навчання.

Підсумовуючи, зазначаємо, що соціальні стратегії спрямовують зусилля на розвиток навчальних компетенцій, формування у студентів навичок саморегуляції, підтримку позитивного психоемоційного стану та створення позитивного освітнього середовища. Активна участь викладачів у підвищенні кваліфікації, інвестування університетів у розвиток сучасних технологій мають при цьому першочергове значення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз наукової літератури щодо соціалізації дозволив виокремити основні напрями покращення її ефективності: врахування особливостей кожного окремого студента та різних груп студентів, моніторинг і зворотній зв'язок, психологічна підтримка, надання інклюзивних послуг, співпраця зі стейкхолдерами та потенційними роботодавцями. Підвищення мотивації студентів до вивчення іноземних мов в умовах дистанційного навчання можливе через застосування багатьох соціальних стратегій, які забезпечують створення позитивного освітнього середовища.

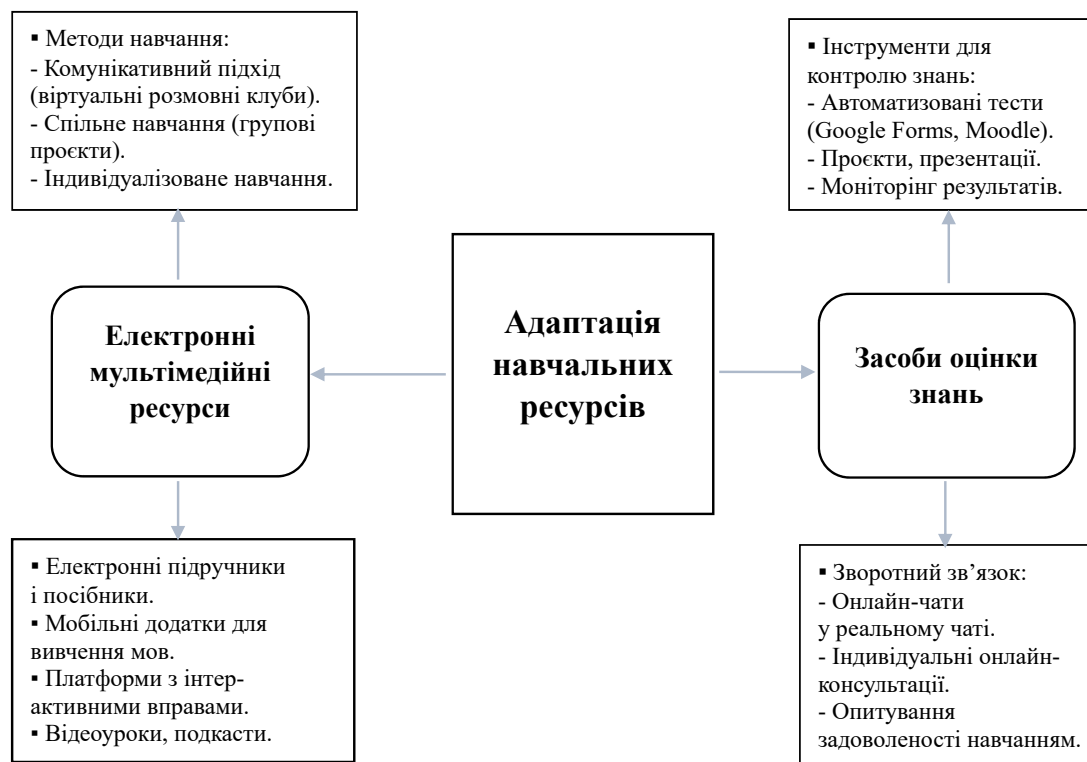

Рис. 1. Адаптація навчальних ресурсів до дистанційного навчання

Проведене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Перспективним вважаємо подальше дослідження питання адаптації викладачів до дистанційної форми навчання

та здатності підтримувати контакт зі студентами, питання інтеграції у соціальну роботу зі здобувачами інноваційних технологій, таких як штучний інтелект та адаптивні платформи.

ЛІТЕРАТУРА:

- Григошкіна Я. В. Сучасні технології викладання іноземних мов: аналіз технологій для забезпечення ефективною індивідуальною освітою. *Академічні візії*. 2023. Вип. 21. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/17>
- Ломакович В. Підвищення мотивації студентів під час вивчення практичного курсу німецької мови в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2021. № 2. С. 113–120. URL: <https://www.researchgate.net/publication>
- Ertl S., Hartinger A., Kücherer B., Furtak E.M. “Formative Assessment in German Student-Teacher-Conference Format: Student Perceptions and Implications for Motivational Aspects of Learning.” *International Journal of Elementary Education*. 2022. 64–75. URL: <https://opus.bibliothek.uniaugsburg.de/opus4/frontdoor/index/index/docId/92818>
- Gerhard U., Hoelscher M., Marquardt E. Knowledge Society, Educational Attainment, and the Unequal City: A Sociospatial Perspective. Space, place and educational settings. Publisher Springer International Publishing. P. 7–31. URL: https://www.researchgate.net/publication/356719348_Knowledge_Society_Educational_Attainment_and_the_Unequal_City_A_Sociospatial_Perspective
- Kazmaier, Daniel [Hrsg.]; Weber, Florian [Hrsg.]: Universität in der Pandemie. Bielefeld : transcript 2023, 478 S. – (Jahrbuch des Frankreichzentrums; 19) – URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-284343 – DOI: <https://doi.org/10.25656/01:28434>; <https://doi.org/10.14361/9783839467893>
- Pasternack P. Unterscheidungen. In: Wissenschaftskommunikation, neu sortiert. Springer VS, Wiesbaden. 2022. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-39177-5_13
- Schumann J. H., Crowell S. E., Jones N. E., Lee N., Schuchert S. A., Wood L. A. The Neurobiology of Learning: Perspectives from Second Language Acquisition, Lawrence Erlbaum Associates. 2004. URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/57087/1/155pdf.pdf>

REFERENCES:

1. Hryhoshkina, Y. V. (2023). Suchasni technologii vykladania inosemnykh mov: analiz technologii dlia zabezpechenia efektyvnoi individualnoi osvity. [Modern technologies of teaching foreign languages: analysis of technologies to ensure effective individual education]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 21. Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/17> [in Ukrainian].
2. Lomakovych, V. (2021). Pidvyshchennia motyvazii studentiv pid chas vyvchennia praktychnogo kursu nimezkoj movy v umovah dystanziinogo navchznnia [Increasing the motivation of students during the study of a practical course of the German language in the conditions of distance learning]. *Naukovi zapysky. Seria: Pedagogika – Series : Pedagogy*, 2. 113–120. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication>
3. Ertl, S., & Hartinger, A. (2022). “Formative Assessment in German Student-Teacher-Conference Format: Student Perceptions and Implications for Motivational Aspects of Learning.” *International Journal of Elementary Education*. 64–75. Retrieved from <https://opus.bibliothek.uni-augsburg.de/opus4/frontdoor/index/index/docId/92818>
4. Gerhard, U., Hoelscher, M., & Marquardt, E. (2021). Knowledge Society, Educational Attainment, and the Unequal City: A Sociospatial Perspective. Space, place and educational settings. *Publisher Springer International Publishing*. P. 7–31. https://www.researchgate.net/publication/356719348_Knowledge_Society_Educational_Attainment_and_the_Unequal_City_A_Sociospatial_Perspective
5. Kazmaier, Daniel [Hrsg.]; Weber, Florian [Hrsg.]: Universität in der Pandemie. Bielefeld : transcript 2023, 478 s. (Jahrbuch des Frankreichzentrums; 19). URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-284343 – DOI: <https://doi.org/10.25656/01:28434>; <https://doi.org/10.14361/9783839467893>
6. Pasternack, P. Unterscheidungen. In: Wissenschaftskommunikation, neu sortiert. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-39177-5_13
7. Schumann, J. H., Crowell, S. E., Jones, N. E., Lee, N., Schuchert, S. A., & Wood, L. A. (2004). *The Neurobiology of Learning: Perspectives from Second Language Acquisition*, Lawrence Erlbaum Associates. Retrieved from <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/57087/1/155pdf.pdf>

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364.3:314.15

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Researcher ID: W-6262-2018

Світлана БУДНІК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7859-6153

Scopus-Author ID: 57210969303

Researcher ID: JXW-7811-2024

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Буднік, С. (2024). Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 97–105, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Метою статті є теоретичне обґрунтування напрямів вдосконалення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади. В статті обґрунтовано актуальність проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, необхідність пошуку ефективних шляхів соціальної адаптації даної категорії громадян у нових місцях проживання. Вивчено наукові підходи щодо сутності та значення предмету дослідження, сформовано власне розуміння категорії соціальний захист внутрішньо переміщених осіб – це система соціальної та фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка включає фінансову, матеріальну та соціально-психологічну підтримку даної категорії громадян до їх повної реінтеграції у суспільство на новому місці проживання. Вивчено законодавче забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, відмічено його складність для розуміння потерпілими особами, та необхідність вдосконалення щодо обліку даної категорії громадян, верифікації їх даних та прозорості надання соціальної допомоги. Досліджено зарубіжний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб Молдови, Сербії, Грузії, Азербайджану, Вірменії, відмічено можливості його застосування в українських реаліях. Проаналізовано соціальний захист внутрішньо переміщених осіб протягом 2023 року в Луцькій міській територіальній громаді, визначено наявні проблеми та тенденції.

Запропоновано напрями вдосконалення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: посилення соціального діалогу та співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та жителями громади; розподіл та перерозподіл внутрішньо переміщених осіб між територіальними громадами країни, для усунення локальних перенавантажень та оптимізації можливостей системи соціального захисту; фінансування потреб внутрішньо переміщених осіб на паритетних засадах з максимальним залученням ресурсів вітчизняних та міжнародних благодійних організацій; комплексність надання соціальної допомоги (матеріальна, медична, юридична, психологічна, соціальна).

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні практичних рекомендацій щодо покращення соціального захисту внутрішньо переміщених в післявоєнний період.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, соціальна адаптація, соціальна реінтеграція.

Andrii KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Researcher ID: W-6262-2018

Svitlana BUDNIK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7859-6153

Scopus-Author ID: 57210969303

Researcher ID: JXW-7811-2024

To cite this article: Kolosok, A., Budnik, S. (2024). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib [Social protection of internally displaced persons]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 97–105, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>

SOCIAL PROTECTION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation of the ways to improve social protection of internally displaced persons in the context of a territorial community. In the article, the relevance of the problem of social protection of internally displaced persons, the need to find effective ways of social adaptation of this category of citizens in new places of residence is substantiated. The scientific approaches to the essence and significance of the subject matter of the study are studied, and the author's own understanding of the category of social protection of internally displaced persons is formed – it is a system of social and financial support for internally displaced persons, which includes financial, material and socio-psychological support for this category of citizens until their full reintegration into society at a new place of residence. Legislative framework for social protection of internally displaced persons is studied, its complexity for understanding by the affected persons and the need for improvement in terms of registration of this category of citizens, verification of their data and transparency of social assistance are noted. The foreign experience of social protection of internally displaced persons in Moldova, Serbia, Georgia, Azerbaijan, Armenia is studied, and the possibilities of its application in Ukrainian realities are noted. The social protection of internally displaced persons in 2023 in the Lutsk city territorial community is analysed, and existing problems and trends are identified.

Directions for improving the social protection of internally displaced persons are proposed: strengthening social dialogue and cooperation between public authorities, local governments and community residents; distribution and redistribution of internally displaced persons between territorial communities of the country, to eliminate local overloads and optimize the capabilities of the social protection system; financing the needs of internally displaced persons on a parity basis with maximum resource involvement of domestic and international charities.

Prospects for further research lie in the development of practical recommendations for improving the social protection of internally displaced persons in the post-war period.

Key words: internally displaced persons, social protection, social adaptation, social reintegration.

Актуальність проблеми. Військові дії на території України змусили значну кількість громадян залишити своє постійне місце проживання та переїхати в інші регіони країни, або за її межі. Цей вимушений міграційний процес привів до серйозних наслідків, які впливають не лише на особисті життєві обставини переміщених осіб, але і на загальну динаміку соціально-економічного розвитку держави та територіальних громад.

Зміна місця проживання та кола знайомих, складне матеріальне становище, новий соціаль-

ний статус негативно впливають на психологічний стан внутрішньо переміщених осіб та викликають проблеми з їх соціальною адаптацією. Для подолання цієї складної ситуації, необхідні комплексні заходи, що включають розширену соціальну підтримку для переселенців, створення умов для їхньої соціально-економічної реінтеграції та забезпечення відповідного соціального захисту на рівні з іншими громадянами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття соціальний захист внутрішньо

переміщених осіб у вітчизняній науковій літературі є відносно новим, оскільки його формування розпочалося у 2014 році із початком військових дій на території України і появою першої хвилі ВПО. До цього соціальний захист розглядався у широкому розумінні, а у контексті внутрішньо переміщених осіб вживався термін соціальна адаптація.

Зокрема, у своєму дослідженні Ізарова І., Притика Ю. та інші відмітили, що міжнародне співтовариство не винайшло відповідного механізму для швидкого та ефективного вирішення проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб, поклавши основний тягар на національні уряди держав, які зіткнулися з необхідністю надання соціального захисту ВПО. Значною мірою саме через це Україна, зазнавши збройної агресії у 2014 році, була змушена майже з нуля створювати нормативно-правову базу, яка б дозволила ввести категорії ВПО в правове поле, визначивши їх правовий статус та механізми соціального захисту. Війна породжує дедалі більшу кількість внутрішньо переміщених осіб, а отже, необхідність вивчення міжнародної практики та впровадження в законодавство України нових механізмів захисту прав та інтересів ВПО (Ізарова, 2023).

Степанова Е.Р. досліджувала особливості вітчизняних та міжнародних програм з допомоги внутрішньо переміщеним особам. Зокрема, це програми Міністерства соціальної політики, уряду ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ЮНІСЕФ та інші всевітні продовольчі програми. На її думку, Навіть при наявності розвиненої системи нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб та громадян, постраждалих від військової агресії, існує значна кількість проблем, які досі залишаються невирішеними (Степанова, 2023).

Чиркін А.С. та Храпська А.О. досліджуючи міжнародно-правове регулювання прав внутрішньо переміщених осіб, відмітили значний досвід зарубіжних країн у цій сфері, зокрема Азербайджану, Грузії, Молдови (Чиркін, 2022).

Павлюк Т., Середницька Л. зазначили, що воєнна агресія проти нашої держави змусила мільйони українців шукати безпечніші території всередині нашої країни, що призвело до значного зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. Така ситуація створило нові проблеми у сфері соціального забезпечення,

зокрема щодо надання грошової допомоги, медичних послуг, здійснення пенсійних виплат, забезпечення житлом, працевлаштування та інших соціальних потреб. Система соціального захисту спрямована на забезпечення громадян мінімальними соціальними стандартами, особливо в умовах повномасштабного військового вторгнення. Тому питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах сьогодення є дуже актуальним та потребує подальшого вдосконалення (Павлюк, 2023).

Поляріна Є., Акімова О. провели статистичний аналіз соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб та виявили тенденції їх переміщення в межах областей України (Поляріна, 2021).

Чвортко Л.А. вказала, що загальнообов'язкове соціальне страхування в Україні, через систему пенсійного страхування, страхування в разі безробіття, тимчасової втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, відіграє значну роль у забезпеченні соціального захисту ВПО. Державні цільові фонди, що підтримують цю систему, не лише гарантують переселенцям-застрахованим особам доступ до допомоги, але й у деяких випадках спрощують процедуру отримання соціальних виплат та допомоги (Чвортко, 2022).

Боняк В.О. відмітив, що сучасна держава старається максимально швидко реагувати на виклики та проблеми, пов'язані з соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб. А основні зусилля держави щодо удосконалення соціального захисту цієї категорії громадян повинні бути спрямовані на такі напрямки: розробку комплексного та прозорого механізму фінансування соціального захисту ВПО; зобов'язання місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування приймати відповідні програми фінансування ВПО на прозорих, ефективних, доступних та гласних принципах; впровадження державної програми забезпечення житлом ВПО; створення фонду соціального житла та впровадження прозорого механізму його розподілу на зрозумілих для всіх засадах (Боняк, 2023).

Алімова І.Є. по результатах дослідження інституційного забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб акцентувала увагу на важливості підвищення дієвості органів місцевого самоврядування в контексті оптимізації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (Алімова, 2019).

В цілому законодавство України відповідає міжнародним стандартам захисту прав внутрішньо переміщених осіб, проте воно має певні недоліки, які потребують вдосконалення. Зокрема, на думку Ніколаєнко Л. на державному рівні необхідно: визначити порядок виплати пенсій та інших соціальних виплат громадянам, які проживають на територіях тимчасово невідконтрольованих уряду України; запровадити програму пільгового кредитування будівництва чи купівлі житла для внутрішньо переміщених осіб; визначити форми, методи та порядок розрахунку розміру компенсації, яку держава має виплатити внутрішньо переміщеним особам за знищення або іншого пошкодження майна, що знаходиться в зоні конфлікту; забезпечити доступ до правосуддя ВПО та громадянам, які проживають на територіях тимчасово невідконтрольованих уряду України (Ніколаєнко, 2021).

Незважаючи на значну кількість досліджень присвячених соціальному захисту внутрішньо переміщених осіб, науковці розходяться в думках щодо визначення самої сутності поняття «соціальний захист ВПО» а також шляхів їх оптимальної соціальної адаптації до проживання в нових територіальних громадах.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні напрямів вдосконалення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо статистику та практичні аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Луцькій міській територіальній громаді в умовах воєнного стану. Зокрема, для інформування внутрішньо переміщених осіб в департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради працюють телефони гарячих ліній, створені та регулярно оновлюються буклети з переліком установ і організацій (медичних, освітніх, комунальних закладів, благодійних організацій тощо), де ВПО можуть отримати актуальну інформацію, звернутися за допомогою і вирішити нагальні проблеми.

Зареєструватися внутрішньо переміщені особи можуть в департаменті соціальної та ветеранської політики, його філіях та в п'яти віддалених робочих місцях, розміщених у старостинських округах громади. Спеціалісти відділу по роботі з внутрішньо переміщеними особами визначають право на отримання допомоги для проживання, обробляють реєстр даних для виплат, розгля-

дають звернення через Портал Дія та особисті заяви, а також готують та затверджують рішення про призначення та виплату допомоги.

Протягом 2023 року департаментом соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради було розглянуто 2410 звернень щодо призначення допомоги на проживання ВПО, з них 2254 особам її було надано, а 156 особам відмовлено (Департамент, 2024).

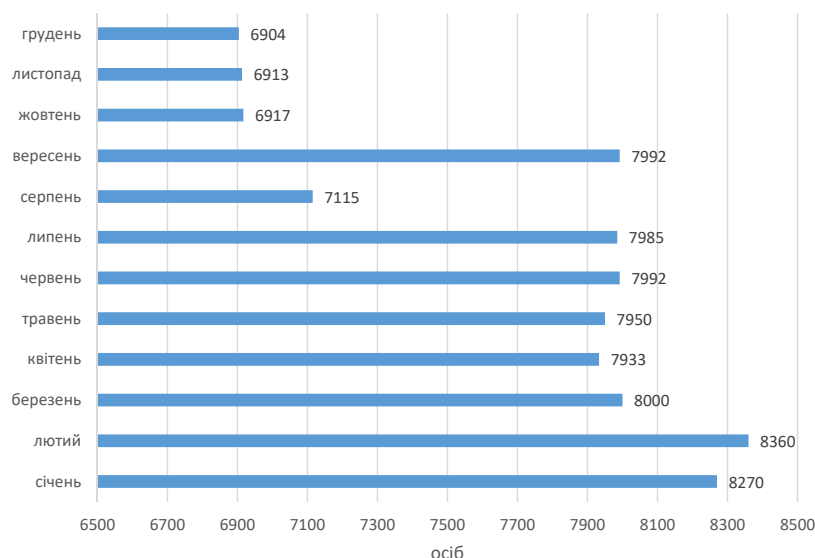
За даними Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) протягом дванадцяти місяців 2023 року ВПО нараховано допомоги на проживання:

- в січні 8270 особам на суму 27616128 грн.;
- в лютому 8360 особам на суму 27395000 грн.;
- в березні 8000 особам на суму 25612031 грн.;
- в квітні 7933 особам на суму 26017800 грн.;
- в травні 7950 особам на суму 25315600 грн.;
- в червні 7992 особам на суму 25496800 грн.;
- в липні 7985 особам на суму 25413604 грн.;
- в серпні 7115 особам на суму 22255001 грн.;
- у вересні 7992 особам на суму 22107802 грн.;
- в жовтні 6917 особам на суму 21662200 грн.;
- в листопаді 6913 особам на суму 21770000 грн.;
- у грудні 6904 особам на суму 21824327 грн.

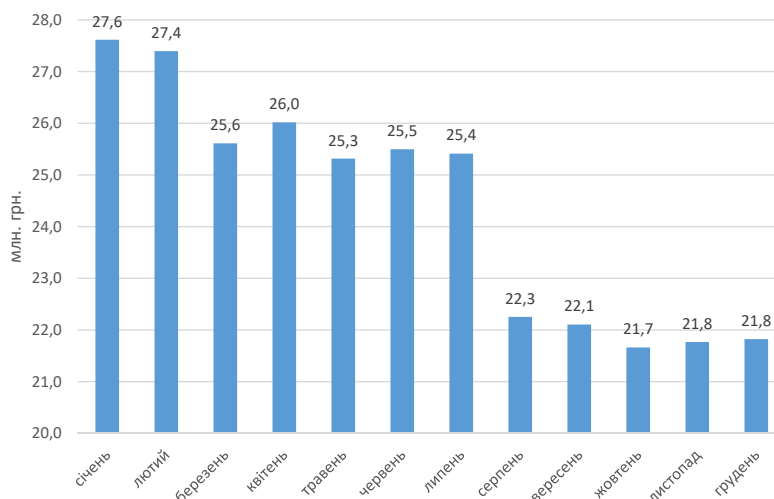
(Рис. 1–2).

Отже, аналізуючи рисунки 1–2 можна відмітити тенденцію до зменшення призначення допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам протягом трьох останніх місяців 2023 року, зокрема на 16,5 % якщо порівнювати січень із груднем. Така ситуація пояснюється значною активізацією верифікації даних отримувачів даної допомоги департаментом соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради та збільшенням кількості перевірок головного управління Національної соціальної служби у Волинській області, щодо підтвердження права на отримання даної допомоги та пошуку подвійної виплати у різних регіонах.

Зареєстровано 3925 звернень власників житлових приміщень, у яких протягом січня – листопада 2023 року тимчасово проживали внутрішньо переміщені особи, щодо компенсації частини витрат за тимчасове розміщення (перебування) ВПО. Причому, по 3899 зверненнях було прийнято позитивне рішення, а іншим 26 зверненням було відмовлено (Департамент, 2024). Відповідно у 2023 році здійснено призначення та виплату компенсаційних витрат за тимчасове розміщення (перебування) ВПО, а саме:

Рис. 1. Динаміка призначення допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам протягом 2023 року, осіб (Департамент, 2024).

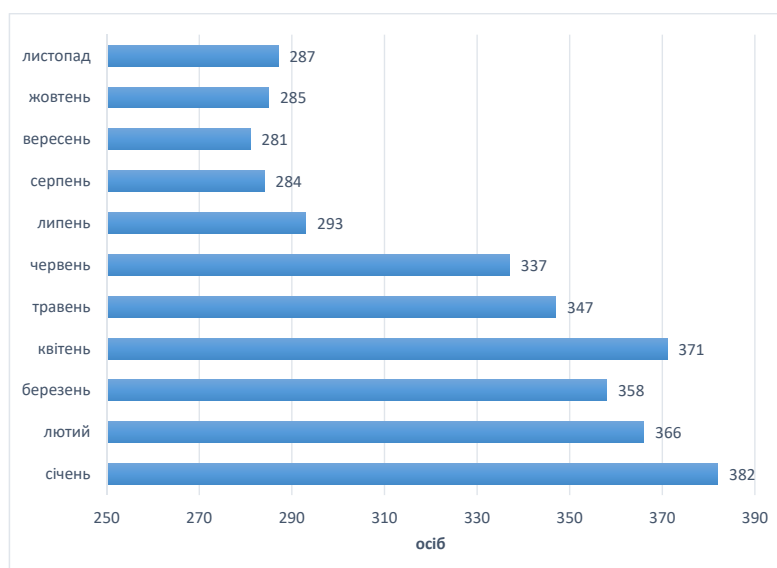
Рис. 2. Динаміка призначення допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам протягом 2023 року, млн. грн. (Департамент, 2024).

- в січні 382 особам на 985740 грн.;
  - в лютому 366 особам на 956760 грн.;
  - в березні 358 особам на 832980 грн.;
  - в квітні 371 особі на 938100 грн.;
  - в травні 347 особам на 412467 грн.;
  - в червні 337 особам на 416662 грн.;
  - в липні 293 особам на 362972 грн.;
  - в серпні 284 особам на 354672 грн.;
  - у вересні 281 особі на 339636 грн.;
  - в жовтні 285 особам на 356813 грн.;
  - в листопаді 287 особам на 345056 грн.
- (рис. 3–4).

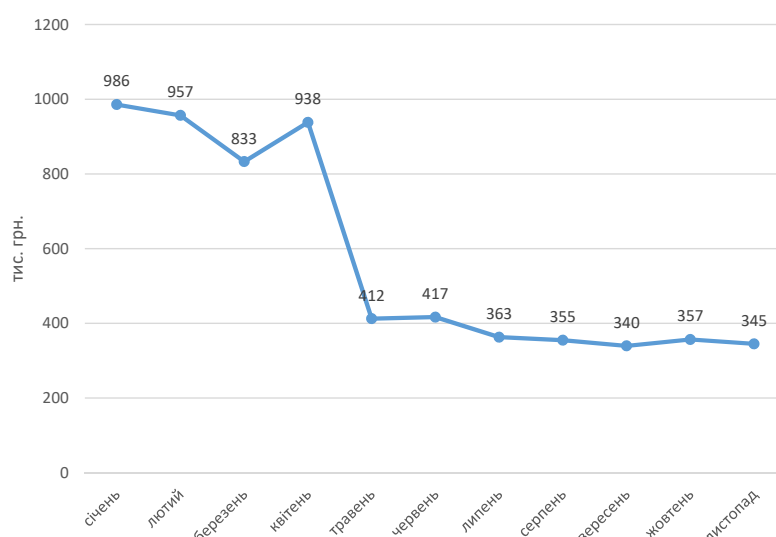
З наведених рисунків 3–4 відслідковується тенденція до зменшення кількості отримувачів

компенсації частини витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб, що пояснюється верифікацією даних а також, бажанням ВПО змінити місце проживання на більш комфортні умови. Зокрема, значна кількість внутрішньо переміщених осіб розглядає Луцьку міську територіальну громаду як тимчасовий перевалочний пункт для переїду у країни Європейського союзу.

Окрім того, Фахівці відділу по роботі з внутрішньо переміщеними особами щомісяця розглядають і перевіряють звернення приватних власників щодо отримання компенсації для покриття додаткових витрат на оплату комунальних послуг,

Рис. 3. Динаміка компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб протягом 2023 року, осіб (Департамент, 2024)

Рис. 4. Динаміка компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб протягом 2023 року, тис. грн. (Департамент, 2024)

пов'язаних із безкоштовним перебуванням у їхніх будівлях ВПО. Зокрема, приватне підприємство «Тріада» та товариство з обмеженою відповідальністю «Велнес груп» подали: 24 повідомлення про розміщення внутрішньо переміщених осіб в свої будівлях; 87 повідомлень про зміни у кількості вільних місць у приватних будівлях для безкоштовного розміщення ВПО; 24 заяви та акти на відшкодування; інформацію про оплату за спожиті житлово комунальні послуги.

Спеціалісти департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради опрацювали 523 акти перевірок фактичного

місця проживання або перебування ВПО, які складені посадовими особами головного управління Національної соціальної сервісної служби у Волинській області, за результатами відповідної перевірки.

Відповідно до результатів проведених перевірок:

– ухвалено 273 рішення щодо зупинки виплати допомоги на проживання ВПО на суму понад 796 тис. грн.;

– виявлено безпідставно виплачених коштів з 220 особових справ на загальну суму 1800,2 тис. грн.;

– повернуто у бюджет безпідставно виплачених коштів на суму 837,4 тис. грн.

По підозрілих особових справах, які містять недостовірні дані, спеціалістами відділу були призупинені виплати та направлені додаткові запити:

– 17 запитів у будинки-інтернати щодо 467 осіб похилого віку та осіб з інвалідністю;

– 33 запити у школи-інтернати, заклади спеціалізованої освіти військового спрямування щодо 173 учнів;

– 3 запити в ГУ Національної поліції у Волинській області щодо 327 громадян;

– 1 запит в управління СБУ по Волинській області щодо 35 громадян;

– 3 запити в Державну прикордонну службу України щодо 17 громадян;

– 6 запитів в Міністерство соціальної політики України щодо 7 громадян;

– 23 запити в банківські установи щодо 38 осіб;

– 23 запити в інші територіальні структурні підрозділи соціального захисту населення щодо 24 громадян (Департамент, 2024).

Отже соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб у Луцькій міській територіальній громаді здійснюється в безперервному режимі, а загальна кількість прилаштованих на території громади ВПО складає близько 10 % від її загальної чисельності.

Висновки. На основі опрацювання літературних джерел та проведеного дослідження ми сформулювали власне бачення поняття соціальний захист внутрішньо переміщених осіб – це система соціальної та фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка включає фінансову, матеріальну та соціально-психологічну підтримку даної категорії громадян до їх повної реінтеграції у суспільство на новому місці проживання.

До базових, системоутворюючих документів, які прямо впливають на забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на загальнодержавному і місцевому рівнях відносяться: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»; Податковий Кодекс України; постанови Кабінету Міністрів України: «Про облік внутрішньо переміщених осіб», «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб», «Про затвердження Порядку надання робото-

давцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка», тощо... Необхідно відмітити, що законодавче забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, є досить складним для розуміння потерпілими особами, та потребує вдосконалення щодо обліку даної категорії громадян, верифікації їх даних та прозорості надання соціальної допомоги.

Впровадження зарубіжного досвіду в Україні сприятиме ефективному вирішенню проблеми внутрішньо переміщених осіб. Зокрема цікавим є досвід Молдови щодо створення Республіканської комісії з координації дій для матеріального забезпечення переселенців; Сербії – щодо формування національних програм для поліпшення умов проживання ВПО; Грузії – щодо активізації повернення переселенців до рідних місць; Азербайджану та Вірменії щодо вирішення проблеми бездіяльності та інертності внутрішньо переміщених осіб після тривалого отримання соціальної допомоги. Проте необхідно розуміти, що Україна перебуває в специфічних умовах та потребує власного шляху соціального захисту ВПО враховуючи помилки та досвід зарубіжних країн.

Питання соціальної та психологічної адаптації людей зі статусом ВПО активно вирішується в Україні, за допомогою різноманітних благодійних фондів, організацій та їх соціальних проектів. Більшість з них допомагають українцям ще з 2014 року, однак й з'являються нові, які надають ВПО психологічну, соціальну, гуманітарну та фінансову допомогу. Особлива увага приділяється дітям та підліткам ВПО, які знаходяться у зоні підвищеного ризику.

Проведений аналіз динаміки надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам у Луцькій міській територіальній громаді показав тенденцію до зменшення кількості її отримувачів, що пов'язано із постійними перевітками контролюючих органів, верифікацією даних ВПО, усуненням подвійних виплат та переміщенням даної категорії населення до інших країн, які надають притулок українським біженцям.

З метою підвищення ефективності соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади необхідно: посилити соціальний діалог та співпрацю між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та жителями громади; надавати соціальну допомогу внутрішньо переміщеним особам на основі комплексного підходу, що включає: матеріальне забезпечення (житло, продукти, одяг), медичну допомогу (невідкладна допомога), юридичну допомогу (відновлення документів, оформлення статусу ВПО), психологічну допомогу (відновлення психіки, проведенням періодичних консультацій), соціальну адаптацію (приспособування до життя в нових

соціальних умовах, усунення дискомфорту, відновлення порушених соціальних зв'язків); фінансувати потреби внутрішньо переміщених осіб на паритетних засадах з максимальним залученням ресурсів вітчизняних та міжнародних благодійних організацій; здійснювати розподіл та перерозподіл внутрішньо переміщених осіб між територіальними громадами країни, аби не допустити локального перенавантаження та оптимізувати загальні можливості системи соціального захисту.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні практичних рекомендацій щодо покращення соціального захисту внутрішньо переміщених в післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Izarova I., Prytyka Yu., Uhrynivska O., Shestopalov N. Protection of Rights of Internally Displaced Persons amid Military Aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*. 2023. № 20. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.17561/tahrj.v20.7711>
2. Nikolenko L. The Provision of the Protection of the Rights of Internally Displaced Persons. *Bialystok Legal Studies*. 2021. № 26(1). P. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.15290/bsp.2021.26.01.06>
3. Алімова І. Є. Інституційне забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Ефективність державного управління*. 2019. 61. С. 53–62. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198495>
4. Боняк В. О Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1>
5. Департамент соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.social.lutsk.ua> (дата звернення: 28.07.2024).
6. Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17>
7. Поляріна Є., Акімова О. Аналіз соціального забезпечення та статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-30>
8. Степанова Е. Р. Соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Бізнес Інформ*. 2023. № 1. С. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-101-107>
9. Чвертко Л. А. Соціальне страхування як складова вітчизняної системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Економічні горизонти*. 2022. № 4(22). С. 51–66. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267018](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267018)
10. Чиркін А. С., Храпська А. О. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародно-правове регулювання та досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 102–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/21>

REFERENCES

1. Izarova, I., Prytyka, Yu., Uhrynivska, O. & Shestopalov, N. (2023). Protection of Rights of Internally Displaced Persons amid Military Aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*. 20. 1–25. Retrieved from <https://doi.org/10.17561/tahrj.v20.7711>
2. Nikolenko, L. (2021). The Provision of the Protection of the Rights of Internally Displaced Persons. *Bialystok Legal Studies*. 26(1). 75–84. Retrieved from <https://doi.org/10.15290/bsp.2021.26.01.06>.
3. Alimova, I. Ye. (2019). Instytutsiine zabezpechennia sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib [Institutional provision of social protection of internally displaced persons]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration*. 61. 53–62. Retrieved from: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198495> [in Ukrainian].
4. Boniak, V. O. (2023). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib: suchasnyi stan ta perspektyvy udoskonalenia [Social protection of internally displaced persons: current state and prospects for improvement]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*. 6. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1> [in Ukrainian].

5. Departament sotsialnoi ta veteranskoi polityky Lutskoi miskoi rady ofitsiyni sait [Department of Social and Veteran Policy of Lutsk City Council official web-site]. (n.d.). social.lutsk.ua. Retrieved from <http://www.social.lutsk.ua> [in Ukrainian].
6. Pavliuk T. & Srednytska, L. (2023). Sotsialna pidtrymka ta sotsialni posluhy vnutrishno peremishchenym osobam v umovakh viiny [Social support and social services for internally displaced persons in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. 50. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17> [in Ukrainian].
7. Poliarina Ye. & Akimova O. (2021). Analiz sotsialnoho zabezpechennia ta statystyka vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Analysis of social security and statistics on internally displaced persons in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. 33. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-30> [in Ukrainian].
8. Stepanova, E.R. (2023). Sotsialne zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib [Social Security of Internally Displaced Persons]. *Biznes Inform – Business Inform*. 1. 101–107. Retrieved from <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-101-107> [in Ukrainian].
9. Chvertko, L. A. (2022). Sotsialne strakhuvannia yak skladova vitchyznianoï systemy sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib [Social insurance as a component of the domestic system of social protection for internally displaced persons]. *Ekonomichni horyzonty – Economies' Horizons*. 4(22). 51–66. Retrieved from [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267018](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267018) [in Ukrainian].
10. Chyrkin, A.S. & Khrapska A.O. (2022). Zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib: mizhnarodno-pravove rehuliuвання ta dosvid zarubizhnykh krain [Ensuring the rights of internally displaced persons: international legal regulation and experience of foreign countries]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*. 4. 102–105. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/21> [in Ukrainian].

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.14>

Ірина КРИНИЦЬКА

кандидатка соціологічних наук, в.о. завідувача кафедри педагогіки та соціальної роботи, Заклад вищої освіти «Український католицький університет», вул. Іларіона Свенціцького, 17, м. Львів, Україна, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

Максим СКОЧКО

доктор філософії, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-2342-3834

Ольга ВАСИЛАК

аспірант кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0003-4831-552X

Бібліографічний опис статті: Криницька, І., Скочко, М., Василак, О. (2024). Робота з дітьми з інвалідністю в системі соціального захисту. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 106–114, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.14>

РОБОТА З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті проаналізовано поняття дітей з інвалідністю в Україні. Визначено специфіку поняття соціального захисту та основні аспекти роботи з дітьми та їх сім'ями.

Авторами висвітлена нормативно-правова джерельна база соціального захисту дітей з інвалідністю, визначені відповідальні за організацію соціального захисту дітей на національному та локальному рівнях, а також проаналізована система соціального захисту, яка складається з матеріально-фінансової складової та складової послуг. Визначено, що матеріально-фінансова складова включає соціальні допомоги, пільги, благодійні допомоги, а також надання матеріально-технічної допомоги, а саме засобів протезування, реабілітації тощо. До складової послуг належать соціально-реабілітаційні послуги. Авторами перелічено заклади, які надають ці послуги, зокрема реабілітаційні центри, центри надання соціальних послуг, навчально-реабілітаційні центри, та ін. Розкрито зміст діяльності, а саме завдання, послуги та заходи, які надаються в межах зазначених установ. Серед соціальних послуг виокремлені послуги, які можуть надаватися в Центрі надання соціальних послуг, серед яких: соціальна адаптація, денний догляд, догляд вдома, догляд стаціонарний, транспортні послуги, послуга соціальної реабілітації та інші.

В статті зроблено акцент на необхідності включення в процес роботи не тільки дитини з інвалідністю, але й її сім'ї.

Автори розкривають труднощі, які виникають в процесі забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю. Серед таких труднощів названо порушення під час надання виплат, недостатнє фінансування, брак належної інфраструктури. Зазначено, що гостро стоїть питання наявності кваліфікованих кадрів, які можуть забезпечити соціально-реабілітаційні послуги для дітей та їх сімей.

Ключові слова: діти з інвалідністю, соціальний захист, соціально-реабілітаційні послуги, заклади системи соціального захисту, робота з сім'ями та дітьми.

Ірина KRYNYTSKA

PhD in Sociology, Acting Head of the Department of Pedagogy and Social Work, Ukrainian Catholic University, 17 Ilarion Svetsitskoho str., Lviv, Ukraine, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

Maksym SKOCHKO

PhD, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkassy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-2342-3834

Olga VASYLAK

PhD Students at the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0003-4831-552X

To cite this article: Krynytska, I., Skochko, M., Vasylyak, O. (2024). Robota z ditmy z invalidnistiu v systemi sotsialnoho zakhystu [Working with children with disabilities in the social protection system]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 106–114, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.14>

WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM

The article analyzes the concept of a person with a disability in Ukraine. The difficulties with the exact number of children and the main aspects that can improve the situation of children and their families are identified.

The authors reveal the regulatory and legal source base for the content of social protection of children with disabilities, identify those responsible for organizing social protection at the national and local levels, and analyze the social protection system, which consists of a material and financial component and a service component. It is determined that the material component includes social benefits, privileges, charitable assistance, as well as the provision of material and technical assistance, namely, prosthetics, rehabilitation, etc. The service component includes social and rehabilitation services. The authors note that the latter are provided in rehabilitation centers, social service centers, training and rehabilitation centers, and partially in inclusive resource centers. The article reveals the content of activities, namely, tasks, services and activities within these institutions, in particular, the social services that can be provided in the Centre for Social Services, including social adaptation, day care, home care, inpatient care, transport services, social rehabilitation services and others.

The article emphasizes the need to include not only a child with a disability, but also his or her family in the process.

The authors reveal the difficulties that arise in the process of ensuring social protection of children with disabilities. Among these difficulties are violations in the provision of benefits, insufficient funding, and lack of adequate infrastructure. It is noted that the issue of availability of qualified personnel who can provide social and rehabilitation services for children and their families is acute.

Key words: children with disabilities, social protection, social rehabilitation services, social protection institutions, work with families and children.

Актуальність проблеми. Система соціального захисту в Україні сьогодні має багато викликів, які зростають зважаючи на збройну агресію росії проти України. Однією з найбільш вразливих категорій населення сьогодні є діти, зокрема діти з інвалідністю, а сім'ї, в яких виховуються ці діти, стикаються з багатьма проблемами, що унеможливають їх інтеграцію у суспільство. Ці аспекти зумовлюють необхідність пошуку дієвих механізмів соціального захисту.

Соціальний захист складається із складових соціального забезпечення – виплат та пільг, а також послуг різного характеру, що покликані підтримати вразливі категорії населення. Для забезпечення інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство важливими є соціальні та реабілітаційні послуги, наявність яких для сімей, які виховують дітей з інвалідністю має стати гарантією соціального захисту, забезпечити рівні умови розвитку та сприяти профілактиці еміграції таких сімей закордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження і публікації по роботі з дітьми

з інвалідністю можна розділити на публікації, в яких проаналізовані підгрунття і особливості соціального захисту дітей з інвалідністю, зокрема це нормативно-правова база – Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, які регламентують порядок видачі медичних висновків, встановлення інвалідності, особливості надання матеріальної допомоги, реабілітаційних послуг, забезпечення технічними засобами реабілітації, освітніми послугами тощо. Джерельна база також налічує публікації щодо соціального захисту дорослих та дітей з інвалідністю, зокрема це праці Гончарук К., Костіної В., Павлюк Т., а специфіка системи соціального захисту розкривається, зокрема у роботах Аніної О., Горішної Н., Гуменної А., Дуюнової Т., Москаленко О., Москаленко В., Петрович Ж., Тополь О.

Зміст практичних аспектів надання допомоги дітям та сім'ям проаналізована у працях Матрос О., яка розкриває сутність соціального

обслуговування сімей, які виховують дітей з інвалідністю. Роботи Кравченко Н., Слосанської Г., Столярик О. розкривають зміст та значення соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю, та значення раннього втручання.

Джерельна база свідчить про наявність матеріалів, в яких проаналізовано систему соціального захисту, водночас слід визначити інфраструктуру і місце соціально-реабілітаційних послуг в цій системі. Зважаючи на це, **мета даного дослідження** – здійснити аналіз системи соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні та виокремити місце соціально-реабілітаційних послуг для дітей.

Робота ґрунтується на кабінетному дослідженні основного законодавства та нормативно-правових актів України щодо соціального захисту дітей з інвалідністю, наукових джерел, в яких проаналізовані соціальні, соціально-реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України Про охорону дитинства «дитина з інвалідністю – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту» (Закон України Про охорону дитинства). В Законі України Про реабілітацію осіб з інвалідністю дитина з інвалідністю визначається як «особа до досягнення нею повноліття (віком до 18 років) зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність». Як бачимо з цих термінів, наявність обмеження життєдіяльності чи розладу різного характеру є визначальними в цих поняттях. Зважаючи на ситуацію в Україні кількість дітей з інвалідністю тільки зростає. За даними Державного комітету статистики в Україні проживає 156010 дітей з інвалідністю (Соціальний захист населення України, 2023), водночас ці дані не є достовірними. Як зазначають Москаленко О. і Дуюнова Т. точну інформацію про дітей з інвалідністю важко знайти через те, що батьки чи опікуни можуть не знати чи приховувати особливості дитини, а також не бути компетентними в оцінці рівня функціонування своєї дитини (Москаленко О. В., Дуюнова Т.В., 2023, с. 134). Якісна діагностика,

раннє втручання, наявність послуг, компетентних фахівців та інформування можуть зробити поштовх до змін становища дітей з інвалідністю в суспільстві.

Конституція України (ст. 46) гарантує право на соціальний захист, що «включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» (Конституція, ст. 46), а у статті 23 гарантується право на всебічний розвиток особистості (Конституція ст. 23), що свідчить про те, що основні принципи захисту прав і створення умов для розвитку дітей з інвалідністю є одними з основних конституційних гарантій. Як стверджує Москаленко В., мінімальний життєвий рівень, підвищення якості життя та перспектив досягається за допомогою системи заходів соціального захисту (Москаленко В., 2003, с. 42), але слід зазначити, що соціальний захист осіб з інвалідністю слід відрізнити від адміністративно-правового захисту, який спрямований на діяльність органів публічної адміністрації усіх необхідних заходів соціального захисту цієї категорії осіб (Аніна О., 2021, с. 688).

Україна має сформовану законодавчу базу щодо захисту дітей з інвалідністю. Серед основних нормативно-правових актів, які відповідають за соціальний захист дітей з інвалідністю є Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року «Про охорону дитинства», Закон України № 2961-IV від 6 жовтня 2005 року «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України № 917 від 21 листопада 2013 року «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям», Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04 грудня 2001 року № 482 «Про затвердження порядку видачі медичного висновку про дитину з інвалідністю віком до 18 років», Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 року «Про соціальні послуги», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21 листопада 1992 року, Постанова КМУ № 1751 від 27 грудня 2001 р. «Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», Закон України № 2109-III від 16 листопада 2000 року «Про державну соціальну

допомогу інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю», Постановою КМУ від 05 квітня 2012 року № 321 затверджено «Порядок забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації» та ін. Як бачимо, відповідно до цих матеріалів та за результатами дослідження Подолян В. (2024), Горішної Н., Петрович Ж., Столярик О. (2024), сьогодні ми маємо розвинуту юридичну базу забезпечення соціального захисту для дітей з інвалідністю в Україні. Водночас, слід наголосити, що на думку науковців (Москаленко О., Дуюнова Т., 2023) необхідно підготувати Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю та розвиток системи реабілітації осіб з інвалідністю. Хоча, подібні плани дій у нас є, але такий план має окреслити основні завдання і напрями роботи у сфері соціального захисту, а також забезпечити механізм реалізації для всебічного розвитку та інтеграції осіб з інвалідністю, зокрема дітей в Україні (Москаленко О. В., Дуюнова Т. В., 2023, с. 40). Створювати відповідне нормативне підґрунтя та інфраструктуру для реалізації рівності прав та умов для розвитку дітей з інвалідністю має Міністерство соціальної політики. За реалізацію окремих завдань відповідає Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Фонд є неприбутковою бюджетною установою, основними завданнями якого є фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю в Україні (Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, 2011). На місцях відповідальними за соціальний захист є структурні підрозділи соціального захисту населення на різних рівнях – обласному та рівні громади.

Як стверджують Гуменна А. та Тополь О., соціальний захист спрямований на створення безпечного соціального середовища, а соціальне забезпечення – це матеріальна складова, яка має допомогти подолати соціальні ризики (Гуменна А. В. та Тополь О. В.). Сьогодні система соціального захисту включає матеріальні виплати – державну соціальну допомогу для сімей, що виховують дітей з інвалідністю, грошові компенсації за транспортування чи ремонт засобів реабілітації, пільги, благодійну

фінансову допомогу від міжнародних організацій, а також надання соціальних та реабілітаційних послуг. Окрім того, частина цих заходів реалізується у державних чи місцевих програмах соціального захисту дітей з інвалідністю, зокрема мова йде про забезпечення засобами реабілітації, протезно-ортопедичними виробами, безоплатними путівками на відпочинок чи санаторно-курортне лікування, можливості транспортування тощо. За реалізацію програм на місцях відповідають структурні підрозділи із соціального захисту населення. У статті Криницької І., Слезанської А. & Скочка М. визначено, що у структуру соціально-реабілітаційних послуг входять дві групи послуг: соціальні та реабілітаційні (Криницька І., Слезанська А. & Скочко М., 2023). Саме на закладах, які реалізують такі послуги ми зосередимо увагу в цій статті.

В територіальних громадах є кілька типів закладів для дітей – заклади інтернатного типу та заклади, які надають послуги одноразово чи тимчасово, стаціонарні заклади.

Заклади інтернатного типу для дітей – дитячі будинки інтернати – стаціонарна соціально-медична установа, призначена для тимчасового чи постійного перебування або проживання дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років з порушеннями фізичного, інтелектуального розвитку та психічними розладами, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, освітніх послуг, комплексу реабілітаційних заходів (Постанова КМУ Деякі питання соціального захисту дітей з інвалідністю, 2016).

Серед інших закладів можна виокремити установи, які зокрема відповідають за надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю, а саме мова йде про послуги для дітей та їх сімей, які спрямовані на «відновлення та/або розвиток соціальних навичок, здібностей, сильних сторін дітей та їх сімей, соціальну підтримку та соціальне обслуговування задля самореалізації, підвищення адаптаційного потенціалу та забезпечення доступу до ресурсів, необхідних для подолання викликів, пов'язаних з інвалідністю та забезпечення найкращих інтересів дитини» (Криницька, Слезанська & Скочко, 2023, с. 161). Цікаво зазначити, що Павлюк Т. і Гончарук К. серед реабілітаційних заходів виділяють також

надання матеріальної допомоги (Павлюк, Гончарук, 2023, с. 41–42). До таких установ належать – Центри надання соціальних послуг, Інклюзивно-ресурсні центри, Центри комплексної реабілітації, Навчально-реабілітаційні центри, Центри денного догляду тощо.

Центр надання соціальних послуг це заклад соціального захисту населення, структурні або відокремлені підрозділи якого надають соціальні послуги особам/сім'ям (Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг, 2020). Серед соціальних послуг, які можуть надаватися для дітей з інвалідністю: соціальна адаптація, денний догляд, догляд вдома, догляд стаціонарний, транспортні послуги, послуга соціальної реабілітації, супровід під час інклюзивного навчання, персональний асистент (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020).

В Центрі надання соціальних послуг можуть утворюватися відділення надання соціальних послуг в умовах денного перебування (надання протягом дня дітям/особам з інвалідністю) (Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг, 2020), в яких організовують послугу тимчасово чи постійно, напівстаціонарно у приміщенні надавача соціальної послуги і надають послуги соціальної реабілітації; соціально-трудова адаптації та організація дозвілля; забезпечують участь отримувачів та членів їх сімей їхніх родичів у вирішенні конкретних соціальних проблем; здійснюють догляд; навчання батьків осіб, що їх замінюють (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020).

Центр комплексної реабілітації – реабілітаційна установа, метою якої є надання реабілітаційних послуг та заходів, які забезпечують всебічний розвиток дітей, які мають інвалідність, або її ризик, засвоєння ними знань, умінь, навичок, збереження і розвиток здібностей та особистого потенціалу дітей (Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю, 2016). Основні завдання центру передбачають заходи «з ранньої, та/або соціальної, та/або психологічної, та/або фізичної, та/або медичної, та/або психолого-педагогічної, та/або фізкультурно-спортивної, та/або професійної, та/або трудової реабілітації (абілітації)» (Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю, 2016), запобігання дискримінації, профорієнтацію,

розвиток автономного проживання дітей, коригування індивідуальних програм реабілітації, роботу з батьками та законними працівниками, сприяння у встановленні опіки чи піклування, співпрацю з вітчизняними та закордонними підприємствами, установами, організаціями та громадськими об'єднаннями (Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю, 2016).

Також слід зауважити, що реабілітаційні заходи можуть надаватися в межах закладів охорони здоров'я у відділеннях фізичної реабілітації, медичних стаціонарних закладах, закладах оздоровлення, а також у закладах освіти. Зокрема висновок про потребу в створенні інклюзивного навчання надає Інклюзивно-ресурсний центр, який здійснює комплексну оцінку розвитку особи та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб у разі встановлення особливих освітніх потреб. Реалізацію державної політики щодо діяльності інклюзивно-ресурсних центрів здійснює Міністерство освіти і науки України (Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр).

Ще одним закладом, який підпорядкований Міністерству освіти і науки України є Навчально-реабілітаційний центр – «це загальноосвітній навчальний заклад, метою діяльності якого є реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку, їх інтеграція в суспільство шляхом здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень» (Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр, 2012). Основними завданнями центру є забезпечення права дітей із складними вадами розвитку на здобуття відповідного рівня освіти; забезпечення ранньої соціалізації в умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу в комплексі з психолого-педагогічною, медичною, фізичною, соціальною реабілітацією; формування громадянської позиції; готовності до трудової діяльності; забезпечення системного кваліфікованого психолого-медико-педагогічного супроводу дітей; надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю; надання психолого-педагогічної допомоги батькам (Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр, 2012).

Важливо зазначити, що комплекс заходів, які пропонують в установах, які надають реабілітаційні послуги включають допомогу та підтримку не тільки для дитини, але й для членів її сім'ї. Результати дослідження Матрос О., Столярик О. вказують на те, що на етапі реабілітації важливо включати у цей процес сім'ю, саме тому у системі соціального захисту важливе місце відіграє соціальний супровід сім'ї, яка виховує дітей з інвалідністю, що полягає у соціальному патронажі як комплексної системи соціальної підтримки і допомоги (Матрос, 2021; Столярик, 2024). Важко оминати увагою потребу в психологічній підтримці, а також в ранньому втручанні і забезпеченні професіоналізації команд для надання допомоги дітям та їх сім'ям (Кравченко М., 2023).

Як бачимо, в системі соціального захисту є низка установ, які можуть надавати послуги для дітей з інвалідністю, проте, як вважають Москаленко О., Дуюнова Т., Подолян Ю., в Україні заходи, які мають бути реалізовані для осіб з інвалідністю, зазвичай є декларативними або ж їх реалізувати на місцях дуже складно (Москаленко О., Дуюнова Т., 2023, с. 58; Подолян Ю., 2024, с. 43). Існують також порушення і труднощі під час надання державних соціальних допомог, а саме недостатнє фінансування, бюрократичні перепони, недостатня інформація про виплати, неефективний моніторинг надання послуг, відсутність індексації тощо (Співак В., 2024, с. 230). Недостатніми є інфраструктура та можливості для реабілітації дітей з інвалідністю. За даними дослідження Горішної Н., Петрочко Ж., Столярик О. (2023) на початок 2022 року в Україні діяли 118 центрів комплексної реабілітації, водночас перестали функціонувати 36 з них (Горішної Н., Петрочко Ж. & Столярик О., 2023, с. 21). Також одними з найбільших труднощів є брак кваліфікованих фахівців, а також різна доступність послуг у великих чи малих громадах. Частина повно-

важень покладена на самоврядні повноваження громад, а це свідчить про те, що забезпечення послуг для дітей з інвалідністю відбувається по різному, залежно від можливостей, пріоритетів і зацікавленості громади підтримувати сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю. Слід зазначити що Стратегічний план діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки) включають «затвердження державних стандартів соціальних послуг денного догляду дітей з інвалідністю, супроводу під час інклюзивного навчання, соціально-трудова адаптації», «запровадження надання в територіальних громадах соціальних послуг денного догляду дітей з інвалідністю», «підвищення рівня охоплення реабілітаційними послугами осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю» (Стратегічний план, 2022). Але слід зазначити, що ці напрями діяльності масштабуються дуже повільно і, незважаючи на певні зрушення, прослідкувати зміни можна буде після деякого часу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система соціального захисту України має значний потенціал для розвитку соціально-реабілітаційних послуг, про що свідчить низка нормативно-правових актів, які, зокрема, регламентують діяльність установ та закладів надання соціальних, реабілітаційних, освітніх послуг для дітей, а також створення умов для забезпечення розвитку дітей. Водночас, внаслідок війни, недостатнього фінансового забезпечення, браку кваліфікованих кадрів та недостатньої інфраструктури є ризик низького рівня забезпечення послугами дітей з інвалідністю та їх сімей. Слід наголосити, що, маючи добре підґрунтя, соціальний захист має бути спрямований на забезпечення принципів найкращих інтересів дитини, раннє виявлення порушень стану дітей з інвалідністю, на що мають бути спрямовані перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костіна В. Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 3. С. 138–149. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19> URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12938>
2. Гончарук К., Павлюк Т. Соціальний захист людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю. *Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements* : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, November 10, 2023. Stockholm, Kingdom of Sweden: International Center of Scientific Research. С. 40–43. URL: <https://sel.vtei.edu.ua/repository/card.php?lang=en&id=29172> (дата звернення: 28.08.2024).

3. Москаленко О. В., Дуюнова Т. В. Соціальний захист осіб з інвалідністю: Компаративістське дослідження : монографія. Харків, 2023. 249 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/41885/1/Mon_SOTSIAL_NYY%20ZAKHYST_23.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
5. Соціальний захист населення України 2022. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2023, 116 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
6. Про соціальну реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
7. Аніна О. О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 685–689.
8. Гуменна А. В., Тополь О. В. Система соціального захисту і соціального забезпечення дітей та сімей з дітьми. б/в. URL: <https://e-journals.udu.edu.ua/index.php/on/article/view/275/592> (дата звернення: 28.08.2024).
9. Криницька І., Слозанська Г., Скочко М. Зміст соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю: аналіз основних підходів. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Т. 1. № 64. С. 161–165. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/64/part_1/32.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
10. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю: Наказ КМУ від 14 квітня 2011 р. № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
11. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
12. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки НАУКМА*. 2003. Т. 21. С. 41–44.
13. Деякі питання соціального захисту дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю: Постанова КМУ від 14 грудня 2016 р. № 978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
14. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: Постанова КМУ від 3 березня 2020 р. № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
15. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ МСП від 23 червня 2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
16. Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю: Наказ МСП від 09 липня 2016. № 855. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
17. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова КМУ від 12 липня 2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
18. Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр: Наказ МОНМСУ від 16 липня 2012 р. № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-12#n14> (дата звернення: 28.08.2024).
19. Матрос О. О. Модель соціального обслуговування сімей із дітьми з інвалідністю. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 12 жовт. 2021 р. та II Міжнар. наук.-практ. симпозиуму з інклюзивного туризму. м. Умань, 27 трав. 2021 р. м. Умань : МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Умань : Візаві, 2021. С. 57–60. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14640/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%20%D0%9E.%D0%9E.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%2C%2012%20%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F%202021%20%D1%80..pdf> (дата звернення: 28.08.2024).
20. Столярик О. Сімейно-орієнтований підхід у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук* : IV Міжнародна наукова конференція «Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук» 12.04.2024; Дніпро, 2024. С. 44–46 DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-12.04.2024>.
21. Співак В. Особливості фінансової і соціально-психологічної допомоги дітям з інвалідністю. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 21–22 травня 2024 р. м. Кам'янець-Подільський : НРЗВО КПДІ, 2024. С. 229–232. URL: <https://kpd.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/Materialy-VIII-Mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi.pdf#page=229> (дата звернення: 28.08.2024).
22. Кравченко М. В. Надання послуги раннього втручання для сімей з дітьми, які мають порушення розвитку, в умовах війни. *Публічно-управлінські та цифрові практики* : наук. журнал. 2023. Вип. 1. С. 124–145.
23. Подолян Ю. Організаційно-правові механізми захисту прав дітей з інвалідністю в Україні. *DICTUM FACTUM. Державний університет інфраструктури та технологій*. 2024. № 1(15). С. 40–45.

24. Горішна Н. М., Петрочко Ж. В., Столярик О. Ю. Законодавчі аспекти соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інклюзія і суспільство* : науковий журнал. Кам'янець-Подільський : Гельветика, 2023. Вип. 2. С. 19–27. DOI : <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-3>

25. Стратегічний план діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки) : Наказ МСП від 11 лютого 2022 р. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22#Text> (дата звернення: 28.08.2024).

REFERENCES:

1. Kostina, V. (2023). Sotsialna pidtrymka ta sotsialnyi zakhyst ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh viiny v Ukraini [Social support and social protection of children with special needs in the context of war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*. 3. (pp. 138–149). doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19> Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12938> [in Ukrainian].

2. Honcharuk, K., & Pavliuk, T. (2023). Sotsialnyi zakhyst liudei z invalidnistiu z dytynstva ta ditei z invalidnistiu [Social protection of people with disabilities from childhood and children with disabilities]. *Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements*: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, November 10, 2023. Stockholm, Kingdom of Sweden: International Center of Scientific Research. (pp. 40–43). Retrieved from <https://sel.vtei.edu.ua/repository/card.php?lang=en&id=29172> [in Ukrainian].

3. Moskalenko, O. V., & Duiunova, T.V. (2023). Sotsialnyi zakhyst osib z invalidnistiu: Komparatyvistske doslidzhennia [Social protection of persons with disabilities: A comparative study.] Monohrafiia. 249 p. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/41885/1/Mon_SOTSIAL_NYY%20ZAKHYST_23.pdf [in Ukrainian].

4. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26.04.2001. № 2402-III / Verkhovna Rada Ukrainy [On child protection]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].

5. Sotsialnyi zakhyst naseleння Ukrainy 2022. Statystychnyi zbirnyk (2023). [Social Protection of the Population of Ukraine 2022. Statistical collection] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. P. 116. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf [in Ukrainian].

6. Pro sotsialnu rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 6.10.2005. № 2961-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. [On social rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: The Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].

7. Anina, O. O. (2021). Osoblyvosti sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu u systemi derzhavnogo sotsialnoho zakhystu Ukrainy [Peculiarities of social protection of persons with disabilities in the system of state social protection of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. (pp. 685–689). [in Ukrainian].

8. Humenna, A. V., & Topol, O. V. Systema sotsialnoho zakhystu i sotsialnoho zabezpechennia ditei ta simej z ditmy [The system of social protection and social security for children and families with children]. b/n. Retrieved from <https://e-journals.udu.edu.ua/index.php/on/article/view/275/592> [in Ukrainian].

9. Krynytska, I., Slozanska, H., & Skochko, M. (2023). Zmist sotsialno-reabilitatsiinykh posluh dlia ditei z invalidnistiu: analiz osnovnykh pidkhodiv [Content of social and rehabilitation services for children with disabilities: analysis of the main approaches]. *Innovatsiina pedahohika*. 1. № 64. (pp. 161–165). Retrieved from http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/64/part_1/32.pdf [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Fond sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu: Nakaz KMU vid 14.04.2011 № 129 [On approval of the Regulation on the Social Protection Fund for Persons with Disabilities]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11#Text> [in Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine] / Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Moskalenko, V. V. (2003). Sutnist sotsialnoho zakhystu ta yoho mistse v politytsi sotsialnoi derzhavy [The essence of social protection and its place in the welfare state policy]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. № 21. (pp. 41–44). [in Ukrainian].

13. Deiaki pytannia sotsialnoho zakhystu ditei z invalidnistiu ta osib z invalidnistiu: Postanova KMU vid 14.12.2016. № 978 [Some issues of social protection of children with disabilities and persons with disabilities]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

14. Deiaki pytannia diialnosti tsentriv nadannia sotsialnykh posluh: Postanova KMU vid 3.03.2020. № 177 [Some issues of social service centers]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Klyasyfikatora sotsialnykh posluh: Nakaz MSP vid 23.06. 2020. № 429 [On approval of the Classifier of social services]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> [in Ukrainian].

16. Deiaki pytannia kompleksnoi rehabilitatsii osib z invalidnistiu: Nakaz MSP vid 09.07.2016. № 855 [Some issues of comprehensive rehabilitation of persons with disabilities]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text> [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro inkliuzyvno-resursnyi tsentr: Postanova KMU vid 12.07.2017. № 545 [On approval of the Regulation on the inclusive resource centre]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro navchalno-reabilitatsiinyi tsentr: Nakaz MONMSU vid 16.07.2012. № 920 [On approval of the Regulations on the training and rehabilitation centre]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-12#n14> [in Ukrainian].
19. Matros, O. O. (2021) Model sotsialnoho obsluhovuvannia simej iz ditmy z invalidnistiu [A model of social services for families with children with disabilities]. *Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Uman, 12.10.2021 ta II Mizhnar. nauk.-prakt. sympoziumu z inkliuzyvnoho turizmu. m. Uman, 27.05.2021. Uman: MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny, Rivnenskyi derzh. humanit. un-t. Uman : Vizavi. (pp. 57–60). Retrieved from <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14640/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%20%D0%9E.%D0%9E.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%2C%2012%20%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F%202021%20%D1%80..pdf> [in Ukrainian].
20. Stoliaryk, O. (2024). Simejno-orientovanyi pidkhid u sotsialnii rehabilitatsii ditej z invalidnistiu [Family-oriented approach to social rehabilitation of children with disabilities]. *Innovatsiini tendentsii sohodennia v sferi pryrodnychkyh, humanitarnykh ta tochnykh nauk*. IV Mizhnarodna naukova konferentsiia Innovatsiini tendentsii sohodennia v sferi pryrodnychkyh, humanitarnykh ta tochnykh nauk. 12.04.2024. (pp. 44–46). DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-12.04.2024> [in Ukrainian].
21. Spivak, V. (2024). Osoblyvosti finansovoi i sotsialno-psykholohichnoi dopomohy ditiam z invalidnistiu [Peculiarities of financial and social and psychological assistance to children with disabilities]. *Innovatsii partnerskoi vzaiemodii osvity, ekonomiky ta sotsialnoho zakhystu v umovakh inkliuzii ta prahmatychnoi rehabilitatsii sotsiumu* : Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kamianets-Podilskyi, 21-22.05.2024 Kamianets-Podilskyi : NRZVO KPDI. (pp. 229–232). Retrieved from <https://kpidi.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/Materialy-VIII-Mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi.pdf#page=229> [in Ukrainian].
22. Kravchenko, M. V. (2023). Nadannia posluhy rannoho vtruchannia dlia simej z ditmy, yaki maiut porushennia rozvytku, v umovakh viiny [Provision of early intervention services for families with children with developmental disabilities in the context of war]. *Publichno-upravliniski ta tsyfrovi praktyky* : nauk. zhurnal. 1. (pp. 124–145). [in Ukrainian].
23. Podolian, Yu. (2024). Orhanizatsiino-pravovi mekhanizmy zakhystu prav ditej z invalidnistiu v Ukraini [Organisational and legal mechanisms for protecting the rights of children with disabilities in Ukraine]. *DICTUM FACTUM*. Derzhavnyi universytet infrastruktury ta tekhnolohii No 1(15). (pp. 40–45). [in Ukrainian].
24. Horishna, N. M., Petrochko, Zh. V., & Stoliaryk, O. Yu. (2023). Zakonodavchi aspekty sotsialnoi rehabilitatsii ditej z invalidnistiu: vitchyznianiya ta zarubizhnyi dosvid [Legislative aspects of social rehabilitation of children with disabilities: national and foreign experience]. *Inkliuziia i suspilstvo* : naukovyi zhurnal. Kamianets-Podilskyi : Helvetyka, № 2. (pp. 19–27). DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-3> [in Ukrainian].
25. Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy na 2022 biudzhetni rik i dva biudzhetni periody, shcho nastaiut za planovym (2023–2024 roky): Nakaz MSP vid 11.02.2022 № 90 [Strategic plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the budget year 2022 and two budget periods following the planned one (2023–2024)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22#Text> [in Ukrainian].

УДК 316.36 : 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.15>

Людмила ТЕЛІЖЕНКО

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вул. Харківська, 116, м. Суми, Україна, 40007

ORCID: 0000-0003-4558-513X

Ірина КУБИШКО

магістр спеціальності 231

ORCID: 0009-0001-3304-497X

Бібліографічний опис статті: Теліженко, Л., Кубишко, І. (2024). Відчуття безпеки та доступу до послуг внутрішньо переміщених осіб на території Сумської області в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 115–121, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.15>

ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОСТУПУ ДО ПОСЛУГ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ТЕРИТОРІЇ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджується відчуття безпеки та доступ до послуг внутрішньо переміщених осіб в умовах війни на території Сумської області. На основі проведеного анкетування встановлено, що внутрішньо переміщені особи на території Сумщини не відчувають себе в безпеці. Причина відчуття небезпеки полягає як у територіальній близькості Сумщини до кордону з росією, так і в психологічному стані переселенців, які потребують спеціалізованої допомоги. Їх ключовими потребами є житло для тривалого проживання і досить оплачувана робота, щоб створити для себе і сім'ї життєво необхідні умови.

Водночас виявлено, що внутрішньо переміщені особи, насамперед через соціальні мережі, обізнані про можливість отримання адміністративних, соціальних, юридичних, медичних, психологічних та інших послуг. Їм доступні всі види послуг, що передбачені в цьому разі законодавством України. Найбільш ефективно їм надаються адміністративні та медичні послуги, шкільна освіта дітей та правова допомога.

Проаналізовано також ефективність та якість надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам на території Сумської області. Показано, що внутрішньо переміщені особи мають певні проблеми із забезпеченням продуктами харчування, одягом, взуттям, ліками та дитячим харчуванням, оскільки вони надаються несвоєчасно та в недостатній кількості.

Зроблено висновок про те, що якість та ефективність надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам на території Сумщини мають бути покращеними. Програма надання гуманітарної допомоги переселенцям Сумщини потребує певних змін, а саме підвищення рівня забезпечення та своєчасності.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, гуманітарна допомога, соціальні послуги, відчуття безпеки, базова потреба.

Liudmyla TELIZHENKO

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, Political Science, and Socio-Cultural Technologies, Sumy State University, 116 Kharkivska str., Sumy, Ukraine, 40007

ORCID: 0000-0003-4558-513X

Iryna KUBYSHKO

Master of specialty 231

ORCID: 0009-0001-3304-497X

To cite this article: Telizhenko, L., Kubyshko, I. (2024). Vidchuttia bezpeky ta dostupu do posluh vnutrishno peremishchenykh osib na terytorii Sumskoi oblasti v umovakh viiny [Sense of security and access to services of internally displaced persons in the territory of the Sumy oblast in the conditions of war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 115–121, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.15>

SENSE OF SECURITY AND ACCESS TO SERVICES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE TERRITORY OF THE SUMY OBLAST IN THE CONDITIONS OF WAR

The article examines the sense of security and access to services of internally displaced persons in war conditions in the Sumy region. On the basis of the conducted questionnaire, it was established that internally displaced persons do not feel safe in the territory of Sumy Oblast.

The reason for the sense of danger lies both in the territorial proximity of Sumy region to the border with Russia, and in the psychological state of the displaced persons who need specialized help. Their key needs are housing for long-term residence and a well-paid job to create living conditions for themselves and their families.

At the same time, it was found that internally displaced persons, primarily through social networks, are aware of the possibility of receiving administrative, social, legal, medical, psychological and other services. All types of services provided for in this case by the legislation of Ukraine are available to them. Administrative and medical services, children's school education and legal assistance are most effectively provided to them.

The effectiveness and quality of providing humanitarian aid to internally displaced persons in the Sumy region was also analyzed. It is shown that internally displaced persons have certain problems with the provision of food, clothing, shoes, medicines and baby food, as they are provided late and in insufficient quantities.

It was concluded that the quality and efficiency of humanitarian assistance to internally displaced persons in Sumy Oblast should be improved. The program for providing humanitarian assistance to displaced people of Sumy Oblast needs certain changes, namely an increase in the level of provision and timeliness.

Key words: *internally displaced persons, humanitarian aid, social services, sense of security, basic need.*

Актуальність проблеми. В умовах війни, що другий рік поспіль точиться на території України, ведення активних бойових дій, особливо в прикордонній зоні, відбувається масштабне внутрішнє переміщення громадян, які переїжджають у більш безпечні місця проживання, набуваючи відповідного соціального статусу. З такою ситуацією, коли люди втрачають житло, матеріальні ресурси, роботу, добробут, зв'язки з рідними тощо, сучасне українське суспільство стикається чи не вперше. Загроза життю людей, втрата ними всього, що раніше сприймалося як укоріненість у життя, для них самих, держави та суспільства стали викликами, які треба негайно розв'язувати, вивчаючи ситуацію, як і пов'язані з ними проблеми. Однією з них є питання безпеки та доступу до послуг внутрішньо переміщених осіб – різного віку і статі людей, які не виїхали за кордон, але були змушені переїхати в більш безпечні регіони та місця країни. Виникла необхідність з'ясувати, на скільки внутрішньо переміщені особи відчують себе у безпеці, до яких соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи або сім'ї вони мають доступ, чи достатніми вони є для них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної забезпеченості внутрішньо переміщених осіб сьогодні є вузловим не тільки для державних служб, відомств, громадських організацій, які безпосередньо працюють з ними, забезпечуючи їх доступ до послуг, а і для

науковців, які намагаються всебічно дослідити ситуацію щодо внутрішньо переміщених осіб, з'ясувати їх соціально-правовий статус, виникаючі проблеми та знайти шляхи їх розв'язання.

Сьогодні вагомий внесок у дослідження теми внутрішньо переміщених осіб зробили як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Значення та вживання терміну «внутрішньо переміщена особа» в законодавчих та нормативно-правових документах України, а також ознаки внутрішньо переміщених осіб в країні вивчали М. П. Кобець [4], І. М. Малиха [8], М. Ніколайчук [9]. Зокрема М. Малиха внутрішньо переміщених осіб виділяє з числа переселенців як специфічну групу осіб, що вимушена мігрувати, а отже, стикається з проблемами, наслідки яких має регулювати держава [8]. М. Ніколайчук поняття «внутрішньо переміщена особа» пов'язує зі специфічною цільовою групою, якій притаманні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища [9, с. 109]. М. Кобець значно розширив поняття «внутрішньо переміщена особа», зазначаючи, що це не тільки особи, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а й ті, які працювали на території конфлікту, мають нерухомисть тощо [4, с. 202].

Питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зокрема взаємодію держави з громадянським суспільством як умову вирішення їх проблем досліджували І. Г. Карпова [2], Р. І. Євдокименко [2]. Соціальну допомогу як

вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні аналізував Т. Р. Кульчицький [5]. Причини та соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні досліджували О. І. Амоша [1], В. П. Антонюк [1], Ю. Залознава [1], О. М. Малиновська [7], О. Ф. Новікова [1], Л. Д. Яценко [7] та ін. Соціальні труднощі та потреби внутрішньо переміщених осіб у своїх працях досліджували М. Логвинова [6], Т. Семігіна [12], Л. Марухнич [12]. П'ять стадій адаптації переміщених осіб у новому місці їх проживання детально описав Д. Галлахорн [13].

Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити відчуття безпеки та доступ до послуг внутрішньо переміщених осіб в умовах війни на території Сумської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну з найближчого прикордоння до м. Суми та інших територіальних громад Сумської області почали прибувати й реєструватися внутрішньо переміщені особи. Сьогодні їх Сумська область налічує понад 81 тисячу осіб [3].

Згідно з Законом України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [11].

Цим же Законом встановлено, що внутрішньо переміщені особи мають право на матеріальну та психологічну допомогу, доступ до медичних послуг, право на свободу пересування, отримання безоплатної правової допомоги, право на тимчасове працевлаштування, захист від насильного переселення в місця, де життя буде небезпечним, добровільний вибір щодо переселення в іншу область чи місто України, отримання гуманітарної допомоги, а також отримання соціальних послуг [там же]. До їх числа належить допомога психолога (психологічна допомога), правова допомога, соціальна допомога, гуманітарна допомога (продукти харчування, засоби

особистої гігієни, одяг та взуття, ліки, дитяче харчування та ін.).

Проте в умовах війни негайно реалізувати ці права внутрішньо переміщених осіб, забезпечити їх всім необхідним для повноцінного життя в інших громадах досить складно. Цьому перешкоджають як їх власні, внутрішні бар'єри, зокрема психологічно-емоційний стан, так і зовнішні. Наприклад, відсутність вакансій за фахом в невеликих громадах чи селах, надання недостатньої інформації з боку місцевої влади про доступні вакансії, тощо.

У зв'язку з цим виникла необхідність дослідити проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи на території Сумщини в процесі їх соціальної інтеграції в територіальні громади.

Для цього нами було проведено анкетування, мета якого полягала в тому, щоб: 1) визначити обізнаність внутрішньо переміщених осіб про надання адміністративних, соціальних, юридичних, медичних та психологічних послуг; 2) дізнатися, наскільки задоволена базова потреба внутрішньо переміщених осіб у безпеці.

Анкета містила інструкцію, яка стосувалася згоди на участь у опитуванні, та інформацію, якою зазначалася анонімність відповідей респондентів. Водночас опитування містило в собі три блоки дослідницьких запитань: відчуття безпеки та доступу до послуг, оцінка доступності різних видів допомоги в своєму населеному пункті, оцінка ефективності та якості гуманітарної допомоги.

Участь у опитуванні була добровільною. Ним було охоплено 57 осіб, які проживають на території Сумської області. З них 13 осіб віком 18–24 роки (22,4 %), 19 осіб – 25–34 роки (32,8 %), 13 осіб віком 35–44 роки (22,4 %), 8 опитаних осіб – 45–54 роки (13,8 %), 1 особа від 55 до 64 років (1,7 %), 2 особи від 65 до 74 років (3,4 %), від 75 і старше була опитана одна особа (1,7 %).

Опитування показало, що найбільше внутрішньо переміщених осіб проживає в обласному центрі Сумщини, тобто в місті Суми – 82,5 %. У інших містах Сумської області проживає 12,3 % внутрішньо переміщених осіб. У селах Сумщини мешкає 2,3 % переселенців. Основними причинами, з яких вони обрали проживання в місті Суми, є можливість знайти роботу, облаштуватися тут жити, отримати вищу або середню освіту.

Цілком закономірно, як показало опитування, внутрішньо переміщені особи залишили

постійне місце проживання та переїхати в новий район через відчуття небезпеки, пов'язане з обстрілами та викликаними ними руйнуваннями житла. Виявилося, що у 55,0 % респондентів повністю знищене або пошкоджене житло. Для решти причиною переїзду стала неможливість нехтувати небезпекою, своєю та своїх дітей.

Зазначимо, що безпека – це базова потреба, яка дозволяє людині спокійно жити, розвиватися, навчатися, працювати. Її були позбавлені мешканці прикордоння Сумщини, оскільки кожен день відбувалися обстріли, і люди не мали можливості в спокійних умовах жити та ходити на роботу. Більше того через постійні вибухи страждала їхня нервова система, що відобразилося в одному з питань анкети. Воно стосувалося відчуття безпеки внутрішньо переміщених осіб у вже нових місцях проживання. Отримані дані показали, що тільки 30,0 % осіб почувують себе у безпеці. 45,6 % внутрішньо переміщених осіб сказали, що їм важко дати відповідь на це питання. 10,0 % відповіли, що у небезпеці вони почувують себе вечорами або у віддалених частинах населеного пункту. Але майже 15,0 % (14,4 %) внутрішньо переміщених осіб сказали, що відчувають себе у небезпеці постійно. Наголосимо, що це відчуття небезпеки викликане не тільки станом війни в країні, а і психологічним станом самих переселенців, які потребують відповідної допомоги.

Що ж до поінформованості внутрішньо переміщених осіб про саму можливість отримати різні види допомоги, то опитування показало значну роль у цьому відношенні соціальних мереж (62,6 %), а також родичів, друзів та знайомих (25,0 %). Водночас, як з'ясувалося, сьогодні радіо для громадян перестало бути джерелом життєво важливої інформації – 0 %, як і преса (3,5 %) та телебачення (1,8 %), які втратили своє значення в умовах війни. Додамо, що і стенди та відповідні інформаційні матеріали, призначені для осіб, що потребують допомоги, теж виявилися малоефективними. Тільки 5,3 % внутрішньо переміщених осіб скористалися цим джерелом необхідної для них інформації. Ще 1,8 % переселенців отримали інформацію з інших джерел.

Наскільки забезпечені внутрішньо переміщені особи послугами, які вони можуть отримати в цій ситуації, яка їх якість та кількість – це було наше наступне ключове питання, що сто-

сувалося якості життя переселенців. У опитуванні привертає увагу той факт, що значний відсоток переміщених осіб відмітили доступність майже всіх послуг, що надаються їм у новій місцевості (табл. 1). Це швидка та спеціалізована медична допомога, дитячі садки, шкільна освіта для дітей та освіта для дорослих, отримання адміністративних та соціальних послуг, правова допомога. Найбільш доступними для них, як це видно з таблиці 1, є адміністративні послуги, надання швидкої медичної допомоги, шкільна освіта дітей та правова допомога, оцінка доступності яких перевищує 50,0 %. Проте є незначний відсоток тих внутрішньо переміщених осіб, які вказали, що їм не доступні певні види допомоги: швидка медична допомога – 1,8 %, спеціалізована медична допомога – 1,8 %, психологічна допомога – 5,3 %, дитячий садок – 3,5 %, шкільна освіта дітей – 1,8 %, освіта для дорослих (навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації, неформальна освіта) – 7 %, адміністративні послуги – 1,8 %, правова допомога – 3,5 %. Соціальні послуги та консультування виявилися доступними для всіх переселенців на Сумщині.

Практична доступність та якість послуг внутрішньо переміщеним особам відобразилися і у відповідях на питання «Чи плануєте ви переїждати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців?». Адже перше місце посіла відповідь «Ні» (82,5 %). Кількість охочих переїхати у свою громаду досягла 12,3 % опитаних, 1,8 % зазначили, що мають намір переїхати в інший населений пункт області. І тільки 3,5 % сказали, що хочуть переїхати до іншої області. Серед основних причин бажання переїзду – труднощі в пошуку житла на довготривалий термін (10,5 %), потреба в соціальних послугах, які на Сумщині складно або неможливо отримати (1,8 %), бажання повернутися додому (3,5 %), не бажання довго залишатися на одному місці (1,8 %).

Для внутрішньо переміщених осіб надзвичайно важливим видом допомоги є грошові виплати, які їм мають надаватися за законом України. За їх допомогою переселенці можуть оплатити орендоване житло, сплатити за комунальні послуги, купити ліки, засоби гігієни, врешті-решт, просто жити в новій громаді, не маючи можливості знайти роботу. Майже 80 % осіб у анкеті зазначили, що отримували або отримують грошову допомогу (78,9 %). 1,8 % –

Таблиця 1

Оцінка доступності надання відповідних послуг

Послуги	Доступно	Мало доступно	Недоступно	Немає потреби	Важко відповісти
Отримання швидкої мед. допомоги	63,2 %	15,8 %	1,8 %	8,7 %	10,5 %
Отримання спеціалізованої мед. допомоги	49,1 %	19,3 %	1,8 %	17,5 %	12,3 %
Психологічна допомоги	43,9 %	8,8 %	5,3 %	26,2 %	15,8 %
Дитячий садок	43,9 %	3,5 %	3,5 %	47,3 %	1,8 %
Шкільна освіта дітей	52,6 %	5,3 %	1,8 %	40,3 %	0 %
Освіта для дорослих	29,8 %	8,8 %	7 %	36,9 %	17,5 %
Отримання адміністративних послуг	68,4 %	10,5 %	1,8 %	19,3 %	0 %
Отримання соціальних послуг	49,1 %	12,3 %	0 %	29,8 %	8,8 %
Отримання правової допомоги	1 %	7 %	3,5 %	17,6 %	15,8 %

не отримували, але планують отримати. У 1,8 % переміщених осіб не вийшло отримати допомогу і вони звернулись чи звернуться до суду. 15,7 % внутрішньо переміщених осіб навіть не знають про надання грошової допомоги. І тільки 1,8 % внутрішньо переміщених осіб не мають в планах одержати таку допомогу. Що стосується термінів надання фінансової допомоги, то лише 5,0 % відповіли, що не отримують вчасно грошову допомогу.

Третє ключове питанням нашої анкети стосувалося оцінки ефективності та якості гуманітарної допомоги, яка теж надається внутрішньо переміщеним особам на території Сумщини. Відповідно до статті 1 Закону України № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», це «цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається... отримувачам гуманітарної допомоги», які її потребують у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану тощо [10]. Окрім фінансової допомоги, вона передбачає продукти харчування, в тому числі дитяче харчування, якщо є маленькі діти, одяг та взуття для дорослих і дітей, засоби особистої та спеціалізованої гігієни, побутову хімію, засоби для облаштування місця для сну, ліки та іншу допомогу, передбачену законом України. Всі ці послуги для внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно важливими, оскільки дозволяють їм у вимушеній ситуації почувати себе комфортніше, бути забезпеченими всім необхідним, у першу чергу

продуктами харчування та засобами гігієни. Тому зрозуміло, що така допомога має надаватися вчасно та в достатній кількості.

Проте, як показало опитування, з гуманітарною допомогою у вигляді продуктів харчування у внутрішньо переміщених осіб на території Сумщини є певні проблеми. Тільки 32 % осіб відповіли, що допомога є достатньою. Майже стільки ж осіб (29 %) вважають, що кількість надання продуктів харчування є недостатньою. Водночас, якщо 15,0 % відповіли, що допомога відповідає їхнім потребам чи потребам їхньої сім'ї, то 4,0 % взагалі незадоволені відповідністю та вчасністю цієї послуги. Привертає увагу і те, що 9,0 % опитаних не отримують дану допомогу, оскільки можуть зазначену потребу в харчуванні забезпечити самостійно. У той же час 11,0 % осіб її потребують, але з певних причин не отримують (відсутність інформації про надання гуманітарної допомоги, неможливість дістатися до пункту призначення зазначеної організації).

Як бачимо, найбільше внутрішньо переміщених осіб потерпає від недостатності та несвоєчасності послуг, що може негативно впливати на їх емоційний стан, адже деякі з них не мають навіть коштів, щоб купити базові продукти. Благодійні організації намагаються максимально покращити свій сервіс та забезпечити цю групу людей допомогою, якої вони потребують. Та все ж ситуація в цілому така, що програма надання допомоги у вигляді продуктів харчування потребує певних змін, а саме підвищення рівня забезпечення та своєчасності.

Щодо забезпечення таких гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб, як одяг, взуття, ліки та дитяче харчування, то на таблиці 2 можна

Оцінка якості надання гуманітарних потреб

Оцінка якості	Одяг та взуття	Ліки	Дитяче харчування
Допомога достатня	34,0 %	14,0 %	18,0 %
Допомога відповідає потребам	9,0 %	18,0 %	24,0 %
Допомога вчасна	4,0 %	9,0 %	12,0 %
Допомога недостатня	14,0 %	11,0 %	7,0 %
Допомога не відповідає потребам	4,0 %	2,0 %	12,0 %
Допомога невчасна	2,0 %	7,0 %	2,0 %
Не отримую допомогу	21,0 %	30,0 %	21,0 %
Потребую, але не отримую	12,0 %	9,0 %	4,0 %

побачити, що вони також є достатніми тільки для частини осіб: одяг та взуття – 34,0 %, ліки – 14,0 %, дитяче харчування – 18,0 %. Водночас опитування виявило значний відсоток тих, хто з різних причин не отримує ці послуги (21,0 %, 30,0 %, 21,0 % відповідно), як і відсоток тих, хто їх потребує і теж не отримує (12,0 %, 9,0 %, 4,0 % відповідно). Це говорить про те, що якість надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам на території Сумщини має бути покращеною, вчасною і достатньою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, внутрішньо переміщені

особи на території Сумської області потребують підтримки та всіх видів допомоги, передбачених законодавством України, що можуть бути надані їм державою, громадами, волонтерськими організаціями. Завдяки соціальним мережам вони досить добре поінформовані про таку можливість. На даний час їм доступні майже всі послуги, особливо соціальні послуги та консультування. Водночас програма надання гуманітарної допомоги переселенцям Сумщини потребує певних змін, а саме підвищення рівня забезпечення та своєчасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2016. 448 с.
2. Карпова І. Г., Євдокименко Р. І. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як об'єкт соціальної політики держави та громадянського суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2016. Вип. 22. С. 145–152.
3. Кількість зареєстрованих облікованих внутрішньо переміщених осіб. *Державне підприємство «Інформаційно-обчислюваний центр Міністерства соціальної політики»*. 2024. URL: <https://www.ioc.gov.ua/> (дата звернення: 19.08.2024).
4. Кобець М. П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 97–103.
5. Кульчицький Т. Р. Соціальна допомога як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Věda a perspektivy*. 2023. № 2(21). С. 178–186.
6. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 11. С. 44–50.
7. Малиновська О. М., Яценко, Л. Д. Соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Економіка та управління*. 2024. Вип. 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-07-01>
8. Малиха І. М. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2015. 8(124). С. 6–11.
9. Ніколайчук М. Складові елементи механізму регулювання міграційних процесів сільського населення. *Регіональна економіка*. 2005. № 3 (37). С. 105–112.
10. Прогуманітарну допомогу. Закон України № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. 2015. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
12. Семігіна Т., Марухнич Л. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб: методи та виклики. *Матеріали конференцій МЦНД*, (14.06.2024 ; Суми, Україна), С. 74–76. URL: <https://archive.mcmd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/1299> (дата звернення: 19.08.2024).

13. Gullahorn, John T., and Jeanne E. Gullahorn. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*. 1963. P. 33.

REFERENCES:

1. Novikova, O. F., Amosha, O. I., Antoniuk, V. P., Liashenko, V. I., Zaloznova, Yu. S., Shamileva, L. L. et al. (2016). Vnutrishno peremishcheni osoby: vid podolannia pereshkod do stratehii uspikhu [Internally Displaced Persons: From Overcoming Barriers to Strategies for Success] : monohrafiia. Kyiv : NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti [in Ukrainian].
2. Karpova, I.H., & Yevdokymenko, R.I. (2016). Problemy vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini yak ob'ekt sotsialnoi polityky derzhavy ta hromadianskoho suspilstva [Problems of internally displaced people in Ukraine as an object of social policy of the state and civil society]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia II. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika – Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University. Series II. Social work. Social pedagogy*, 22, 145–152 [in Ukrainian].
3. Kilkist zareistrovanykh oblikovanykh vnutrishno peremishchenykh osib [Number of registered registered internally displaced persons]. (2024, September 5). IOTs Minsotspolityky Ukrainy – ICC of the Ministry of Social Policy of Ukraine. Retrieved from <https://www.ioc.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Kobets, M. P. (2016). Zarubizhnyi dosvid administratyvno-pravovoho zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib [External experience of administrative and legal providing internally displaced people's rights]. *Nauka i pravoohorona*, 1, 97–103 [in Ukrainian].
5. Kulchitskyi, T.R. (2023). Sotsialna dopomoha yak vyd sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Social assistance as a type of social protection internally displaced persons in Ukraine]. *Věda a perspektivy*, 2, 178–186 [in Ukrainian].
6. Lohvynova, M. O. (2019). Vnutrishno peremishcheni osoby yak katehoriia vymushenykh mihrantiv: poniattia ta oznaky [Internally displaced persons as a category of forced migrants: concept and signs]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu Seriiia Heohrafichni nauky – Scientific Bulletin of KSU Series Geographical Sciences*, 11, 44–50 [in Ukrainian].
7. Malynovska, O. M., & Yatsenko, L. D. (2024). Sotsialni naslidky vymushenoho vnutrishnoho peremishchennia naseleennia v Ukraini [Social consequences of forced internal displacement of population in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: economics and management*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-07-01> [in Ukrainian].
8. Malykha, I. M. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [To the issue of the root of the matter of «internally displaced persons»: public policy and regional practice]. *Naukov-teoretychnyi almanakh Hrani – Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 8, 6–11 [in Ukrainian].
9. Nikolaichuk, M. (2005). Skladovi elementy mekhanizmu rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv silskoho naseleennia [Constituent elements of the regulation' mechanism of migration processes of the rural population]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 3, 105–112 [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy Pro humanitarnu dopomohu № 1192-XIV [The Law of Ukraine On Humanitarian Aid] (1999, October 22). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib [The Law on “Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons in Ukraine”] № 1706-VII (2014, October 20). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
12. Semyhina, T., & Marukhnych, L. (2024). Otsinka potreb vnutrishno peremishchenykh osib: metody ta vyklyky [Assessing the needs of internally displaced persons: methods and challenges]. *III Mizhnarodna naukova konferentsiia «Aktualni pytannia rozvytku haluzei nauky» – III International Scientific Conference "Actual Issues in the Development of Scientific Fields"*, Sumy: SSU. (pp. 74–76). Retrieved from <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/1299> [in Ukrainian].
13. Gullahorn, J. T., & Gullahorn, J.E. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*, 19, 33–47.

РОЗДІЛ 3 ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

УДК 37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.16>

Алла ХОМ'ЯК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

Бібліографічний опис статті: Хом'як, А. (2024). Європейська практика компетентнісної моделі в освітньому просторі. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 122–127, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.16>

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Буремна сучасність та її надскладні завдання визначають нову парадигму розвитку освіти та стимулюють до активних дій. Глобалізація, цифрові технології посилюють суперництво за якість роботи, прискорюючи міжкультурну комунікацію. У таких умовах наявність незмінного набору знань, умінь і навичок не є прийнятною. Виникає нагальна потреба безперервного поповнення професійного та особистого ресурсів і здатності результативно відповідати на запити сьогодення. Це робить компетентнісну модель пріоритетною в освітній практиці, аби створити суспільству міцне підґрунтя для життя і праці в соціальному середовищі.

Натепер не викликає сумніву той факт, що розвиток освітнього змісту спрямовується на компетентнісний підхід. В Україні ведеться активний науково-дослідницький пошук з метою впровадження моделі освіти, яка б відповідала національним потребам і була орієнтована на компетентності. Це зумовлює актуальність досвіду інших країн, де вже здійснюється як теоретичне осмислення компетентнісної освіти, так і її практична реалізація.

У статті розглядається суть компетентнісної моделі та розвиток системи ключових компетентностей у європейській освіті. Українські та закордонні науковці висувують різні теорії та практики для вирішення цієї проблеми. У підсумку, компетентнісний підхід в освіті пов'язують із формуванням здатності людини до досягнення її життєвих цілей та виконання певного комплексу дій. Це вимагає перенесення уваги з освітнього процесу на його результати, трансформації освітньої моделі з орієнтованої на «всіх» в «особистісно спрямовану». Особливо важливо якнайшвидше визначити ті сфери діяльності, в яких людина може досягти найвищого рівня компетентності.

Концепція якості освіти, заснована на ключових компетентностях, активно впроваджується у країнах ЄС. Тож аналіз європейського досвіду має особливе значення для пошуку найбільш відповідної моделі компетентнісної освіти для національної системи.

Ключові слова: компетентність, компетентнісна модель, ключові компетентності, предметні компетентності, загальна компетентність, компетентнісна освіта, соціальне середовище.

Алла КХОМІАК

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

To cite this article: Khomiak, A. (2024). Yevropeiska praktyka kompetentnisnoi modeli v osvitnomu prostori [European practice of the competence-based model in education]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 122–127, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.16>

EUROPEAN PRACTICE OF THE COMPETENCE-BASED MODEL IN EDUCATION

Present challenges define a new paradigm for the development of education and encourage considerable effort. Globalisation and digital technologies intensify competition for the quality of work in the job market accelerating intercultural communication. In such conditions, having a fixed set of knowledge and skills is no longer acceptable. There is an urgent need to continuously replenish professional and personal resources to be able to respond effectively to current demands. It makes the competence-based model a priority in education to provide the society with a solid foundation for life and work in the social environment.

There is no doubt that the competence-based model in the development of educational content has become the focus of the world concern. In Ukraine, scientific research into the model is being carried out, too, to meet the national needs and be competence-oriented. This underscores the achievements of other countries where theory and practice in terms of competence-based education is being utilised.

The article highlights the essentials of the competence-based model and the role of key competences framework in the European education. Ukrainian and foreign scholars put forward various theories and practices to solve this issue. Due to lengthy discussions, it has been accepted to think that the concept of the competence-based approach in education is associated with the fostering of the person's ability to realise their life goals and a certain set of actions. Hence, it requires shifting the emphasis from the educational process itself to its outcomes, as well as transforming it from being common for "all" into the "individual-oriented". It is crucial to pinpoint those spheres of activity where a person can achieve the highest competence as early as possible.

The concept of education quality based on the framework of key competences is being actively practised in the EU. Therefore, it is vitally important to analyse the European practice to apply the most appropriate competence-based model in Ukrainian education.

Key words: *competence, competence-based model, key competences, subject competences, generic competence, competence-based education, social environment.*

Актуальність проблеми. Ідеї компетентнісної моделі в освітньому середовищі України набувають великої актуальності. У відповідь на сучасні виклики особливо важливим стає вивчення європейського досвіду. Це стосується формування ключових компетентностей, які надають європейським громадянам тверду основу для життя та роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про суть компетентнісної моделі в освіті залишається дискусійним у зарубіжних і вітчизняних наукових джерелах. Міжнародна комісія Ради Європи визначає компетентність як загальні або важливі навички, ставлення, опорні знання, та фундаментальні шляхи навчання (Лавриченко, 2000).

Експерти з країн Європейського Союзу визначають компетентність як здатність ефективно та креативно використовувати знання і навички у міжособистісних відносинах, включаючи взаємодію з іншими в соціальному і професійному контекстах (Овчарук, 2004).

Згідно з Міжнародним департаментом стандартів для навчання, досягнень та освіти, компетентність є поєднанням знань, навичок і ставлень, які дозволяють людині ефективно діяти або виконувати певні завдання. Вона охоплює комплекс фізичних і інтелектуальних якостей, необхідних для самостійного вирішення різних життєвих ситуацій і створення сприятливих умов у конструктивній взаємодії з іншими (Spector, 2001).

Компетентність означає наявність знань про різні аспекти життя людини, навичок творчого володіння інтелектуальним і фізичним інструментарієм; характеризує повноту та адекватність здійснюваних дій (Локшина, 2009).

Фахівці програми «DESECO» визначають поняття «компетентність» як інтегровану характеристику якостей особистості людини та рівня її підготовки до діяльності у тій чи іншій галузі (Ruchen, 2003).

Концепція компетентнісного підходу обґрунтована українськими вченими Н. Бібік, О. Овчарук, О. Локшиною, О. Савченко, С. Трубачевою, Л. Тарашенко та ін. Компетентнісний підхід фокусується на формуванні та розвиткові базових і предметних компетентностей особистості в освітньому процесі, що призводить до формування її загальної компетентності. Ці компетентності мають формуватися впродовж усього процесу навчання і включають знання, уміння, навички, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості (Пометун, 2004).

Метою статті є теоретичний аналіз реалізації компетентнісної моделі в європейській освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. На вивченні компетентності як однієї з найбільш соціально бажаних якостей особистості нині зосереджені значні наукові сили в усьому світі. При цьому у її визначенні немає однозначності.

П. Хейджер виокремлює кілька концептуальних періодів у розумінні поняття «компетентність». Перший період (1960-1970) характеризується біхевіористичним підходом, згідно з яким компетентність розглядається як прояв діяльності. Навчання розглядається як зміна поведінки учня, зумовлена зовнішніми стимулами, відповідно до біхевіористської концепції «стимул-реакція».

Другий період (1970-1990) визначає компетентності як загальні навички, які впливають на майбутню діяльність або виконання конкретних завдань. Цей підхід ґрунтується на конструктивістській теорії, згідно з якою особа формує власну реальність на основі навколишнього середовища та взаємодії з іншими людьми. Навчання у цьому контексті розглядається не лише як набуття нової інформації, а й як процес реорганізації уже існуючих знань для інтеграції нових елементів і створення власної моделі знань.

Третій період (з 1990 року) характеризується тим, що в європейській освіті компетентності розглядаються як такі, що безумовно включають елементи виконання та володіння тими чи іншими моральними, інтелектуальними і соціальними якостями (Hager, 1998).

Поняття «компетентна освіта» виникло у США у другій половині ХХ століття. Однією із причин його появи стали бізнесові вимоги до випускників закладів вищої освіти стосовно недостатності їхнього практичного досвіду для інтеграції теорії у конкретну виробничу діяльність (Хом'як, 2019).

На основі аналізу та узагальнення значної кількості визначень можна стверджувати, що компетентність – це інтегрований результат освіти, який дозволяє індивіду ефективно будувати власну життєдіяльність та суб'єктно значущу взаємодію із соціальним середовищем. Компетентності як характеристики особистості мають дієвий, практико-орієнтований характер. Системоутворюючим чинником компетентності є самовизначення як ключова потреба особистості (Мат. мет. сем., 2014).

Зарубіжні вчені Ф. Вайнерт, М. Романвілл, А. Санчес, М. Руїз та ін. співвідносять зміст компетентної моделі в освіті з виробленням здатності людини мобілізувати усі свої знання й вміння, навички, здібності й психічні якості, необхідні для виконання певного завдання на високому рівні, а також адекватні конкрет-

ній ситуації. Німецькі дослідники, зокрема, вважають, що компетентність є результатом практичного досвіду в певній сфері знань або діяльності, завдяки якому формується зв'язок між змістом і діями, або видами діяльності, що відповідають цьому змісту. Вони пропонують розробляти моделі компетентності, які окреслюють цілі, завдання, структуру та результати спеціальних навчальних процесів, а також відображають компоненти й етапи розвитку компетентностей учнів, надаючи орієнтири для навчання (Sanches, 2008; Клепко, 2006).

У наукових працях С. Бондар, О. Кононко, О. Овчарук, І. Родигіної, О. Савченко, Т. Сорочан, Л. Сохань, І. Єрмакова та ін. доведено, що компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно-орієнтованим і діяльнісним підходами у навчанні, оскільки спрямований на особистість учня й може бути застосований і оцінений тільки у ході виконання певного набору дій. Перетворення його з моделі, яка існує для усіх, на суб'єктивні надбання одного, є потребою сьогодення, адже йдеться про те, аби якомога раніше визначити ті царини, в яких дитина може досягти найвищої компетентності (Родигіна, 2017).

Самі ж компетентності визначають як інтегральне й динамічне поєднання знань, розуміння, умінь, цінностей, здатностей, особистих якостей. Розрізняють загальні та специфічні (предметні) компетентності. Саме розвиток компетентностей зазначено метою освітніх програм. Вони відкривають шлях до гнучкості й різноманітності у їх розробленні. Кожна з них характеризує ту чи іншу реалізаційну здатність людини. Саме «здатність» – найуживаніше слово у визначенні компетентностей (Луговий, 2010; Овчарук, 2004).

Як зазначає С. Клепко, найповніше розкриття і осмислення компетентнісного підходу в освіті подано в колективній монографії «Життєва компетентність особистості» (2003), де вивчається зміст цього поняття, його структура, умови та методи формування, а також проектується «феномен компетентнісно орієнтованої освіти» (Клепко, 2006).

Концепція якості освіти, заснована на компетентнісній моделі, активно інтегрується в освітню практику Європи. Її ключовою особливістю є переміщення фокусу з процесу навчання на його результати, аби наблизити освітні стандарти до реалій життя (Vitello, 2021).

У країнах ЄС такий підхід розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти впродовж життя. Однак учені стверджують, що першочергово повинні бути сформовані ключові компетентності учнів. Поняття «ключові компетентності» було введено експертами Міжнародної організації праці наприкінці 80-х років минулого століття як результат перекладу на мову освітніх реалій вимог ринку праці щодо якостей, якими повинні володіти випускники освітніх закладів.

Дослідники вважають, що основу для розбудови концепту ключових компетентностей було закладено у Всесвітній декларації про освіту для всіх «Назустріч базовим освітнім потребам» (1990). Ці потреби включають як необхідний обсяг навичок (уміння читати, писати, усне мовлення, навички рахування та розв'язування задач), так і базовий зміст освіти (знання, професійні навички, цінності та ставлення).

У доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта. Прихований скарб» у рамках ЮНЕСКО (1996) було сформульовано такі ключові, за сутністю, глобальні компетентності: вміння жити разом, вміння вчитись, вміння діяти, вміння бути (Локшина, 2009).

Рада Європи на симпозиумі з проблем середньої освіти (1996) запропонувала перелік із п'яти груп ключових компетентностей, якими мають володіти молоді європейці:

- політичні та соціальні компетентності;
- компетентності, пов'язані з життям у мультикультурному суспільстві;
- компетентності, що стосуються володіння усним та письмовим мовленням;
- компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства;
- уміння вчитись (Локшина, 2009).

Згідно з Європейською комісією з освіти (2002), ключові компетентності визначаються як такі, що:

- приносять користь суспільству, та кожному його громадянину зокрема;
- допомагають суб'єкту інтегруватися в суспільство, зберігаючи при цьому свою незалежність;
- сприяють безперервному розвитку знань, умінь та навичок відповідно до запитів часу (Euridyce, 2002).

Вищезазвана комісія класифікувала ключові компетентності за наступними групами.

До першої включили читання, письмо та арифметику. Саме грамотність визначалася як здатність розуміти та використовувати друковану інформацію у щоденній діяльності, вдома, на роботі та в громаді для досягнення цілей та розвитку власних знань та потенціалу. До другої групи запропоновано віднести трансверсійні компетентності. Йдеться, передусім, про комунікацію, лідерство, здатність навчатись. Потому особистісні компетентності – цікавість, вмотивованість, креативність, чесність, ініціативність, настійливість, реалістичність. Група соціальних компетентностей має у своєму складі такі здатності, як шанобливе ставлення до інших культур, активна участь у житті спільноти. Для життя у багатокультурному ЄС в окрему групу було виділено здатність спілкуватися іноземними мовами. До останньої групи увійшли компетентності з науки та технологій (OECD, 2002).

У 2005 р. ЄС визначив ключову компетентність як таку, що її потребує особа для свого розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інтеграції та зайнятості. У розробленій довідковій системі було запропоновано такий перелік ключових компетентностей:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземною;
- математична компетентність;
- наукова компетентність;
- компетентність у сфері технологій;
- цифрова компетентність;
- уміння вчитись;
- міжособистісна, міжкультурна і соціальна компетентності;
- громадянська компетентність;
- підприємливість;
- культурна виразність (Локшина, 2009).

Документом Європейської комісії «Школи для XXI століття» підтверджується визначальна роль шкільної освіти для формування в учнів ключових компетентностей (CSWP, 2007).

Отже, система визначальних компетентностей для навчання упродовж життя пройшла довгий шлях розвитку і натеper займає важливе місце в європейській освіті.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Концепція якості освіти, що базується на компетентнісній моделі, активно впроваджується в європейській освітній практиці. Її провідною характеристикою є акцентування

результатів освітнього процесу. Вона покликана адаптувати освіту до життєвих реалій. У країнах Європейського Союзу такий підхід розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти впродовж життя.

На основі аналізу поданих у наукових джерелах визначень ключових компетентностей можна виокремити такі основоположні їх характеристики: наявність особистісних смислів, мотивація, спроможність і готовність до

діяльності, здатність, ціннісна зорієнтованість, ставлення; знання, вміння, навички; процесуальність, результативність, рефлексивність, розвиток, системність, інтегрованість.

Нагальною потребою залишається дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності між різними ключовими компетентностями, розроблення технологій їх оцінювання як складних багаторівневих утворень і постійно змінних величин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава : ПОІППО, 2006. 326 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: б-ка з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.
3. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації : матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м. Київ : [у 2 ч.]. Ч. 1. К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. 370 с.
4. Лавриченко Н. М. Педагогічні соціалізації: європейські обриси. К. : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
5. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія. К. : Богданова А. М., 2009. 404 с.
6. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 2. С. 13–25.
7. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: б-ка з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 16–25.
8. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423–426. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98
9. Хом'як А., Галацин К. Комунікативна культура майбутнього фахівця : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 132 с.
10. European Union. Schools for the 21st Century. Commission Staff Working Paper (CSWP). 11.07.01. SEC (2007) 1009. Brussels : Commission of the European Communities, 2007. 12 p.
11. Hager P. Is there a cogent philosophical argument against competency standards? *Philosophy of Education: Major Themes in the Analytic Tradition*. Volume 4. Ed. by Paul H. Hirst and Patricia White. Florence, KY, USA : Routledge, 1998. P. 399–415.
12. Key Competencies. A Developing Concept in General Compulsory Education. Eurydice. *The Information Network on Education in Europe*. Survey 5. 2002. 183 p.
13. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Definition and selection of competences (DESECO): theoretical and conceptual foundations. Strategy Paper. 2002. 27 p.
14. Sanches, Aurelio V., Ruiz, Manuel P. (Eds.) *Competence-Based Learning*. University of Duesto. 2008. 335 p.
15. Spector J. Michael-de la Teja, Ileana. *Competence, Competencies and Certification*. *Competencies for Online Teaching*. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Information & Technology, Syracuse University. 2001. P. 1–3.
16. Ruchen, Dominique S. *Key Competencies for a Successful Life and a Well- Functioning Society*. Hogrefe & Huber Publishers, Germany. 2003. 206 p.
17. Vitello S., Greatorex J., Shaw S. What is competence? A shared interpretation of competence to support teaching, learning and assessment. Cambridge University Press & Assessment. 2021. 22 p.

REFERENCES:

1. Klepko, S. F. (2006). *Filosofia osvity v yevropeiskomu konteksti* [Education philosophy in European context]. Poltava : POIPPO. 326 s. [in Ukrainian].
2. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukraiynski perspektyvy*. (2004). [Competence-based approach in modern education: world practice and Ukrainian perspectives]. Ovcharuk, O. V. (red). K. : «K.I.S.» 112 s. [in Ukrainian].
3. *Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka realizatsiii: materialy metodol. seminaru*. (m. Kyiv, 3 kvitnia 2014). [Competence-based approach in education: theoretical principles and implementation practice]. Ch. 1. K. : In-t obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. 370 s. [in Ukrainian].

4. Lavrychenko, N. M. (2000). Pedagogichni sotsializatsiini: yevropeiski obrusy [Pedagogical socialisations: European perspectives]. K. : VIRA INSAIT. 444 s. [in Ukrainian].
5. Lokshyna, O. I. (2009). Zmist shkilnoii osvity v kraïinakh Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia i praktyka (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) : monohrafiia [School education content in European countries: theory and practice]. K. : Bohdanova A. M. 404 s. [in Ukrainian].
6. Luhovyi, V. I. (2010). Yevropeiska kontseptsiia kompetentnisnoho pidkhodu u vyshchii shkoli ta problemy yii realizatsiï v Ukraini. [European concept of the competence-based approach in higher school and problems of its implementation]. *Pedagogy and psychology*, 2. 13–25. [in Ukrainian].
7. Pometun, O. I. (2004). Teoriia ta praktyka poslidovnoii realizatsiï kompetentnisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh kraïin [Theory and practice of the sustained implementation of the competence-based approach in foreign countries]. Competence-based approach in modern education: world practice and Ukrainian perspectives. Ovcharuk, O. V. (red). K. : «K.I.S.» 16–25 [in Ukrainian].
8. Rodyhina, I. V. (2017). Innovatsiïnyi potentsial kompetentnisnoho pidkhodu v osviti [Innovative potential of the competence-based approach in education]. *Young researcher*, 5. 423–426. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98 [in Ukrainian].
9. Khomiak, A., & Halatsyn, K. (2019). Komunikatyvna kultura maibutnioho fakhivtsia : monohrafiia [Communicative culture of the future specialist]. Lutsk : Vezha-Druk. 132 s. [in Ukrainian].
10. European Union. (2007). Schools for the 21st Century. Commission Staff Working Paper. 11.07.01. SEC (2007) 1009. Brussels : Commission of the European Communities. 12 p.
11. Hager, P. (1998). Is there a cogent philosophical argument against competency standards? *Philosophy of Education: Major Themes in the Analytic Tradition*. Volume 4. Ed. by Paul H. Hirst and Patricia White. Florence, KY, USA : Routledge, 1998. 399–415.
12. Key Competencies. (2002). A Developing Concept in General Compulsory Education. Eurydice. The Information Network on Education in Europe. Survey 5. 183 p.
13. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2002). Definition and selection of competences (DESECO): theoretical and conceptual foundations. Strategy Paper. 27 p.
14. Sanches, Aurelio V., Ruiz, Manuel P. (Eds.) (2008). *Competence-Based Learning*. University of Duesto. 335 p.
15. Spector, J. Michael-de la Teja, Ileana. (2001). Competence, Competencies and Certification. *Competencies for Online Teaching*. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Information & Technology, Syracuse University. P. 1–3.
16. Ruchen, Dominique S. (2003). *Key Competencies for a Successful Life and a Well- Functioning Society*. Hogrefe & Huber Publishers, Germany. 206 p.
17. Vitello, S., Greatorrex, J., & Shaw, S. (2021). What is competence? A shared interpretation of competence to support teaching, learning and assessment. Cambridge University Press & Assessment. 22 p.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Тамара ВАСИЛЮК, Іванна РАЗМОЛОДЧИКОВА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО СЕРВІСУ ДЛЯ МОЛОДІ: ВІД ВОЛОНТЕРСТВА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДТРИМКИ.....	3
Анатолій ВОЛЬЧИНСЬКИЙ, Ярослав СМАЛЬ, Олександр МАЛІМОН, Петро ГЕРАСИМЮК ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР ТА ІГРОВИХ ВПРАВ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	13
Наталія ЖУЛА РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ.....	20
Наталія КОЛЯДА, Марина МІЩЕНКО, Алла ВОЙТОВСЬКА МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	25
Валентина КОСТИНА, Олександр МОГИЛКА РОБОТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ МОБІЛЬНИХ КОМАНДАХ: АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРАКТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	31
Наталія ЛЕВЧЕНКО, Наталія КОЛЯДА КОНФЛІКТИ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	41
Анна ЛЯКІШЕВА, Оксана БАРТКІВ ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В СЕРЕДОВИЩІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	47
Людмила МЕЛЬНИК СОЦІАЛЬНА РОБОТА: СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	56
Тетяна СЕМИГІНА, Андрій КАРКАЧ ГЕРАГОГІКА: СПРИЯННЯ АКТИВНОМУ СТАРІННЮ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ ТА СОЦІАЛЬНУ ІНТЕГРАЦІЮ.....	68
Ольга СТОЛЯРИК, Надія ГОРІШНА, Ірина КРИНИЦЬКА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	74
Захар ТОВСТИК ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ.....	85
Ірина ШАПОШНИКОВА, Ірина ГОШТАНАР СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	90

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Андрій КОЛОСОК, Світлана БУДНІК СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	97
Ірина КРИНИЦЬКА, Максим СКОЧКО, Ольга ВАСИЛАК РОБОТА З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	106
Людмила ТЕЛІЖЕНКО, Ірина КУБИШКО ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОСТУПУ ДО ПОСЛУГ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ТЕРИТОРІЇ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	115

РОЗДІЛ 3
ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Алла ХОМ'ЯК

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....122

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Tamara VASYLIUK, Ivanna RAZMOLODCHYKOVA INNOVATIVE APPROACHES TO SOCIAL SERVICE FOR YOUTH: FROM VOLUNTEERING TO PROFESSIONAL SUPPORT.....	3
Anatoly VOLCHYNSKYI, Yaroslav SMAL, Oleksandr MALIMON, Petro GERASIMYUK FEATURES OF THE APPLICATION OF MOBILE GAMES AND GAME EXERCISES IN THE PHYSICAL EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS OF SPECIAL EDUCATION.....	13
Nataliia ZHULA THE ROLE OF NON-FORMAL EDUCATION IN THE PREPARATION OF SUBJECTS OF SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM.....	20
Nataliia KOLIADA, Maryna MISHCHENKO, Alla VOITOVSKA MUSEUM PEDAGOGY IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	25
Valentyna KOSTINA, Oleksandr MOHYLKA WORK OF SOCIAL WORKERS IN INTERDISCIPLINARY MOBILE TEAMS: ANALYSIS OF ABROAD EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICES DURING THE WAR IN UKRAINE.....	31
Nataliia LEVCHENKO, Nataliia KOLIADA CONFLICTS IN THE MANAGEMENT OF SOCIAL WORK: THEORETICAL ASPECT.....	41
Anna LYAKISHEVA, Oksana BARTKIV PROGRAM OF SOCIAL PREVENTION OF BULLYING AMONG OLDER ADOLESCENTS.....	47
Liudmyla MELNYK SOCIAL WORK: MODERN THEORETICAL ASPECTS.....	56
Tetyana SEMIGINA, Andriy KARKACH GERAGOGY: PROMOTING ACTIVE AGING THROUGH EDUCATION AND SOCIAL INTEGRATION.....	68
Olha STOLIARYK, Nadia HORISHNA, Iryna KRYNYTSKA MODERN APPROACHES TO QUALITY ASSESSMENT OF SOCIAL REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES.....	74
Zakhar TOVSTYK THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH ON THE PARTICIPATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS.....	85
Iryna SHAPOSHNYKOVA, Iryna HOSHTANAR SOCIAL SUPPORT OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES	90

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Andrii KOLOSOK, Svitlana BUDNIK SOCIAL PROTECTION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS.....	97
Iryna KRYNYTSKA, Maksym SKOCHKO, Olga VASYLAK WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM.....	106
Liudmyla TELIZHENKO, Iryna KUBYSHKO SENSE OF SECURITY AND ACCESS TO SERVICES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE TERRITORY OF THE SUMY OBLAST IN THE CONDITIONS OF WAR.....	115

SECTION 3
TRAINING OF A MODERN SPECIALIST

Alla KHOMIAK

EUROPEAN PRACTICE OF THE COMPETENCE-BASED MODEL IN EDUCATION.....122

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 4

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 01.11.2024
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 15,35. Замов. № 1024/719. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.